

II
C 26.085
f

Cg 80

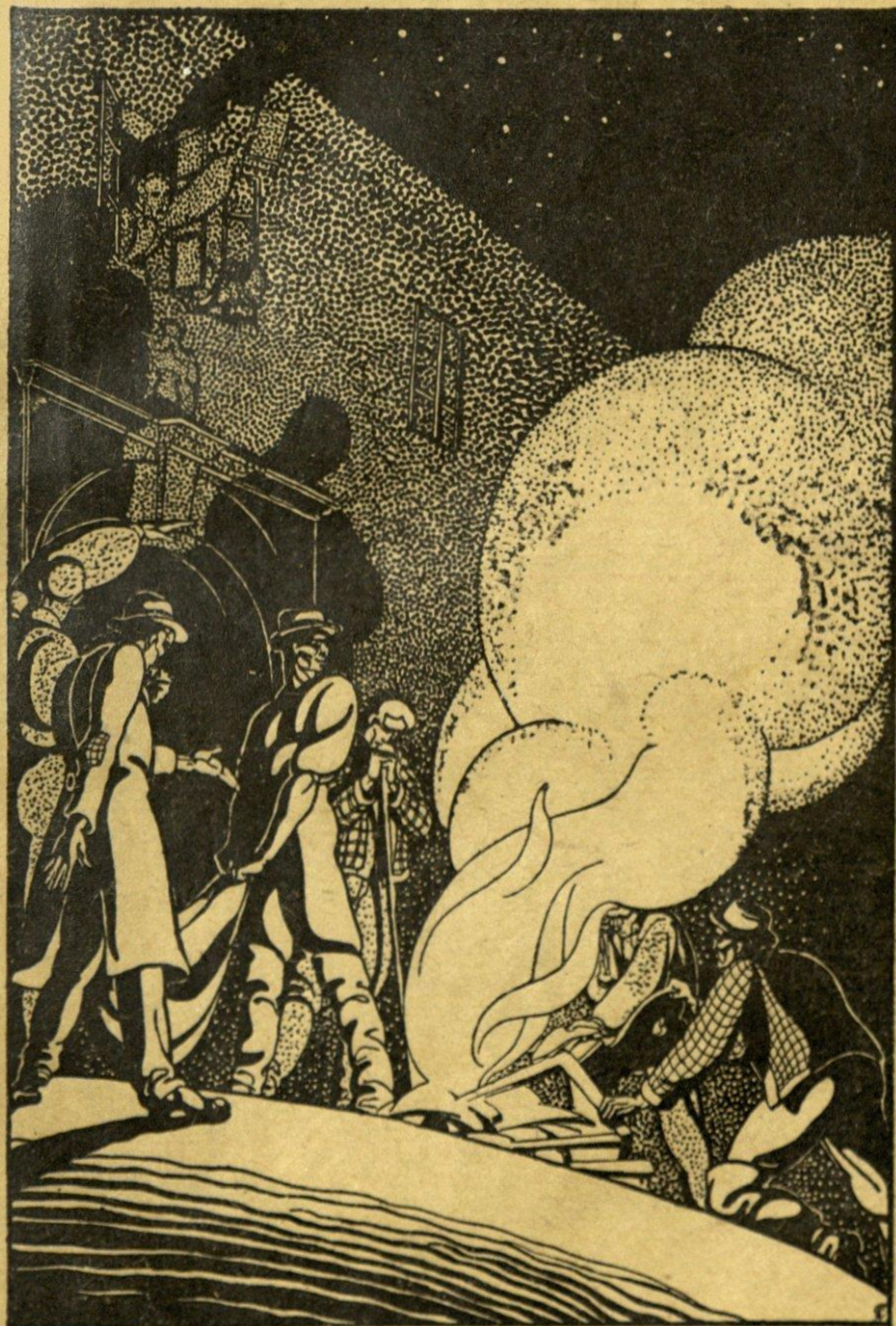

Slovenske Večernice

79. zvezek

Fr. Jaklič:

Peklena svoboda

Slovenskih Večernic 79. zvezek

Fr. Jaklič:

Pèklena svoboda

Povest o ljubljanski in ižanski revoluciji
leta 1848

Prevalje, 1926

Izdala in založila Družba sv. Mohorja

Dovolili knezoškofijstvi krško in lavantinsko.

II C 26.085 f

Za obnovo
Univerzitetne biblioteke
v Ljubljani

podaril

Tausig Stefan

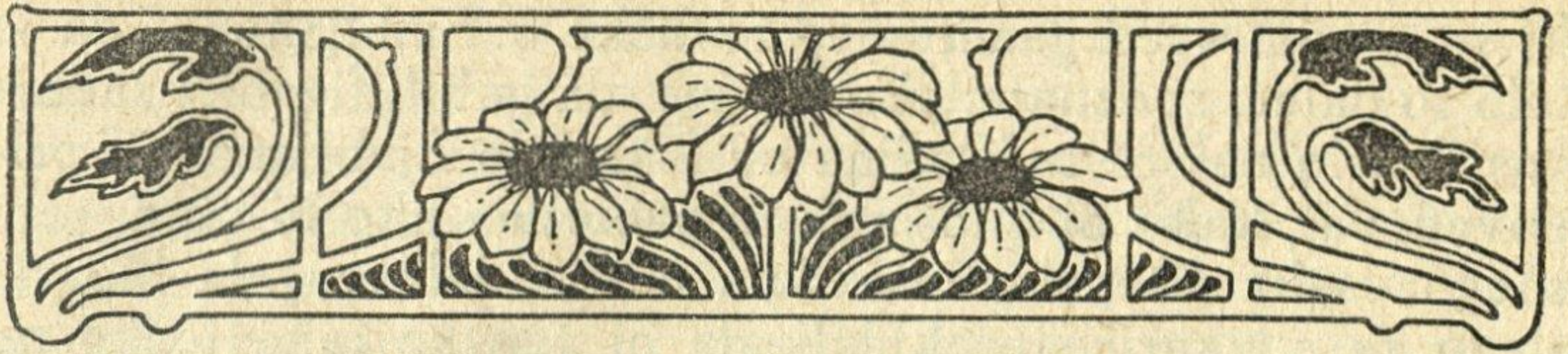
dan

7/7 1944

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah.

IN 030003380

Prvo poglavje.

Konjsko meso in »hudičevi krempeljci«.

Nastopajoče leto 1848 se je začelo v naši deželi z debelo zimo. Sneg je zapadel ceste in pota, da je zastal ves promet po njih. Mesta so životarila, vasi so se pa pogreznile v zimsko spanje, ko jim je segla bela odeja že čez glavo. Nikogar ni bilo, ki bi bil skrbel, da bi se odprle ceste, da bi oživel promet. Ljudje niso čutili niti najmanjše potrebe po cestah in pojemajoči promet jih ni vznemirjal. Domorodci po mestih so občudovali pesniški vzlet Koseskega — »Koseski, o sladko ime,« — ki bi bil takrat skoraj zatemnil slavo Prešernovo, in se radovali novih pesnikov Valjavca, Poženčana, Cegnarja in drugih, ki so se porajali teden za tednom v »Kmetijskih in rokodelskih Novicah« in netili sveti ogenj v srcih. Uradnik je pa tudi prigazil zjutraj do pisarne in zvečer do bližnje gostilne, čeprav je bil sneg še tako debel. In kar je bilo prav uradniku, je bilo prav tudi mestnemu rokodelcu in vaščanu, ki si je pač odkidal sneg do skladanice in naredil gaz do sosedu, kamor je hodil vasovat, ki mu pa še na um ni prišlo, da bi snegu na cesti in poti napovedal vojsko.

Vsi so bili edini v načelih in so mislili samo eno, že od vekov resnično:

»Bog ga je dal, Bog ga bo vzel! Čakajmo!«

Vendar so se pojavljali med množico tudi novotarji, ki so hoteli prevrniti stari red in bi bili radi Očetu nebeškemu nekoliko pomagali pri vladanju sveta. Tako je bil v Šiški neki Fr. Kovač, kakor se je podpisaval, v resnici se je pisal Schmied. Po podatkih, ki jih imamo o njem, je bil vsekako brihtnejši kakor so bili Šiškarji tiste dobe. Ta je sosedom,

ki so z njim vred gazili sneg iz Šiške v Ljubljano — da je bilo to daleč, spoznate, ako povem, da je bil Figabirt zadnja gostilna in najbrž tudi edina od Šiške do Ljubljane —, pripovedoval, kako bi bilo prav in pametno, ako bi ob novem snegu vsaka šišenska hiša dala enega delavca, da bi vsaj stezo za mlekarice prekidal, da bi ženske tako težko ne hodile in padale po snegu in mleka ne polivale.

»Kaj nas to briga! Bo že gosposka ukazala!«

Tako so mu pregovarjali v obraz, za hrbtom so pa zijala kazali, trkali se po čelu in si govorili:

»Norec! Ta bi šel prostovoljno na tlako!«

Tako je ostala Kovačeva beseda glas vpijočega v puščavi, četudi je to potožil v »Novicah«.

V Trbojah se pa še gosposke niso ustrašili in se niso genili, da bi preorali ceste, čeprav jim je bilo ukazano. V smleškem kantonu so imeli snežen plug ali kakor so mu pravili takrat: »nadlogo«, ki so ga rabili za oranje snega po cestah. Smledničani so preorali cesto od Smlednika do Trboj, Trbojcem je pa ukazala kantonska gosposka vleči plug do Šenčurja, da bi se tako nekoliko svet odpri. Župan je šel ukazovat od hiše do hiše in prosil, naj ubogajo gosposko, da ne bo kakšnega sakacija, toda Trbojčani so se postavili pokonci in po vsej vasi je šlo:

»Kaj? Tega nismo še nikoli delali. Nova tlaka je to, pa nič drugega. Nobene nove tlake več! Ubijemo ga, kdor bi se pritaknil tiste ‚nadloge‘!«

In snežni plug je ostal na vasi. Šenčurci so pa bili drugega mnenja. Ponoči so prišli po plug, ga odpeljali in preorali vse ceste in pota po svoji fari.

»Norci!«

»V Šenčurji — so sami Jurji!

Po njivah ni dela, — pa ceste orjó!«

Tak glas so poslali Trbojci za Šenčurci in po vsem Gorenjskem je odmevalo: »V Šenčurji so sami Jurji!«

Kaj malo so se zmenili Trbojci, da jih je bil dal nekdo v »črne bukve«, kakor tudi Šenčurcem ni nič pomagalo, ki so bili takrat v »zlate bukve« prišli.

»Norci! Po njivah ni dela, pa ceste orjó!«

In zvedeli so v Loki in zvedeli so v Kamniku, kaj se je zgodilo v Šenčurju.

»Za Bogom popravljajo!«

Teh misli so bili vaščani in meščani in vsem so se zdeli Šenčurci neskončno majhni in nespametni.

Pa navzlic zimskemu miru, ki je vladal takrat v naši deželi, ko noben svoboden glas ni smel motiti grobne tihote, je nekaj šumelo in vršelo, kakor vrši in poka v gori, kadar zadene jug ob gozd in zamaje drevje, ko je še spodaj v dolini vse v miru. Tedaj prislušujemo, odkod prihaja nemir. Oblaki priplavajo izza gor in ko še to gledamo, se zavrti tudi okrog nas in vihar divja po gori in dolini. Vršelo in šumelo je takrat in bobnelo tam daleč na zapadu in oznanjalo viharje. Takrat še ni bila razpeta žica po deželi, noben časnik ni smel pisati resnice o političnih rečeh, ni smel prinašati novic, ki bi bile vznemirjale vladajoče kroge. Vendar, ko je nekoliko zagrmelo, je takoj vedelo vse, da se je zrušil francoski kraljevi prestol in da je Ludovik Filip Orleanski ob žezlo in krono.

Marsikoga je splašilo bobnenje. Možje po pisarnah so steknili glave in vsem je bil na jeziku: »Metternich, rešitelj naš!«

Vrli domorodci so se pa v duhu gnetli okrog »presvitlega Cesarja, milostljivega Očeta Ferdinanda«.

Radecki je pa na Laškem stal in je grozil nemirnim Lahom, da bo potegnil meč iz nožnice in varoval mir laške dežele pred puntarji, ki si predrzno prizadevajo pokopati mir in srečo.

Tedaj so se pokazale na zasneženih cesarskih cestah vojaške kolone, ki so se pomikale polagoma proti laški deželi. Od hrvaške strani po Dolenjski, od štajerske strani po Dunajski cesti so se pomikali vojaki vseh vrst, vozovi za prevažanje živeža, bolnikov in streliva ter topovi. Vojaki od hrvaške strani so bili skoraj sami graničarji, ki so se vedli kakor bi bili v sovražni deželi.

To je bilo šumenje pred viharjem.

Po vaseh, v snegu zakopanih, od koder niso videli vrvenja po cesarskih cestah, je pa delala šumenje draginja in lakota.

Škocijanska kronika pravi, da ljudje tistikrat niso poznali kruha. Krompir jim je bil segnil in žito požrl črv. Povsod so jedli močnik iz smrdljive »ljublanske koruze«. Kjer so pa imeli krompirjeve žgance, je bilo kakor svatovščina. Navadno so jedli samo enkrat na dan, in sicer ob desetih močnik, za večerjo so šli pa spat.

Pšenica je bila že ob novini deset cvancgarc zglajeni mernik, koruza pa osem. Čim slabša letina je bila za zrnje, tem bolj v živo se je pobirala desetina.

»S čim se bomo preživili?«

Ko je krulil želodec, tudi ljudje niso molčali.

Najhuje je bilo, da tudi krompirja ni bilo. Kolikor ga ni segnilo že v zemlji, je minil v kleti. Le malokatera hiša ga je hranila za seme. Blagrovali so tiste, ki so ga imeli toliko, da so ga včasih jedli v oblicah.

»Kazen božja! Bog kaznuje kmeta, ki goljufa graščaka!«

Tako je šlo po deželi od vasi do vasi, od kmeta do kmeta. Od zidovja graščine je pa odmevalo:

»Prav jim je! Sedaj pa jejte krompir!«

»Ni nobene pravice več. Vse nas je zapustilo. Še Bog Oče, ta pravični, drži z graščino!«

Kmetje, kateri so dajali desetino, so tiste čase sadili silno mnogo krompirja, od katerega niso pobirali desetine. Žita so sejali samo za ime, da niso prišli ob seme. Desetine tudi niso dajali od postrni in koruze, ki so jo pa sadili samo po gorkejših dolinah. Tako so kmetje v mnogih krajih prikrajšali graščine, pa tudi župnišča za znatne dohodke.

Jedli so krompir in korenje. Ko pa ni bilo žita in so pobrale repo gosenice in je segnil krompir, je bilo joj. Pesnik, ki je v sonetu proslavljal novo letino krompirja:

»Oj, pridi, da nas ta (lakota) več ne zatira,
darilo (krompir), od milosti božje nam poslano!
In daj se nam obilno zopet v hrano!«

je zadel pravo struno, ki je brnela v srcih kmetov in gospodov.

Vendar v teh časih, ko bi bili vsi ljudje morali hoditi v spokorni obleki, dajati Bogu čast in hvalo ter ga prositi, naj jim odvzame hude čase in skrije grozečo šibo, ki je pretila ljudem v teh časih, pravim, so pa bili v deželi ljudje, ki so hoteli popolnoma prelomiti s »staro vero« in so začeli jesti konjsko meso. Najprej se je zgodilo to v Kranju.

In po vsem Gorenjskem je zasmrdelo:

»V Kranju žro konjsko meso!«

»O, kakšne vere pa so? Ali se jim je zmešalo?«

»Kristjani niso več.«

Pa so bili tudi ljudje, ki so začeli pomirjevati razburjene. Hvalili so konjsko meso in kako bi bilo pametno, da

bi v teh dragih časih, ko so prašiči po 6 do 9 krajcarjev funt, pojedli konje, ki jih sicer vzame konjač ali jih pa zakopljejo.

»I, kakšen želodec bi pa moral imeti, da bi prenesel meso, ki mi ga je konjač sekal!«

»Mesarji bodo pobijali konje!«

»Pa jih bodo sami žrli!«

Nekdaj je bila v Kranju »stara govorica«: »V Naklem so konja zaklali, v Kranj pa koline poslali.« To častitljivo »staro govorico« je slavni pesnik Prešeren času primerno zasukal in zaokrožil:

»V Kranju smo konja pobili,
Naklu pa koline vrnil.«

Tako se je pohujšanje, ki se je bilo zgodilo v Kranju dne 13. svečana tistega leta, nekoliko olepšalo.

Toda še je šumelo po Gorenjskem in so se pravoverne duše še vedno zgledovale in pohujševale radi brezbožnosti v Kranju. Mnogim, ki so bili vajeni le ajdovega soka in krompirja, se je še vedno vzdigovalo, ko je v razgovor prišla »konjska pojedina« v Kranju, in so glasno izražali svoj stud, čeprav se niso več prekriževali. Tedaj je pa v sami beli Ljubljani treščilo:

»Slišite! Kam smo prišli? Konjsko meso jedo!«

Ljudje, ki se drže starih šeg, so z ogorčenjem gledali tiste, ki so bili povabljeni na pustni ponedeljek h »Kroni« v Gradišče na pojedino konjskega mesa. Sama gospoda je bila, ki ji ni nič za vero, ki je tiste dni prihajala od vseh strani v Gradišče h »Kroni« jest konjsko meso.

»Bog jim požegnaj gnusobo!« so vzklikali za njimi pošteni in pravoverni Ljubljančani, ki sicer niso bili »od stanu«, ki so pa vendar vedeli, kaj se spodobi in ne spodobi poštenemu človeku, ki drži na vero in svojo čast. S prstom so kazali za njimi in pljuvali, pa z ogorčenjem pripovedovali, kdo vse je še zavil v Gradišče.

»Še Bleiweis so šli! Pomislite! Bleiweis!«

»Vsa gospoda se nam je izmaličila. Za vero jim ni nič, sedaj pa hočejo še druge zapeljati!«

»Kdo jim je pobil konja?«

Vsi ljubljanski mesarji so se svečano zaklinjali pri svojem poštenju in svoji časti ter so se sklicevali na snago, da nobeden izmed njih ni pobil nobenega konja.

»Kronbirt je od konjača dobil crkovino! Prašiči jo bodo pa požrli!«

Tako so zagnali mesarji, ki takrat še niso imeli Šmajhelna v svoji sredi.

Ogorčenje mesarjev je prišlo tudi do ušes onih, ki so se radovali konjske slaščice in hvalili golaš in bržolo iz konjskega mesa. Ti so rekli:

»Ljubljanski mesarji konja še zaklati ne znajo. Konjsko meso smo pa dobili iz Šošperka.«

Tega jim seveda noben človek ni verjel in mesarji, ki poznajo po vsej deželi prav vse kraje in vsa kota, so jim vrnili:

»Kje pa je Šošperk? V vsej deželi ga ni! Na trnovski Gmajni je vaš mesar!«

Poštena Ljubljana je bila seveda vsa na strani mesarjev in zgražanja in ogorčenja ni bilo ne konca ne kraja in razburjenje se je razlilo po vsej deželi, do zadnje kočice v hribih.

»Konjsko meso jedo! Grdobe, krivoverske! Vse bo lutrš!«

Enako razburjenje kakor pojedine konjskega mesa so povzročile tudi žveplenke, ki so takrat prišle med ljudi.

»Hudičeva iznajdba!«

To je bila soglasna sodba Škocijancev, ko so dobili prve žveplenke v kraj, ki jih je bil prinesel krojač Puh iz Ljubljane in jih je razkazoval pri Fajkelnu. Vsa vas je skupaj pridrla.

Tedaj je Puh prasn timer žveplenko, ki je hipoma zagorela z višnjevimer plamenom in je ostro zadišalo po žveplu.

»Lej ga, lej, zlomka! Takega modrega ognja pa še nisem videl. Po hudiču smrdi!«

»Po samem peklu ima duh. Kako duši!«

Fajkel je kašljal in z roko tiščal prsi, katere mu je vzdigoval žvepleni duh, ki mu je bil zašel v pljuča.

»O, hudiman! Lej! Ali je že videl kdo tak plamen? Sam vrag praska in užiga! Hudičev parkelj vzplamteva in smrdi. Sam pekel. O, Bog nas varuj takega šenta!«

Puh je hvalil novo iznajdbo in hvalil žveplenke. Prasn timer je po papirnati škatlici, pa je drugo potegnil po zidu, pa zopet po mizi; še ob hlače se mu je užgala.

»Poglej no! Kakor se pritakne, pa užge! Nobeno kresilo ni tako naglo!«

Puh pa:

»Vidite, kako hitro boste fajfo prižgali. Nič več se ne bom z gobo ubijal. Pa baba bo kar prasnila in užgala trske v peči, da ji ne bo treba podpihavati kakor kovaški meh. Tako rečem: žveplenke posekajo kresanje. Jaz bom samo z žveplenkami zažigal.«

»Ti že, ki nimaš nič vere in sta si z roгатim na roke!« je menil Fajkel.

Dolhar je pa dejal:

»Jaz se držim stare vere. Nočem imeti greha zaradi tistega zlomka. V naši hiši se že ne bo z njim kurilo.«

»Mi ostanemo pri kresanju. To ni nevarno in nič ne stane. Goba raste na brezi in se je dobi kolikor kdo hoče, kresilnik se poišče kjer hočeš, in kresalo se tudi ne zdrobi tako kmalu. Ta peklenk, ki ni brez greha, pa velja cel sold! Nisem tako neumen, da bi denar kar tako sejal.«

Teh misli jih je bilo več. Eden jo je pa iznašel:

»Boste videli, kako bo sedaj gorelo. Požigali bodo. Hudobnež si bo kupil takih vragovih krempljev, pa bo šel mimo hiše, skednja ali kjer bo kaj slame, pa bo prasnil in v slamo poteknil. Boste videli! Bog nas varuj, kaj bo!«

In ljudje, pošteni in staroverni, so v duhu videli, kako gore hiše in vasi, so gledali revščino pogorišč in trpljenje prebivavstva.

»Oh, kakšni časi se nam obetajo!«

»Bog nas je po eni strani že zadel, sedaj bo pa udaril še po drugi. Svet je ob vso vero. Konjsko meso je in hudičev ogenj rabi. Ali bo že konec sveta?«

Tako je bilo v Škocijanu, na Dolenjskem, ob Savi in na Krasu.

Razburjenje je pa še vedno naraščalo, da je postajalo šumenje večje in močnejše. Ko so postala pota razhodna in so mogli hoditi od vasi do vasi, tedaj so vstali po deželi razni podpihovavci in šuntarji, plašurji, lenuhi in rokomavharji ter potepuhi, ki so se bili v debeli zimi potuhnili ter se skrili po mestih in večjih vaseh, kjer je bilo dobiti kaj jesti. Sodrğa se je razlezla na vse strani. V mesta so se stekale novice iz vse dežele, skozi Ljubljano so vrvele vojske na laško stran. Nezadovoljneži v mestu niso držali jezika za zobmi in so kar vpili, da bi bilo treba tako narediti, kakor so bili Francozi, ki so kar za glavo skrajšali vsakogar, ki jim ni prav delal.

Polni novic in novega duha so bili podpihovavci in šuntarji po deželi dobrodošli. Ljudje so z velikim zanimanjem poslušali novice, ki so jih prinašali, in so s strmenjem sprejemali napovedovanja grozних reči.

Med postopači so bili ljudje, ki so znali prerokovanja sv. Šembilje na pamet in so imeli s seboj njene knjige. Iz takih bukev so lahko brali njena prerokovanja. Med njimi so bili tudi taki, ki so videli bližati se konec sveta in so že videli antikrista.

Ljudje so bili sploh prepričani, da je prišel antikrist, čeprav ga še niso videli, ko se je ljudem tako zmešalo, da jedo konjsko meso in s hudičevo pomočjo fajfe prižigajo.

Pa niso samo antikrista videli. Tudi znamenja na nebu so že videli. Dnevi iz skrivnega razodenja so se z naglico bližali in ti ljudje so pripovedovali, da čutijo, kako se zemlja trese pod kopiti strašnih jezdecev, ki se bližajo, da zmeljejo zemljo.

Ni bilo čudno, da se je ljudi loteval nemir, da so strahoma nastavljali ušesa in čakali, kaj bo prišlo iz šumenja in vršenja.

V sami Ljubljani so bili ljudje polni radovednega pričakovanja. Seveda so bili med njimi tudi ljudje ohlapnega govorjenja. Všeč jim ni bila policija, nobena gosposka jim ni bila prav, zabavljali so, ker so »Novice« pisale o »milem cesarju«. Najbolj so pa vpili radi Metternicha, prvega svetovavca cesarjevega. V trgovini Hahn & Maly je visela lepa slika Metternichova skoraj v enaki časti kakor Marijina podoba, pred katero je gorela lučka. Pa ti pride neke sobote popoldne, ko je bila prodajalna polna ljudi, neko zješčè notri. Gleda podobo, potem pa ostro spregovori: »Tegale bi bilo treba živega obesiti na kljuko.« Vse je osupnilo in strme gledalo predrzneža. Ali se mu meša? On je pa nadaljeval: »Ta je kriv vojske! Ta nas duši. Ta nam krade svobodo!«

Nihče mu ni pritrjeval, samo spogledovali so se, kdo je in kaj hoče.

Ko je videl, da ga ne razumejo in mu ne pritrjujejo, je šel, ne da bi kaj kupil.

»Je že kakšen frajgajst!« je rekel nekdo potem.

Vsi so pa zrli Metternicha, katerega sicer niso opazovali in se niso brigali zanj.

»Kaj mu je naredil Metternich?«

Mnogi so ugibali, kaj bi bil prvi minister žalega storil temu človeku, ki je sedaj tako poln žolča.

»O, kako je postal svet hudoben!«

V Ljubljani so bili ljudje, ki niso marali brati domačih časnikov in knjig. Skrivaj so dobivali knjige, ki so bile tiskane v tajni tiskarni, v Avstriji ali Nemčiji, ali so prišle iz Švice, dežele politične svobode. Tudi s Francoskega so utihotapljali knjige. Čisto drugi duh je vel iz prepovedanega tiska, ki je često nazival Avstrijo jetnišnico narodov in pozival ljudstva, naj stro okove in podero ozidje ječe, da bo prišla svoboda v temine, v katerih tavajo.

»Prekucnejo naj se prestoli, podero oltarji!« je odmevalo neštetokrat iz prepovedanih časnikov.

»Dol z Metternichom!«

Mnogim je prijal ta duh. Zbirali so se za zaprtimi vrati in so razmotrivali razmere, ki so tlačile ljudstva. Delali so načrte, kako bi si pridobili zaželeno svobodo. V spominu so preživljali francosko revolucijo, ki je bila petdeset let prej zenačila ljudske pravice na Francoskem. Sicer je tekla takrat kri na debelo, a nekoliko krvi bi se tudi svobode žejni Ljubljančani ne bili ustrašili takrat, ako bi se bili mogli igrati revolucijo.

Sicer pa niso imeli kaj prida somišljenikov. Ljudem so v takih barvah prikazovali francosko revolucijo in jim prekucuhe naslikali v tako zoprni postavi, da kar nič niso marali ne za revolucijo ne za prekucuhe.

»Svoboda!«

Tako so vpili norci. Pošteni in miroljubni meščani so pa odgovarjali:

»Jej in pij! To je svoboda! Privošči si, kolikor moreš, ako imaš denar. Gosposko v miru pusti! Ona že ve, kako se vlada, ako pa ne bo kaj prav, bodo že presvitli cesar popravili.«

Tisti, ki so se bili nazvali prekucuhe, so vedeli, da bi imeli preveč krvavega dela, ako bi hoteli množico prepričati o svojih mislih. Pariška revolucija, ki se je bila vzdignila pred pustom v Parizu, jih je poučila, da je treba začeti zgoraj. Ko se prevrne prestol, zaropota z njim vse, kar je s prestolom v zvezi, vse niti, ki preprezajo državo, se pretrgajo. In tedaj je čas!

O, kako hrepeneče so pričakovali dogodkov, katerih so se nadejali, katere so napovedovali iz tujine utihotap-

ljeni listi in knjižice. Poslušali so, kdaj bo zašumelo po zraku, kdaj se bo val svobode razlil čez državo, potapljajoč staro. Najgorečnejši so hodili čakati novice pred pošto. Tiste čase je bilo pred pošto vse drugače kakor dandanes. Takrat je bilo ondi vedno dosti potnikov, ki so prihajali z Dunaja in severnih dežel in so bili namenjeni v Trst, v laške dežele in drugam. Drugi so pa prihajali iz Trsta in južnih krajev ter hiteli v središče cesarstva. Med potniki so bili cesarski kurirji, ki so potovali najhitreje in ki so vedeli najnovejše. Sicer niso izblebetali nobene uradne tajnosti, a novice vsega sveta so razbobnali, ako jih je hotel kdo poslušati.

Na pošti so ljudje vedno kaj zvedeli. Res so prihajale po Dunajski cesti brezkončne vojaške vrste, toda te niso smele v mesto, temveč so jih pred bolnišnico obrnili na desno mimo Figabirta v Withalmov Kolizej. Hišni posestniki so radi plačevali nekaj soldov za vsakega vojaka, da ga ni bilo treba prenočiti v hiši. Withalm je bil pa tudi zadovoljen, ker mu je prostrano poslopje vrglo lepe solde. Samo višji častniki so smeli do Slona in Maliča. Takrat je bila speljana železnica šele od Dunaja do Celja, naprej je pa vozila cesarska pošta in je dovažala večkrat na dan preko Črnega grabna pošto in potnike v Ljubljano. Dunajska pošta je prihajala okrog poldneva, z njo so pa prihajale najnovejše novice iz vseh krajev, kakor so bili tudi potniki od vseh vetrov in so bili polni novic, ki so jih sami doživeli ali so jih zvedeli od svojih sopotnikov in ti so jih tudi dobili od drugih na isti način.

»Na pošti vsaj kaj zveš!«

»Kmetijske in rokodelske Novice, na svitlo dajane od c. kr. Kranjske kmetijske družbe,« so na kvatarno sredo v postu pisale o turščici; pisale so tudi, da ni prav, da otroci živino pasejo; nekdo se je »Novicam« zahvaljeval za zelno stiskalnico; prinašale so novico o zlati poroki v Javorju na Dolenjskem in poročilo o gostovanju s konjskim mesom. Neki Tolminec se je pa pritoževal, da njegovi rojaki preveč stavijo v loterijo in si celo privoščijo kavo, in jih je opominjal starega pregovora: »Kjer pri kmetu kava po kuhinji diši, streha gori.«

Za domorodce starega kova je bilo dovolj novic za enkrat, da so jih dobro prežvečili do prihodnje srede, ko bodo prišle zopet »Novice na svitlo«.

Domorodci novega časa seveda niso imeli dovolj teh, sicer za zdravje velevažnih novic, želeli so si novic, ki bi ustrezale njihovemu hrepenenju. Radi bi bili slišali, kako se svet preraja, kako se ruši staro. Čakali so znamenja, ki jih kliče na delo:

»Svobode žar naj zaplamti
in stere vse, kar nas težil!«

Na kvatrni četrtek v postu, bilo je vprav 16. sušca, je pričakovalo polno radovednežev dunajske pošte. Izprehajali so se ob obeh straneh ceste pred Slonom in Maličem in so se hrepeneče ozirali po Dunajski cesti. Marsikak voz se je bližal mestu, a največ jih je bilo vojaških, ki so zavili proti Kolizeju. Malo pred poldnem, po cerkvah je že odbilo tri četrt, so pa zagledali poštni voz, v katerega je bila vprežena trojka. Pa nekaj nenavadnega se je zgodilo. Ko se je poštni voz pomeknil mimo bolnišnice, tedaj so začeli iz voza mahati z robci, da se je vse zgledovalo, kaj to pomeni.

»Ali so rojaki, ki se vračajo?«

Še oni, ki bi bili morali po opravkih, so se ustavljali iz radovednosti in čimdalje več se jih je usipalo za vozom, ki je drdral proti poštni postaji, katero so že oblegale opozorjene množice, ki so še vedno naraščale. Prihajali so po Slonovih ulicah, iz Kapucinskega vrta, izpod Tivolija.

»Ali je zmagal na bojišču?«

Čim večja je bila množica na ulicah, tem živahneje so pozdravljali došleci, tudi vzklikali so, katerih vzkliki so pa tonili v vrvenju. Veselje je žarelo na obrazih došlih potnikov, ki so se vedli tako, kakor bi hoteli objeti ves svet. In njihova dobra volja je prehajala v ljudi, ki so bili polni veselega pričakovanja.

Pred vhom na dvorišče je postiljon ustavil konje. Tedaj so poskakali potniki z voza. Mlad človek pa, ki je imel na prsih belo pentljo in belo zvezdo na klobuku, se je pognal na kozla, zamahnil z rokami, kakor bi želel posluha, pa je zavpil iz polnih prsi:

»In Wien regiirt das Volk! Metternich ist fort. Freiheit! Konstitution!«

Jasno se je razlegala njegova beseda, da je prevpil vrvenje, ljudje so pazljivo zrlj vanj, vendar na njegove besede ni bilo nobenega odmeva. Čudno se je zdelo mla-

demu možu. Tedaj je pa še enkrat zamahnil, zahtevajoč miru. Vsa ulica je poslušnila in neznaní popotnik je ponovil počasi in glasno. Njegova beseda je jeknila nazaj na Dunajsko cesto, dol po Slonovih ulicah in po ulicah do Kapucinskega vrta.

Njegovi sopotniki, ki so stali ob vozu, so mu odgovorili: »Konstitution! Hoch! Hoch! Hoch!«

Tedaj je pa zagrabilo tudi Ljubljancane. Pričakovani trenutek je prišel, seveda nenadoma, tako da ga niso takoj razumeli.

»Frajost! Konstitution!«

Prvi vzkliki so prišli nekako boječe, osamljeni, a kmalu je zagrmela vsa množica in vzklikala vse vprek: »Konstitution! Frajost! Svoboda!«

Vihteli so klobuke, mahali si z robci, pozdravljali se in vzklikali: »Konstitution! Svoboda! Frajost!« V vseh jezikih so pozdravljali mlado zarjo, ki je prišla v trenutku, in vpili: »Hoch! Vivat! Živio!« Okrog potnikov se je gnetla množica gospodov in so poslušali pripovedovanje o dogodkih na Dunaju, kako vlada ljudstvo in kaj pravi cesar. A drugi, ki niso bili tako srečni, da bi mogli poslušati ljudi, ki so prinesli veselo oznanilo, so se usuli po ulicah, vihteli klobuke in vzklikali: »Svoboda! Konstitution!« — in vse mogoče besede, ki so dišale po svobodi.

Pozdrav tistega trenutka, pa bodi prijatelja ali sovražnika, je bila beseda: Konstitution!

Mahoma je odmevalo po vseh ulicah: »Konstitution! Konstitution!«

Pred pošto so pa čakali novic še drugi ljudje. Ljudje, zadovoljni z razmerami, v katerih so zrastle in se vživeli vanje, ki so mislili, da je bil svet vedno tak in ne bo nikdar drugačen. Ljudje iz kanclij, iz umazanih branjarij in iz zatohlih delavnic, hišni posestniki, ljudje od Sv. Florijana pa tudi od Šenklovža, vedno zadovoljni z ljubim kruhkom, ki ga jim Bog daje, in koprneč po nedeljski pečenki in ki niso vedeli, kaj pomeni beseda svoboda. Ti so nemi ogleovali ves prizor, nje ni nič genilo in se niso prav nič razmajali tudi takrat, ko je vse krog njih vzklikalo od veselja in poskakovalo.

»Ti, kaj je pa povedal? Ali si ga kaj razumel?«

Tako je vprašal ponižen svečar soseda, ki je bil gospod iz Kresije, kjer so samo cesarski ljudje.

Ta je pa odgovoril:

»Pravil je, da na Dunaju ‚folk regira‘. Ali si že slišal kdaj kaj takega?«

Ponižni svečar je pa vprašal:

»Kaj pa dela cesar, če ‚regira folk‘?«

»Saj to je! Verjemi mu! Ali vidiš, kako jih je zmešal! Vsi so neumni! Antikrist je to!«

»Tak je res prišel antikrist, kakor so ga že vse leto napovedovali?«

»Sam antikrist!« je pritrdil tisti iz Kresije in stopil na prste, da bi bolje videl. »Le glej ga, zvezdo ima na klobuku, na prsih pa bel trak, križu podobno zavezan. Sam antikrist je!«

In svečar mu je pritrdil in tudi drugi; saj si niso mogli drugače pretolmačiti, da je z nekaj besedami tako razvnel ljudi.

»Antikrist je prišel!«

Razhajali so se polagoma na vse strani in z neko grozo pripovedovali prijateljem, ki so jih dohajali ali jih srečavali:

»Antikrist je tukaj! Videli smo ga!«

»Konstitution!« je odmevalo po ulicah in trgih.

Ko so prvi privpili skozi Špitalske ulice pred magistrat in je po Glavnem trgu jeknilo: »Konstitution! Konstitution!« tedaj so branjevke, ki so čepele na stolčkih, vstajale, poslušale in ker niso vedele, kaj pomeni klic, so se vpraševale vse prek:

»Kaj pravi? Kaj pa mu je, da se tako napenja?«

»Konstitution! Konstitution!«

Tedaj se je že razlegalo klicanje od Tranče doli.

»Kaj pa je to? Mamka, ali so ljudje znoreli?«

Sedaj so pa že od vseh strani in na vse strani vzklikali: »Konstitution! Svoboda! Konstitution! Ljudstvo naj vlada! Živio!«

In čimdalje več ljudi je bilo na trgu. Okna po hišah so se odpirala, trgovci in komiji so stali pred prodajalnami in gledali in poslušali.

»Konstitution! Svoboda! Svoboda!«

Tedaj je pa tudi med branjevke blisknila novica:

»Antikrist je prišel!«

»Slišite! Antikrist je tukaj!«

»Je že vse zmešal! Le glej! Ali jih kaj razumeš?«

Tedaj je pa branjevka, ki so ji pravili »Ižanka«, pograbila jerbas in si ga zavihtela na glavo.

»Pojdimo! Še pohodili nas bodo!«

Tedaj so vse pograbile jerbase, pobrale stolčke in se umikale s trga na vse strani.

Po trgu so pa zavalovile množice gor in dol, mednje se je pomešala mladina iz šol, trgovski sotrudniki iz prodajaln in čevljarski vajenci — in vse je vpilo in klicalo:

»Konstitution! Konstitution! Konstitution!«

Drugo poglavje.

Tone Krivanoga išče antikrista.

V kratkem času je vse mesto odmevalo od veselega vzklikanja. Iz mesta je udarilo v predmestja, na Cojzov graben, v hiše na obeh straneh Gradaščice, v ulice, ki se vzpenjajo na Grad od južne strani.

Ižanka je prva prinesla novico v Reber, kaj se godi na trgu in kako grmi na vseh straneh. Pribežala je domov, kakor bi jo kdo podil. Vsa zasopla je bušknila skozi vrata in jerbas bolj vrgla kakor postavila na tla, stolček je pa tudi kar zaropotal po podu. Ko je pa dobila nekoliko sape, tedaj je pa padlo iz nje: »Sodni dan bo! Antikrist je že tukaj!«

Mož, ki je kuhal, je že prej začuden pogledal ženo, ko je s tako nenavadno ihto privihrala. Ko je pa zaslišal njeno govorjenje, je spoznal, da nekaj ni v redu, in misleč, da se je nekoliko premeknilo v njeni glavi, je dejal:

»Kaj se ti meša, ka-li? O antikristu govoriš; Bog nas varuj!«

»Je že tukaj! Je že vse zmešal! Pojdi pred rotovž, pa boš videl, kaj se godi! Vsi ljudje norijo!«

Mož ni vedel, kaj bi ji odgovoril, pa je s kuhalnico v roki gledal njo, ki je tako čudno govorila, in čakal, kaj bo povedala, da jo bo spoznal in vedel kako in kaj.

Velela mu je, naj meša v loncu, da se ne bo prismo-dilo, potem je pa nadaljevala:

»Prišlo je, kakor bi mignil. Iz Špitalskih ulic je pridrl na trg gologlav človek, mahajoč s klobukom in se je drl na ves glas. Pa je bil takoj drugi za njim in nazadnje so se usipali iz Špitalskih ulic kakor iz cerkve ob nedeljah in vsi so mahali z rokami in klobuki in vpili: »Štacjon! Štacjon!

Kon—šta—štacion! Čimdalje bolj so kričali, čimdalje več jih je bilo in nihče ni vedel, kdo so in kaj hočejo. Nihče jih ni razumel. Še nismo zvedeli, kaj to vpitje pomeni, so pa že izpod Tranče prihajali prav taki ljudje, ki so vpili prav tako in se tako vedli. Kot bi trenil, je bil trg poln ljudi, ki so mahali s klobuki in vpili in kričali; nekateri so kar poskakovali, kakor bi bili znoreli. Tedaj so pa povedali: „Antikrist je prišel!“ In koj smo vedeli, zakaj je svet tako zmešan. Jezike je zmešal, da drug drugega ne razumejo. Strah me je obšel, da bi se še meni kaj ne pripetilo, ko sem videla, kako je precej prijelo vsakega, ki se je spustil v razgovor s človekom, ki ga je antikrist že imel. Nekdo je splezal kar na vodnjak in ondi vabil ljudi k sebi. Takrat sem pobrala in bežala in si mislila: mene pa ne boš imel. Tako je sedaj v mestu, kjer antikrist svoje nauke seje.«

»Tako misliš, da je res antikrist?«

»Pravi antikrist. Antikrist, ti pravim! Konštatacion! Ali si že slišal kdaj tako govorjenje? To ni noben jezik! Tak jezik govori, pa ga razumi! To dela antikrist! Antikrist meša jezike in pamet.«

A namesto moža se je oglasil izza plank, ki so bile v kuhinji na eni strani namesto zidane stene, nekdo drugi in vprašal:

»Kje pa je antikrist? Kakšen pa je?«

»Tone, le vstani, da ga ne boš zamudil,« je rekel mož pred pečjo.

In res se je čez nekaj minut odprla stena in iz mračne čumnate je stopil napol oblečen možakar, z zmršeno brado in zmršenimi lasmi.

»Napol v spanju sem slišal, kaj si pravila o antikristu. Ali si ga videla?«

»Videla ga nisem, samo slišala sem, da je v mestu, in sem videla, kako je ljudi zmešal.«

Potem je povedala še enkrat, kaj je opazila in zakaj je pribežala domov.

»Boš kmalu zvrtil?« je vprašal Tone moža pred pečjo. »Jaz bi šel rad gledat, kje je antikrist.«

Mož je izročil kuhalnico ženi, rekoč: »Samo zabeliti je še treba.«

Kosilo še ni bilo pripravljeno, ko je prišel še četrti, ki je prebival pod tisto streho na Rebri in jedel iz sklede, ki jo je postavljala branjevka Ižanka na mizo.

Še med vrati je bil, ko ga je Tone hlastno vprašal:

»Ali si ga videl?«

»Koga?«

»Antikrista! Živega antikrista, ki denar seje.«

»Antikrista nisem videl, pač pa sem videl ljudi, ki so kakor brez glave in ki vpijejo: ‚Konstitucjon! Konstitucjon!‘ Tako čudna je beseda, ki sem jo slišal najprej v Krakovem, potem sem videl ljudi na Bregu, ki so mahali s kloubuki in vpili, drevili so čez most, pred Sv. Jakobom jih je vse polno; in ko sem zavil po Starem trgu, da bi šel v Reber, sem se jim komaj umikal. Vprašal sem nekoga: ‚Kaj pa je?‘ Zavpil je: ‚Konstitucjon!‘ Sedaj sem si vsaj besedo zapomnil, izvedel pa nisem, kaj pomeni. Ako bi ne vedel, da smo sredi posta, bi mislil, da smo v pustnih dneh.«

»Jaz sem pa slišala, da jih je antikrist zmešal,« je dejala mati.

»Jaz pa o antikristu nisem nič slišal, pa nekaj že mora biti, ko so tako brez glave.«

Družina je potem sedla in kosila. To so bili naši znanci iz Škrilj.* Glavan z ženo, sin Janez in pa Tone Krivanoga, ki se je bil tako udomačil v tej družini, kakor bi bil v najbližjem rodu z njimi. Ko je bila prišla nevesta h Glavanovim, so bili stari in mladi pač nekaj časa skupaj, a naposled so šli le na dvoje. Za dve delavni družini je bila kmetija tudi premajhna. Stara dva sta se bila najprvo naselila v Iški vasi. On je delal, kjerkoli je bilo, najrajši je pa nakladal drva na ladje in pomagal ploviti po Ljubljanici. Ona se je pa ukvarjala po malem s kupčijo. Nabirala je jajca in maslo, fižol in gobe in še razno drugo drobnjav, ki se lahko proda na trgu v Ljubljani, pa je hodila v mesto, včasih peš, ali se je prislonila na kak voz ali pa tudi na ladjo, kadar je bil mož pri veslih. Tako se je polagoma privadila barantije. Sin Janez je bil pa šel k vojakom. Dragonec je bil. A primerilo se je bilo, da ga je bil podrl konj in mu pretrl nogo, pa ni bil več za vojaka. Tedaj si je poiskal službe v Ljubljani, kamor sta se naposled priselila tudi oče in mati. Posrečilo se jim je dobiti stanovanje v najvišji hiši v Rebri, od koder je lepo videti na mesto, na barje in tudi na Ižansko, kjer so Škrilje in Mokrc.

* Glej povest: V graščinskem jarmu, spisal Fr. Jaklič, Slov. Večernic 78. zvezek.

Oče je delal na trnovskem Jeku. Razkladal je ladje, ki so prinašale po Ljubljani drva iz gozdov v Mokrcu in na Krimu, stavbinsko kamenje iz Podpeči, opeko z Vrh-nike in šoto z barja. Včasih je šel z ladjo po blago, ako ni imela ladja veslača. Kadar ni bilo dela na Jeku, tedaj je hodil žagat drva po hišah. Tega dela se je oprijel tudi Janez. Mati se je pa prelevila v branjevko. Po Ižanskem je imela dovolj znank in prijateljic, ki so zbirale in znašale blago ter ga prinašale v mesto, ali pa so ga dajale na ladjo, kadar je Glavan priplovil po Iški navzgor, ko je šel po drva. Glavanka je dobila od branjevok ime Ižanka. Pod tem imenom jo je poznal ves trg in vse kuharice so vedele, kje prodaja Ižanka jajca in maslo. Njene roke, ki so bile nekdanj žuljave in raskave, so postale mehke in bele; njen obraz je bil poln in zalit, naredil se ji je podbradek in lica so se ji svetila od zdravja. Kar pomladila se je bila v Ljubljani, ko je bilo manj dela in več kruha in boljšega kakor v Škriljah.

»Babo imaš, da je kaj!« se je dobrikal Tone Krivanoga Glavanu, ko je bil prišel na stanovanje.

»Urša! Ti si se pa oklepala! Kar lepo te je gledati,« se je priliznil Tone materi, ko ga je vzela pod streho za tisti čas, ki ga bo v letu prebil v Ljubljani.

Ižanki je dobro delo in mu je rekla, da ni treba skrbeti za hrano, kadar bo v Ljubljani, da se bo pri njej že toliko skuhalo, da bo za vse dovolj, tudi zanj, ki je skušal pomagati takrat, ko je bila v stiski.

»Zastonj nočem!« je vpil Tone. »Pri vas bom, pa jedel bom pri vas, da ne boste rekli, da sem prevzeten, pa plačal bom, kadar bom imel. Res, nimam zmeraj, kolikor bi hotel, pa včasih že zaslužim, da lahko plačam.«

In tako je imel Tone Krivanoga domovanje na Rebri pri Ižanki, kadar je bil v Ljubljani in ga ni njegov poklic zadrževal zunaj. Poleti je bil pač večinoma na kmetih, kjer je imel vedno polne roke dela in polno glavo skrbi, kako bo pomagal ljudem, ki so mu zaupali. Ko so pa postale jesenske noči hladne, ko je padala po Ižanskem slana ali je pa pršal tisti drobni jesenski dež, ki je tako mrzel in tako zoprn, tedaj se je pa umeknil v mesto. Po vseh gostilnah, kar jih je bilo okrog dolenske mitnice in pod Trančo, po gostilnah okrog šentjakevske cerkve, pa tudi na oni strani vode, je bil znan. Napajali so ga, ki so ga

potrebovali v stiski, pa tudi denar so mu dajali, da ni bilo treba Tonetu stanovati vbogajme in je lahko brez strahu sedel pri Ižanki za mizo ter ji je dajal več kakor je zahtevala.

Sosedje so poznali družino pod imenom Ižanci. Ižancem v Rebri se ni godilo baš slabo. Vsi so zaslužili, celo Tone ni bil brez drobiza, včasih je pa privlekel iz malhe tudi kako okajeno svinjino ali kaj podobnega, kar so mu prinesli znanci s kmetov. Za telesne potrebe so imeli torej dovolj, vendar se zlasti oče ni mogel prilagoditi tesnobi mestnega stanovanja, ni mu ugajalo neprestano šumenje mesta. Kar ni mogel pozabiti časov, ko je gospodaril na domu v Škriljah. Res ni živel v izobilju tedaj in tudi skrbi je imel, toda lahko je šel okrog hiše po svojem svetu, hruška, kjer je v senci pogonal ob nedeljskih popoldnevih, je bila njegova. In mleka ni bilo treba meriti. Trikrat na dan ga je prinesla žena iz hleva polno golido. In ko je šel v cerkev, je videl, kako raste in zori žito na njegovih njivah in v senožeti je bil med travo cvet pri cvetu. Tam se je lahko razmahnil, lahko tudi kaj poropotal, pa ni bil nikomur na poti, a tu v mestu skoraj trdo stopiti ne sme, že se huduje sosednja stranka in hoče imeti mir. O, kolikrat ga je obšlo nepopisno hrepenenje po krajih njegove mladosti, po razmerah, v katerih je gospodaril. In tedaj se je včasih prigodilo, ko je namesto žene stal pred ognjiščem in kuhal, da je zaprl vežna vrata in odprl okno, skozi katero je bilo videti na ižansko stran; kadar je burja obri-sala nebo in pregnala megle, so se gore nad Igom približale na pol pota in se mu je zdelo, da bi jih skoraj dosegel. Tedaj se je naslonil na okno in gledal, gledal v tiste lepe kraje, ki so bili kakor položeni na vznožje in pobočje Mokrca, koder pod Kozlovimi stenami šumi Iška in ižanski grad širokoperno gleda na polja, preko katerih polze vode, ki pritekajo iz divjih sotesk in ozkih dolin. Tedaj se je spominjal dni, ki jih je preživel v onih krajih, vseh dogodkov, ki jih je doživel, spominjal se je veselih ur in težav, katerim se ni bilo moči izogniti. Vse je bilo lepo, lepše kakor je sedaj in tako zatopljen v misli in sanjarjenje je pozabil na kuho. Tako ga je nekoč zalotila žena, ko je strmel skozi okno in kuhal pri ugaslem ognju.

»Lej ga!« mu je rekla. In ko je opazila, da ima solzne oči, mu je še dejala: »Ne vem, če si jokal, ka-li.«

»Kaj češ,« je odgovoril in ji pokazal skozi okno: »Lej, tam zadaj so Škrilje. Tam je moje srce!«

»Kako si otročji! Tam je graščina! Ali si že pozabil?«

»Tak sem!«

Janez je pa tudi pogledoval na izansko stran. Toda tisto, česar se je najbolj spominjal, ga je dražilo. Ni še pozabil, tudi odpustil ni še bil. O, še vse bi bil rad povrnil, kar je bil dolžan graščini in tistemu njenemu Lahu. Z obrestmi bi mu rad dal nazaj. Eno leto je sedel na Žabjeku. Vklenjenega so ga gnali na Turjak in potem v Ljubljano in potem ga je Menat spravil še ob dekleta in domačijo. K vojakom je moral iti in sedaj si išče s pohabljeno nogo dela za zdrave roke. Ob vse ga je del. Res je, da bi dobil lahko ženo, saj se mu dekleta kar ponujajo, kakor je v mestu navada, in tudi posteljo in zibel bi mu mati lahko kupila, toda kam bi šel z ženo, ko je povsod tako tesno. Tam na Škriljah je bilo drugače... In ko je tako jezno gledal na Izansko, je pač videl tisto piko pod Mokrcem, hišo na Preseki, in v duhu je videl tudi gozdarja. In ko se mu je zdelo, da sliši tisti onemogli otroški jok iz Cecmanove bajte, tedaj je zavrelo po njem, da je odskočil od okna in hitro prijel za delo, da mu je odleglo in je pozabil.

Pri Ižanki so se dostikrat pogovarjali, kako je bilo na Škriljah. Lepo je bilo tam, samo ko bi graščina ne bila tako nenasitna in grabežljiva, ko nima nikdar dovolj tlake in desetine in je vse njeno, kar ji je všeč, in izpuli kmetu iz rok stvari, ki so bile že od davnih dni njegove. Lepega dne se kar postavi graščina: »Stoj, to je naše!« in kmet se mora obrisati in še molčati mora, da ne pride v graščinsko ječo.

Kajpak se je Krivanoga veril, da je le zaradi tega tako, ker se kmet preveč boji in misli, da je »fešnar« sam Bog Oče nebeški in najbolj zanikrn logar sam Sin njegov. »Upreti se je treba. Zobe je treba pokazati graščini in hitro pograbit tisto reč, ki jo misli pogoltniti graščina in se ruvati z njo toliko časa, da popusti. Kaj ni mislila tudi Mokrc spravi v svojo malho? Ha! Kdo pa je bil tisti, ki ji ni pustil? Ali nisem bil jaz, Tone Krivanoga, ki sem ji potegnil Mokrc iz golta prav že zadnji hip? Ha! Ali ni bilo tako? Ali si že pozabil? Ko bi bil jaz ostal takrat na Žegnanem studencu, kje bi bil Mokrc! Noben Škriljan bi ne smel stopiti vanj. Tako je pa Mokrc ostal kmečki. Kaj ni res?«

Glavan je bil že zdavnaj izprevidel, da z ugovarjanjem Tonetu ne pride blizu, da ga Tone z jezikom gredoč poseka. Zato je vedno pustil, da je njegova obveljala. Pred materjo je popravljal Tonetove besede šele potem, ko ga več zra-ven ni bilo.

V četrtek med postnimi kvatri pa jim niti na misel ni prišlo, da bi bili prežvekali stare reči. Sam antikrist je bil v mestu in je delal čudeže. Sicer so rekli, da bo denar sejal, kadar bo prišel, sedaj pa samo ljudi meša, da so ob glavo.

»S čim jim je zavdal? Denar mora pač tudi imeti! Kje se je ustavil?«

Tone se je nepopisno kesal, ker je tako dolgo spal, da je zamudil antikrista. Sam sebe je zmerjal z najkrepkejšimi priimki. Pa tudi gospodinji ni prizanesel in Janezu ne, ker se toliko nista pobrigala, da bi bila vsaj izvedela, kje se je antikrist ustavil. Saj tako preprost vendar ni, da bi ostal kar na cesti pod milim nebom.

Gospodinja se je branila, da z antikristom noče nič imeti, da noče grešiti zaradi njega.

»Kaj misliš, da je meni kaj za antikrista? Denar! Ali je kaj greha, če imam denar? Kadar denarja nimam, takrat je antikrist!«

»Ti že, ko nič ne veruješ. Saj si še konjsko meso žrl!«

»Hahaha! Dobro smo se oblizovali! Samo premalo ga je bilo gospodi ostalo.«

»O, nesnaga!«

»Dobro je bilo, tako pravim! Pa brez greha tudi! Nič manj vere nimam sedaj, ko sem jo imel prej, preden sem pokusil konja! Hahaha! Sedaj moram pa še antikrista videti! Fant, greš z menoj?« se je obrnil Tone k Janezu. »Bova vsaj videla, kakšen je in koliko premore.«

Fant je bil takoj pripravljen.

In ko so položili žlice in odmolili, tedaj sta bila Tone in Janez že na poti za antikristom.

»Morava ga dobiti!«

»Ob vero bosta, ob zveličanje! Fant, ostani doma!«

Mati ju je zastonj ustavljala. Tone Krivanoga ji je odvedel sina. Morebitne pomisleke fantove je Tone lahko že v kali zadušil, rekoč:

»Mati je kakor vse ženske. Misli, da vero takoj zapraviš. Če je nočeš, je pa ne. Kaj ne znamo apostolske

vere? Šest resnic pa tudi znamo. In to verujemo! In to je naša vera, vse drugo so čenče, pa naj bo konjsko meso ali žveplenke. Kaj, fant? Misliš, da bi naši veri kaj škodilo, ako bi antikrista takole malo ukanili in bi za kako pijačo nekoliko puščali njegovi mošnji? Kaj misliš, da ima antikristov denar kaj manj cene kakor drugi? Noben denar ni žegnan in se tudi noben žegen denarja ne prime. Meni verjemi! Pa tudi noben denar žegna ne prinese, samo to je hudir, ker brez njega ne moremo bití. Saj še lunka žganja ne moreš dobiti brez denarja! Tako ti rečem, če bova videla, da ima antikrist res kaj prida denarja v vreči, se bova potrudila. In — če ne bo drugače, bova še v veri za malo časa kaj popustila. Noben pater se ne bo obotavljal dati odveze za greh, ki sem ga naredil takrat, ko sem ogo-ljufal antikrista. He-e! boš videl, fant!«

Tako sta prištrencala na Stari trg. Ob navadnih dne-vih, celo pa še ob četrtnih, je mesto v tem času počivalo in so bile ulice skoraj prazne. Prodajalne so bile zaprte.

Toda danes je bilo vse mesto na nogah. Po ulicah in trgih so valovile množice, večje in manjše gruče so stale po širokih vežah, pred magistratom, pri frančiškanih, na Kapucinskem vrtu, na Novem trgu, pred šolami, trg pri Sv. Jakobu je bil kakor na semanji dan. Povsod vse živo, vse praznično, vse veselo in glasno. Dobra volja je žarela ljudem na obrazih. Vzklikanje prijateljev in znancev je bilo prisrčno.

»Konstitution! Svoboda! Frajost!«

Vrh stopnic pred magistratom je stal mlad človek in govoril, drugi se je napenjal na oklepu vodnjaka, na stopnicah pri frančiškanih je krilil nekdo z rokami po zraku. Povsod so se oglašali mladi govorniki. Stoječ na vozovih, zabojih ali kakem kupu, da je bilo količkaj vzvišenega, so govorili neznani ljudje. Njihove kretnje so bile živahne, beseda glasna in prepričevavna. Navdušenje, ki jih je navdajalo, je izžarevalo na vse strani in užigalo. Konec govorjenih misli je bil vzklik:

»Svoboda! Konstitution!«

In koliko je bilo govornikov tisti dan! Komaj je končal eden, že je stopil drugi na njegovo mesto, da je dajal duška svojemu prepričanju in oddal nekoliko svojega ognja drugim.

»Konstitution! Frajost! Svoboda!«

Tako so se končavali govori tistega dne in od vseh strani je odmevalo:

»Konstitution! Svoboda!«

Množica se je napajala z nečim neznanim in nejasnim. Gesla, ki so jih sprejemali takrat, so si tolmačili po svoje, vsak tako, kakor mu je bolj ugajalo, kakor je sprejemal njegov razum.

»Konstitution! Konstitution! Konstitution!«

Tako je šlo brez konca in kraja.

Tu in tam so že nastopili govorniki, ki so imeli bele pentlje na prsih, kakor so videli tistega, ki je bil prišel oznanit veselo novico.

Okrog takih so se ljudje posebno zgrinjali in jih pozorno poslušali.

V tako vrvenje sta prišla Tone Krivanoga in Glavanov Janez.

»Ali ste slišali?« je vprašal Janez, ko jima je udarilo na uho: Konstitution! »Ali veste, kaj hoče reči? Kaj ta beseda pomeni?«

»Prvič jo slišim v življenju,« je odgovoril Tone. »Pa ji že pridem do živega.«

Nekaj novega, nenavadnega, nerazumljivega je bilo kakor drugim tudi Tonetu. Zato je nastavljal ušesa na vse strani, postajal ob gručah, ki so poslušale govornike, ter poslušal in poslušal, da bi se izmodril.

»Nov čas je prišel. Svoboda je prišla. Konstitution bo. Ljudje božji! Konstitution! Govoril boš, kar boš hotel. 'Novice' bodo lahko še ministre zmerjale.«

Tako se je navduševal mlad človek in poln ganjenosti hvalil Boga, da mu je dal dočakati srečni trenutek, ko prihaja svoboda, in je slavil milostljivega cesarja, ki je svobodi odprl vrata.

Tone Krivanoga ni prav vedel, kako bi precenil govor, kaj bi mu vse tisto koristilo, kaj bi mu pomagala svoboda. Zato je rekel Janezu:

»Pojdiva! Ta je premlad, da bi kaj vedel in bi nas učil. Poglej ga, še mahu nima pod nosom!«

In sta šla naprej in zopet postajala in poslušala.

»Ti znajo vsi eno! Le kdo jih je najel!« se je hudoval Tone in vlekel Janeza naprej.

Končno je dobil vendar znanca iz Pihlerjeve kleti. Ustavil ga je in vprašal:

»Ti! Kaj pa je? Ali ti kaj veš? Jaz ne razumem teh mladičev.«

In znanec mu je odgovoril:

»Saj jih tudi jaz ne. Toda eno sem le slišal, ki je pa tudi ne verjamem.«

»No?«

»Pravijo, da je cesar vse ,od sebe dal' in je nekega ministra zapodil. Pa ti verjemi, če hočeš!«

»Hudir! Ena bolj čudna kot druga! Midva sva pa slišala, da je prišel v mesto antikrist.«

»Tudi jaz sem slišal, videl ga pa nisem. Slišal sem, da se je z Dunaja pripeljal, Nobel. Pri Maliču se je bil ustavil.«

»Kdor ima denar, lahko tam izpreže. Pa ga nisi poiskal? Pojdimo za njim!«

»Kaj mi hoče?«

»Denar ima, denar! Pa naj bi ga dobil jaz ali ti. Vsa klet bi bila naša! Razumeš? Kjer je denar, tam je tudi pijača. Saj poznaš Pihlerco: če nimaš denarja, pa ti ga ne natoči! Kaj misliš, da je meni kaj za antikrista? Dovolj kristjana je še v meni!« se je potrkal Tone Krivanoga.

»Toda antikrist ima denar. Jaz se pa ne bom dal zmešati, kakor so se tisti, ki sedaj tako pridigujejo, da se jim precej pozna, da niso prosili sv. Duha za razsvetljenje. Pojdimo k Maliču!«

»Jaz nisem tako oblečen!«

»Kaj misliš, da gleda antikrist na obleko?«

»Ta bi menda že bil, ampak Maličev hlapec ocenjuje ljudi po obleki. Ta nas bo grdo gledal.«

»Trije ga bomo že zmogli.«

Pred Maličem je bilo tudi vse živo in veselo. Mladenci z belimi pentljami na prsih so švigali sem in tja in zdaj pa zdaj veselo vzklikali, vihteč klobuke po zraku. Starejši so se živahno razgovarjali o dogodkih, zakaj vsak hip so zvedeli nove, nenavadne stvari. Na Dunaju so se delavci polastili vlade. Ministri so zbežali. Policije ni več! Cesar je odslovil Metternicha. Konstitution je obljubil cesar, da si je rešil življenje. Delavci in vojaki so se udarili, pa je bilo vojaštvo premagano. Vse postave so odpravljene. V Gradcu je tekla kri. Na Dunaju se koljejo vsevprek in mrličev nihče ne pokopava.

O vsem tem so razpravljali, toda naši znanci se niso razburjali. Medtem, ko so se ozirali ljudje na Dunajsko

cesto, od koder so prihajali vedno novi kurirji z novicami, so imeli naši znanci uprte oči v Maličevo vežo.

»Kje je antikrist?«

Naši znanci so kmalu dobili več somišljenikov, ki so vsi slišali o antikristu, na lastne oči videli, kako je prenoril ljudi, ki ga pa vendar niso videli, čeprav bi ga radi spoznali in imeli njegov denar.

»Kje je?«

»Kar noter udarimo, pa ga nam morajo pokazati!« je dejal Tone in se pognal naprej.

»Kar za menoj!«

Gruča je napolnila vežo, da so bili Maličevi uslužbenci kar presenečeni, ker si takih gostov niso želeli in jih niso pričakovali.

Veliki natakar je stopil prednje in zavpil:

»Pri nas so vse mize pogrnjene. Jeruša ne točimo!«

»Kdo bo čedil za njimi,« je vpila dekla, ki je morala pometati in pomivati. »Ven jih dajte!«

»Za denar nam morate postreči!« se je slišalo iz gruče.

Šundranje v veži je privabilo sobarice iz nadstropij, velikega hlapca iz hleva, kuhinjsko osebje je nastopilo, da bi zastavilo pot.

Tone Krivanoga, ki je bil na čelu gruče, je pa dejal:

»Saj se ne bomo! Tudi v vašo gostilno ne gremo! Ampak, to nam povejte, kje je tisti antikrist z Dunaja ali odkod je prišel.«

Maličevi niso vedeli, če so imeli antikrista med gosti, in so se zato presenečeni spogledovali.

Veliki hlapec, ki je bil tudi slišal že prej o antikristu, se je pa zagrohotal in dejal:

»Vam diši denar. Hahaha!«

»Kaj tebi smrdi, duša konjska!«

»Ste prekesno vstali. Antikrist se je odpeljal s tržaško pošto!«

»Hahaha!«

»Nalagali nas pa ne boste. Nismo tako neumni!«

Sam gospod Malič jim je moral dopovedati, da se je tisti gospod antikrist že odpeljal. Le obotavlja se se umikali iz veže, sicer pa v dvomu, da bi jo bil antikrist že potegnil.

»Pa menda ni bil Malič tako neumen, da bi ga bil spustil z denarjem naprej!« je modroval kesneje Krivanoga

in zmerjal sebe: »O, batina zanikrna! Antikrista si zaspal! Do smrti se boš moral kesati.«

Iz premišljevanj ga je zdramil klic:

»Konstitution! Frajost!«

Tedaj se je okrenil k Janezu in mu je dejal:

»Sedaj pa že vem, kaj je to! Frajost! To je nekaj! Konj — s ti—tu—ci—cjon! To je pa trikrat nič. Tako ti povem, pa dobro si zapomni!«

Slabe volje je bil tedaj Tone Krivanoga.

Tretje poglavje.

Hej Slovani . . .

Prvi dan svobode v beli Ljubljani se je nagibal h koncu. Zmešnjava, ki je bila nenadno nastala v mestu radi izrednega sporočila neznanega popotnika, je ponehaval. Govorniki so postajali hripavi in mladina, ki je zlasti prekipevala od navdušenja, se je bila že naveličala kričati: »Konstitution! Svoboda! Frajost!«

»Kaj pa je to?«

Tako so se začeli izpraševati ljudje najprej samega sebe, potem prijatelje, znance — in so čakali pojasnila vlade.

»Vsi smo bratje! Vsi smo gospodje! Vsi smo enaki! Frajost za vse!«

»Kakor je bilo na Francoskem! Potem so pa glave sekali ljudem!«

Tako so si šepetali »špisarji in filistri«, ljudje bojazljivi in ljubeči stari red, ljudje, ki so spoštovali stare postave.

»Tako ne bo prav! Kam pa pridemo, če bomo vsi enaki? Kako moremo biti vsi enaki? Ali moreta biti baronovka in krščenica obe enaki? Kje je pamet?«

Tisti, ki so bili »od stanu«, stari Kranjci, premožni patriotje, višji uradniki, so se zbirali v Kazini in so razpravljali polni skrbi o dogodkih, ki so se izvršili na Dunaju in od katerih je odmevala tudi Ljubljana.

»Konstitution! Frajost!«

»Kaj pravi vladar?«

To bi bili radi vedeli.

Domorodci, čreda brez pastirja, so se zbirali v svojih gostilnicah. Kramljali so pri cvičku, ocenjevali dnevne dogodke in netili navdušenje, ki ga je v njih srcih užgal klic mlade svobode.

»Svoboda! Konstitution!«

Zveneale so polne čaše v pozdrav mladi svobodi in »usta, ki niso bila več zavezana,« so dajala duška občutkom, ki so jih navdajali. Na polne prsi so razglašali hrepenenje in želje, ki so doslej ždele v njihovih srcih. Domorodna misel je dobivala vidne oblike.

»Svoboda je naša! Slovenci smo! Živio!«

»Konstitution! Živio!«

»Kaj pa Bleiweis pravi?«

Geslo tistega dne še ni bilo prav utrjeno. Mladina, predvsem iz liceja in gimnazije, rokodelski pomočniki, trgovski vajenci in ljudje brez pravega opravila so pa vse popoldne in proti večeru oživljali trge in ceste.

Studentje so se pozdravljali: »Konstitution! Živio!«

»Gaudeamus,« se je razlegal po ulicah in trgih.

Vzklikanja ni bilo ne konca ne kraja. Studentje, ki so držali z domorodci, so vpili: »Živio!« Sicer je pa prevladoval običajni »Vivat!« — tudi »Hoch!« je bilo slišati. Dan svobode je bil, zato je delal vsak, kar je hotel, in pozdravljaj svobodo, kakor je znal.

»Vsi smo bratje! Živio! Vivat! Hoch!«

Nobene zamere ni bilo.

Ko pa so proti večeru prišli Krakovčani pogledat v Ljubljano ter so že na Starem trgu »urezali« domačo in se pevajoč pomikali pred magistrat, tedaj se je za njimi in pred njimi zgrinjala vsa Ljubljana in kdorkoli je čutil v sebi zmožnosti, je pel s Krakovčani domačo, slovensko pesem, ki je sicer le ob poletnih večerih še živela na obeh straneh Gradaščice. Sedaj se je pa razlegala po sami Ljubljani, po Glavnem trgu, pred samim magistratom, kjer prebiva policaj, da je odmevalo med visokimi hišami pa tudi v ljudskih srcih.

In kadarkoli je nastal v petju odmor, tedaj se je utrgalo iz množice:

»Živela svoboda! Konstitution! Živio!«

In kar se prej ni nikdar zgodilo vpričo policije in kjer bivajo vladni možje in »stari Kranjci«, zgodilo se je tedaj. Razlegnila se je slovenska pesem:

»Hej Slovani . . .«

Onim, ki niso znali pesmi, so srca plala v veselju, so jim vriskale duše, ko jim je živa beseda pesmi strla okove, ki so jim oklepali duha.

Na oknih, kjer so sicer vedno nemško čebljajoče gospe in gospodične zrle na trg, so pa začeli migljati beli robci in so se prožile roke mladih žen v prisrčen pozdrav.

»Živeli Slovenci! Svoboda je tu! Živela svoboda! Živio! Konstitution!«

Odmevalo je pa tudi v zatohlih prostorih takoimenovanih »pajzelnov«, kjer točijo sicer dobro kapljico, a kjer je težek vzduh po vlagi in plesnobi, ki udarja skozi vonj razlite pijače. V mračnih hramih, kjer je več en smrad po žganju, česnu in človeškem potu, kamor skozi od nesnage oslepelo steklo nikdar ne morejo prodreti solnčni žarki in kjer gori »večna luč« pred Marijino podobo in nataka merice z žgano pijačo ženska nabreklih lic in zmršenih las in kjer se shajajo ljudje, ki ljubijo krepko pijačo in niso občutljivi za nesnago, tudi tam so tolmačili svobodo po svoje in praznovali veselje.

»Dajmo ga! Svoboda je! Konstitution!«

»Še eno merico!«

»Plačaj!«

»Kaj! Ali ni svoboda? Frajost! Nič ne plačam!«

»Pa pil ne boš!«

»Kakšna svoboda pa je to?« je zarentačil kosmat dedec in se opotekel s praznim frakeljcem v roki proti ograji, za katero so bili sodi, steklenice in ženska, ki je stregla. »Še eno mero, potlej pa naj bo svoboda ali kar hoče. Sod bomo na mizo postavili, pa bo teklo. To bo svoboda.«

Tudi Tone Krivanoga je bil zavil po brezuspešnem iskanju za antikristom v Pihlerjevo klet. Kajpak, slabe volje je bil. Tako si je bil zaželel antikrista in zahlepel po denarju, pa je bilo vse zaman. Antikrist se je bil odpeljal pred nosom in gotovo s polno culo denarja. In vest mu je očitala, da je sam zamudil antikrista in denar, zakaj je pa tako dolgo spal. Svobodo so klicali po ulicah in se navduševali zanjo, pa Tone se ni mogel navdušiti, zakaj imel je v žepu itak preveč »svobode«.

»Hudir! Imaš kakšen sold?« se je bil neprijazno zadrl na Janeza, katerega je sicer ljubeznivo nazival »fant«.

»Imam!« je dejal Janez, ki ni bil skoraj nikdar brez božjega, zakaj varčen je bil in Tonetu je zaupal. Toneta se denar ni držal, čeprav ga je lahko zaslužil, izpremenil ga je rad v tekočino, a tudi vrniti se ni branil. Zato je imel pri Janezu kredit.

Tako sta prestopila prag Pihlerjeve kleti in z njima še nekateri znanci, ki so se bili udeležili iskanja antikrista.

Krivanoga je bil kmalu boljše volje, in ko je dobil dovolj sape, je udaril vmes glasno, da ga je bilo slišati povsod, zakaj bil je izmed tistih, ki rajši govore kakor poslušajo. In kakor po vsem mestu, tako je bil tudi pod zemljo pogovor o svobodi in konstituciji, o antikristu in denarju. Tedaj so imeli antikrista v mislih. In ker so se nekateri izražali precej dvomljivo o njegovem premoženju, je dejal na to Tone Krivanoga:

»Brez denarja pa že ni bil. Denar je imel, čeprav ga jaz nisem dobil in ne ti, so ga dobili pa drugi. Kaj misliš, da se zastonj napenjajo? Kdo je še zastonj dohtaril? Kupil jih je antikrist, duše zavržene, ki sedaj nas zapeljujejo. Denar so sami pograbili. Vse so prestregli, kar je antikrist vrgel med ljudi. Naše je bilo, pa so sami požrli.«

»Prav govori!« mu je nekdo pritrdil.

»Tako, kakor je! Mene še ni antikrist podkupil. ‚Konstitution!‘ ste slišali. Ali ste že videli kaj takega? Ni za v usta, ni za v oči! In pa svoboda! Kakšna svoboda pa more v mestu biti? Tam zunaj vrh Golovca, pa na barju tam onkraj Črne vasi, tam je lahko svoboda, v mestu pa ne moreš s svobodo nikamor. Povsod je policaj! Tako nas varajo, da bodo prislužili antikristove groše, ki jih niso privoščili nam. Naj se hudirji podkupljeni napenjajo, kakor se hočejo, mene ne bodo ujeli. Svojega zveličanja ne vržem kar tako na tehtnico!«

»Samo za denar?«

»Kdo pravi to? Jaz pravim, da se ne dam prevariti. O frajosti govore. O, kajpak, frajost zase! Vse pobasati. To ni nobena frajost! Frajost se pravi: delaj, kar hočeš. Tako razumem frajost jaz!«

»Tako! Tako! Tone, ti si jo pogruntal!«

»Ta bi bila pa lepa!« se je vteknila vmes ženska pri sodih.

»Ali je tudi tebe antikrist podkupil, da nočeš k resnici pritegniti? Čakaj! Pipe ti bom izdrl, da bomo kar v klobuke prestrezali.«

»Frajost!«

»Tako rečem: frajost naj bo za vse! Zares frajost!«

»Ne samo za tiste, ki imajo denar! Za vse!«

»Frajost! Živela frajost!«

Za prvim »antikristom«, ki je bil razburil vso Ljubljano, so kmalu prihajali drugi. Vsak poštni voz, ki je pridrdral po Dunajski cesti, je imel potnike in kurirje, ki so bili poučeni o dogodkih na Dunaju in v Gradcu, ki so prinesli s seboj časopise, ki so potrjevali ono, kar so pravili sami.

»Nov čas je napočil, Vse gre drugače! Svoboda!«

Tako, kakor so pisali časopisi, ki so jih prinesli z Dunaja, se je smelo prej samo misliti. Kdor bi bil govoril tako, bi bil prišel v ječo. Sedaj jim ni bilo nič sveto. Vse so devali v nič. Ministre in vlado, policijo in postavo, še vera jim ni bila prav in brez vsega spoštovanja so pisali o cesarju, kakor da bi mogli živeti brez njega.

Ko so pri vladi, katere poglavar je bil grof Welsersheimb, izvedeli vse te stvari in jih tudi čitali, so pa izprevideli, zakaj že nekaj dni niso dobili nobenih uradnih poročil in navodil z Dunaja. Vse niti, ki so vodile vladne možgane v Ljubljani, so bile potrgane in tisti, ki so se igrali z nitmi, so bili razgnani na vse strani. Nobenega ministra ni bilo več na Dunaju. Metternicha je bil odslovil cesar, Sedlnicki, poveljnik dunajske policije, in drugi so pa bežali. Pregnala jih je ljudska nejevolja. Tresli so se za glave, ki jih je sukal vihar svobode, ki je prihajala med bliskom in treskom.

»Sam cesar je še na Dunaju!«

In tisti, ki so že na večer prihajali, so trdili — in sicer odločno trdili, da je vse to od cesarja.

»Sam cesar je svobodo razglasil!«

Deželni poglavar se je vzravnal v sedlu in nategnil brzde. Zravnali so se njegovi »fantje« in šlo je od ust do ust, od hiše do hiše, čez ulice in trge, zašlo je v hrame in gostilne in udarilo v ušesa patriotom v Kazini:

»Svoboda je dana od cesarja. Cesar jo je dal od sebe! Konstitution! Živio!«

In jeknilo je na vse strani:

»Slava milemu cesarju!«

In oči mladine so se iskrile, ganjeni starci so si brisali solze in hvaležni možje so se pozdravljali:

»Bog živi Ferdinanda!«

Za zahvalno mašo je bilo prekesno tisti dan, zaradi tega se je porodila misel, da bi razsvetlili Ljubljano, da zažgo zunaj mesta kresove in priredijo v gledališču slav-

nostno predstavo v čast dobrotljivemu cesarju. In sklenjeno je bilo, da bo vse gledališče v lučcah znotraj in zunaj in bodo peli cesarsko pesem ne samo v uradnem jeziku in jeziku patriotov in oficirjev, temveč tudi tako, kakor govore zunaj v Krakovem in pri Božjem grobu, kakor se pogovarja Ljubljana ob semanjih dneh, kakor piše Bleiweis v Kmetijskih Novicah. Povabili so pevce iz Krakovega v gledališče.

Pripravljali so svetiljke in kupovali svečke. V gledališču je delalo vse, da se ozaljša in razsvetli kakor je mogoče, in oni, ki so mislili, da jih ne smejo pogrešiti v gledališču ob proslavi cesarjevi, so urejevali praznjo obleko. Vsi od vlade in sodnije, stari častniki, ki niso bili več za vojsko, oni »od stanu«, korarji, profesorji, trgovci in oni z magistrata, odličnejši domorodci, studentje gosposkega rodu, torej vse, kar je čutilo, da mora biti pri slavnosti, se je odpravljalo in njihove gospe so zbirale bleščeče se nakitje in so hčerkam urejevale lase, da bodo vse dražestnejše žele občudovanje ter budile želje in hrepenenje.

Medtem, ko je hitela gospoda v gledališče, bližnji peš, oddaljeni v kočijah, je bilo pred magistratom, pred frančiškani, pred pošto in pred gledališčem, na križišču ulic vse polno ljudi, glasnih in veselih, po cestah in ulicah je pa drevila in gostolela nemirna mladina. Nihče je ni opominjal, nihče svaril, zakaj svoboda je bila, nobenega policaja ni bilo na spregled, studenti se niso bali profesorjev in vajenci ne mojstrov, zakaj vse je bilo iz starega reda.

»Frajost! Svoboda! Konstitution! Živio! Živio! Živio!«

V gručah so govorili glasno in brezobzirno, ljudem ni bila nobena reč več prav. Vse so devali v nič. Všeč jim ni bila ne vlada ne postava. Oni, ki so ga imeli že preveč v glavi, so vpili: »Vse je treba pobiti!«

Pred trgovino Hahn & Mally, ali kakor so se sporazumevali studentje, pred »Malim petelinom«, je bila gruča posebno velika, zakaj ondi je odpiral ljudem oči mlad Ljubljančan, ki je bil pravkar prispel z Dunaja in je vse videl, kar se je godilo na Dunaju tiste dni, ali pa je slišal od ljudi, ki so bili sami navzoči. O, kako so privzdigovali ušesa, ko jim je pravil, da so oboroženi studentje in delavci pognali policijo in vojaštvo, da ni nobene sablje več na Dunaju razen studentovske, da je drugo vse zbežalo. Še bolj čudno se jim je pa zdelo, ko jim je zatrjeval, da drži cesar s studenti in delavci in da jim ni branil, ko so

iskali »firsta« in »oberpolicaja«, da bi ju obesili. Živo jim je slikal, kako so potem šklepetala okna in zvenčale šipe po tleh in kako je šlo vse na kose in na drobno, kar ni bilo iz kamna ali železa, kar je dosegla trda delavska pest.

»Frajost!«

Policijske vojašnice in stražnice kar nenadoma niso imele oken in vrat; koder so razkačeni delavci slutili kakšno njim neljubo oblast, pa je bilo po oknih in vratih in so zdrobili opravo ali se je polastili in odnesli na vse vetrove. Pokale so pa tudi šipe kavarn in gostiln, izložbena okna trgovin so šla v drobno, vdirali so vrata v prodajalne in jemali blago, kar je bilo komu vseč, in nihče se ni zme-nil, da bi plačal, in tudi nikogar ni bilo, ki bi branil in ustavljal, da je šlo kakor plaz preko Dunaja.

Metternich in drugi so odnesli pete, toda svobodo-željno ljudstvo se je vendar znosilo nad njimi. Kjerkoli so zasačili podobo Metternichovo ali katerega njegovih pomočnikov, pa je bilo po njej. V hipu so ji raztegnili okvire in papirnati kosci so leteli po zraku ali se pa vili v plamenu.

»Smrt rablju svobode!«

V Ljubljani je pa podoba »rablja svobode« zložno kukala pri »Malem petelinu« skozi odprta vrata na trg, ki je bil poln ljudi in poln svetlobe, kjer je kipelo navdušenje, kjer je svobodna beseda užigala in netila strast in klicala po maščevanju.

In nekdo, ki je stal pred vrati prodajalne ter se rado-vedno ozrl vanjo, je opazil podobo, ki je visela na odličnem mestu v prodajalni, in je spoznal sliko Metternichovo. Tedaj je nehote vzkliknil presenečen in ogorčen:

»Lejte ga, kako nas gleda!«

»Kdo? Kdo?« so vprašali bliže stoječi in zrli rado-vedno ogorčenega.

Ta je pa pokazal s prstom v razsvetljeno prodajalno in ponovil poln gneva:

»Lejte ga, rablja Metternicha!«

Vsi so se ozrli tja in opazili podobo, kakršno so lahko videli vsak hip, ki je pa sedaj povzročila klice ogorčenja. Vsakovrstni ostri vzkliki so se razlegnili in za odmev se je oglasilo: »Kje je Metternich? Dol z rabljem!«

Tedaj so najgorečnejši že silili skozi vrata v prodajalno, zakaj vsak je hotel doseči rablja in mu pokazati jezo, ki je prihajala iz srca v pesti.

Nato so pritisnili še drugi in čimdalje več jih je rinilo za njimi. Nastala je gneča in prerivanje, utrla se je šipa v vratih in zazvenčala in že so zašklepetale šipe v oknih in v trenutku ni bilo pri »Petelinu« nobene šipe več cele, pač pa polna prodajalna mladih ljudi, navdušenih, ogorčenih in objestnih.

»Ven z njim! Ven z rabljem!«

Nešteto rok se je stegovalo proti podobi, ki je visela na zidu, da je ni bilo mogoče kar tako sneti. Nekateri so skočili na mize, da bi si olajšali delo. Ob prerivanju so prevračali stojala, da je padalo blago na tla, nekatere roke so se stegnile po blagu, da bi ga rešile, druge roke so še drugo blago podrgnile na tla ali so si ga vzele za spomin.

»Živela svoboda!«

Petelinovo osebje se je zaman trudilo ustaviti puščanje, zaman so se ustavljali, vili roke in prosili. Šele, ko je bila podoba v rokah in so zadoneli zmagoslavni klici: »Hura!« je bilo konec puščanja.

»Urá! Urá!«

Držeč podobo visoko nad glavami in trdno, da jim je niso potegnili drugi iz rok, so srečni junaki rinili skozi vrata na trg, kjer se je ob tem prizoru združilo vse v radosten krik:

»Urá! Živela svoboda!«

Še niso bili prav na jasnem, kaj bi naredili z »rabljem«, tedaj je zavpil nekdo:

»V Ljubljano z njim!«

In jeknilo je po trgu na vse strani, glasno in veselo: »V Ljubljano z rabljem! Urá!«

Vse se je pokorilo nevidnemu poveljniku. Nosivci podobe so zavili proti vodi in vse na trgu se je zgenilo za njimi, da bodo priča, ko se bo izvrševala obsodba. Iz spreveda so pa zveneli najraznovrstnejši klici, ki so pognali in se ukoreninili tisti dan, klici grožnje in zmage, klici ogorčenja.

»Urá! Živio! Konstitution! Živio! Smrt tiranom! Frajost! Svoboda! Živio! Živio! Vse dol!«

Na mostu so se razmeknili ljudje, da so napravili prostor nosivcem podobe. Vsak pa je hotel najbolje videti, kako bo rabelj utonil. Zato so se najradovednejši prerivali ob mostnih in nabrežnih ograjah.

Brez vseh posebnih ceremonij so zavihтели podobo v Ljubljano, in ko je plosknila ob vodo, se je utrgalo: »Urá! Urá! Urá!«

Pa »rabelj« ni hotel ostati pod vodo. Komaj se je bil nekoliko potopil, že ga je vrgla voda na vrh in Metternich je splaval po Ljubljani ob svitu lučk, ki so gorele na čast dneva na oknih, k vodi obrnjenih, in ki so odsvitale ob valovih, ki so se izigravali v Ljubljani.

»Hudič! Še ušel nam bo!«

Obsodba očividno ni zadovoljila udeležencev, ki so si želeli dejanj, ki puščajo za seboj nekaj sledu, nekaj spominov. Molk je nastal, nekak mir, neko pričakovanje.

»Dol z rabljem! Raztrgajte ga! Sežgite ga! Svoboda je! Živio! Frajost! Vse dol!«

Tako je udarilo čez nekaj mučnih trenutkov in udeleženci so vedeli, kaj hočejo, vsi so se nagnili v stran, kakor je nagibalo one in gnalo razpoloženje tistega trenutka.

»Kje je naš rabelj? Živela svoboda!«

Tedaj se je pa tudi že vsak spomnil, kje je videl viseti kdaj Metternichovo podobo. Do danes te podobe nihče še opazil ni, saj so jo videli tolikrat viseti po javnih prostorih, izložbenih oknih, v zasebnih stanovanjih, ob slavnostnih prireditvah, da se jim je zdelo, da spada podoba v vsako dvorano, v vsako hišo, da je na prodaj v vsaki trgovini. To je bila vendar podoba kneza Metternicha, o katerem je vedel ves rod, da je mož, od katerega prihaja vse dobro, ki skrbi za dušni in telesni blagor državljanov. Samo posamezni starejši so se še spominjali časov, ko ni bilo njega, a sedaj je že 37 let vodil državo.

»Vivat Metternich! — Dol z njim! Smrt rablju!«

Vrtinec svobode je zgrabil množico in jo koj razpršil na vse strani. Kar mimogrede in brez povelja, brez vabljenja so se zbrala večja in manjša krdela, ki jih je navdajala ista misel, ki so imela isti smoter. In krdela so krenila na desno in na levo, razlila so se čez trge, po ulicah in cestah, povsod so zvenčale šipe, odmevalo je od treskanja na zaprta vrata, slišati je bilo ropot podirajočih se stojnic in kolib.

»Frajost!«

Iz gostiln, zatohlih krčem in lukenj, koder so točili žganje, so prihajali ljudje, ki jih je zvabil na cesto nenavaden šum in hrup. Bili so polni navdušenja in opojnega

ognja ter pripravljani za neredovanje in razburjenje; govoriti niso znali več kakor prijatelji, temveč je bilo govorjenje podobno tuljenju:

»Vse dol!«

Pridružili so se razgrajavcem in šli z njimi dalje, dalje brez smotra, pa vendar z namenom... Dalje med žvenketanjem šip, razbijanjem po vratih; kjerkoli so pa našli odprta vrata, tam so iskali »rablja svobode« in so vse prevrnili ter segali po blagu, ki jim je bilo všeč, ki so ga lahko použili ali jim je bilo drugače pri srcu.

Pa niso šli samo Metternichi v kose. Brez vsega spoštovanja so cefrali podobe cesarjeve, podobe svetniške ali druge, vse je šlo v kose, vse so zdrobili, vse zlomili.

Tako je vihral ostri piš mlade svobode one predpomladne noči po beli Ljubljani, razdiral in podiral vse pred seboj in dramil zaspance.

Tedaj je naskočila magistrat velika tolpa ljudi. Poleg onih, ki vselej radi razsajajo, so bili večinoma ljudje, ki so imeli z magistratom kdaj kake račune in so mislili, da je sedaj najugodnejša prilika, da jih plačajo. Vmes so bili ljudje, ki so že večkrat brezplačno prenočevali v mestnem prenočišču in bi bili radi sesuli tiste prostore, ki značijo svobodi nekaj čisto nasprotnega. O, sicer so imeli neko spoštovanje, neka groza jih je vselej obhajala, kadar so šli mimo častitljivega, sivega poslopja, in z nekim strahom so se ogibali oseb magistratovcev, tisti večer so pa silili noter, gnala jih je strast uničevanja, da bi se znosili nad prostori, kjer so se sicer le boječe kretali.

V oknih magistrata so gorele luči, zakaj magistrat vedno cesarju zvestega mesta ni smel zaostajati v hvaležnosti za meščani. A za to se tolpa ni zmenila, temveč je le grozila in se pripravljala, da navali v notranje prostore. Stražniki so v poslednjem hipu zapehnili močna vrata in se postavili v bran, kar je tolpo še bolj razvnelo. Stražniki se niso ustavljali z orožjem, temveč so začeli prositi:

»Gospoda, nehajte! Gospodje, mirujte! Gospodje! Gospodje!«

Stražniki so bili vse bolj vljudni kot po navadi.

»Viš ga, nocoj nas z gospodo zmerja, sicer smo pa barabe. Poči ga po čeljustih!«

Tako so stražniki izprevideli, da ni bilo mesta ne za strogost ne za vljudnost, in so rajši umeknili zdrave ude.

Kmalu je pa prišlo iz množice:

»Kje je župan? Župana hočemo imeti!«

»Ven z njim!« je zagrmelo iz sto grl, kakor bi šlo na povelje.

»Ta mora biti še nocoj mrzel!« se je zadrl osoren glas. »Meni ga dajte!«

Obmolknili so za trenutek, a kakor bi jih obšla želja po krvi, kakor bi komaj čakali trenutka, da bi videli brizgati človeško kri, so zagnali še silneje, so še burneje zahtevali:

»Župana ven! Kje je župan? Ven z njim!«

Močna vežna vrata so komaj vzdržala pritisk množice, ki sicer ni imela drugega orožja kakor gole roke.

»Ven z njim! Ta nas sekira! Frajost! Župan mora biti mrzel!«

Brez dvoma bi bila množica vdrla v magistrat, ko bi se ne bil oglasil neki magistratovec, ki je bil v tolpi prišel pred magistrat. Ko je spoznal, da postaja stvar resna, je pa kriknil:

»Župana ni na magistratu! Večerjat je šel!«

Tolpi se je šele sedaj posvetilo, da župana ne bodo dobili na magistratu. Novica, da je pri večerji, se jim je zdela tako resnična in naravna, da so takoj odnehali in udarili za onimi, ki so kričali:

»Ne bo nam ušel! Ne bo je odnesel nocoj!« Oni odurni glas je zopet vpil: »Za menoj! Puščali mu bomo!«

Tolpa je kar tulila, ko se je valila po mestu na županovo stanovanje, ki je bilo na drugi strani Ljubljanice.

Tedaj so pa že ljudje, ki so vedeli, da je župan v gledališču, hiteli tja ga opozarjat na pretečo nevarnost.

»Bežite!« mu je rekel uradnik z magistrata, ki je bil sam med krvi željno drhaljo. »Smrt Vam obetajo. Vašo glavo hočejo imeti!«

Župan izprva ni verjel, tedaj sta bila pa že poizvedela Hahn in Mally, kakšno razdejanje se je izvršilo v njuni prodajalni. Slavnostno razpoloženje v gledališču so začele motiti vesti od zunaj, med slovesne zvoke himne »Bog ohrani, Bog obvari« so že udarjali ostri, presenetljivi, jedki glasovi svobode, ki je pravkar obhajala svoje pohode po ulicah starodavnega mesta.

In prispel je v gledališče nekdo iz hiše županove in je stopil pred župana ter vzkliknil:

»Za božjo voljo, bežite! Skrijte se! Iščejo Vas! Vse so razbili! Vpijejo, da hočejo imeti Vas!«

Župan ni vedel, kaj bi naredil, kam bi se skrnil.

»Ven! Ven! Tukaj Vas bodo našli!«

Nekaj prijateljev ga je spremilo iz gledališča, dasi ne vedoč kod in kam. Velika množica je vrvela pred gledališčem, iz daljave, od strani, kjer je bilo stanovanje županovo, so se pa slišali različni klici: »Kje je Fišer? Fišerja ven! Župana hočemo imeti!«

Tedaj se je župan Fišer tesneje zavil v suknjo, zavihal ovratnik in skrnil glavo, kolikor je mogel, ter šel za prijatelji, ki so mu delali pot in ga prikrivali. Ob ograji Kapucinskega vrta so stali nekateri kočijaži. Tedaj se je domislil, da bi bilo prav odpeljati se kam. Zavil je tja, in družba za njim in so stopili k vozu, ki je bil najbolj v temi. Župan je sedel v kočijo in še eden je sedel poleg in velel: »Na Glince! Vozi previdno!«

Gospod je stisnil nekaj srebra vozniku in mu dejal: »To je napitnina, plačo pa še dobiš!«

Še nekaj trenutkov in ljubljanski župan je neopažen pobegnil mimo nun skozi Gradišče iz mesta.

Na Glincah se županu, ki se je na lastne oči in ušesa prepričal o nevarnosti, ni zdelo dovolj varno, zato je velel pognati na Vrhniko, kjer je vedel, da se pri sorodnikih lahko dobro skrije.

Medtem, ko je župan bežal in ugibal, kako in zakaj je to prišlo, ga je pa tolpa iskala. Ko je na stanovanju vse prevrnila in razdejala, česar ni vzela, ga je šla čakati pred gledališče, in ko ga tudi ondi ni našla, je krenila proti Kazini.

»Kje je župan? Kje je Fišer? Ven z njim! Mrzel mora biti!«

In ko ga tudi tam ni bilo, so pa zagnali krik:

»Kam hodi Fišer večerjat? Sem ga dajte!«

Pa ga ni bilo nikjer. Brez sledu je bil izginil pred tolpo, ki je blodila po mestu in kričala: »Frajost! Svoboda!«

Tone Krivanoga ni imel posebne sreče. Antikrist se mu je bil odpeljal pred nosom, sedaj bi bilo pa vse veselje v Ljubljani kmalu brez njega minilo. Ropot pri »Malem petolinu« ga je bil šele zdramil in zvabil iz kleti. Godilo se mu je prav tako kakor človeku, ki pride iz solnčne svetlobe v mračen prostor, ko ničesar ne razloči in ne vé,

kam bi stopil, da bi bilo prav in bi kaj ne podrl. Prese-
netilo ga je opustošenje, ki ga je bil opazil, in ni mogel
vedeti, zakaj je tako. Slišal je kmeta s Posavja, ki je
gledajoč razbijanje pred rotovžem vpil: »Ali ste živina ali
ste norci?«

Skoraj bi mu bil glasno potrdil, a tedaj je kmeta za-
vrnil eden razgrajačev:

»Molči, brna kmečka! Kaj ti veš, kaj je svoboda!«

Tedaj se je Tonetu posvetilo: Cink! Svoboda!

In Tone je pustil kmeta s Posavja samega s svojimi
nepopačenimi občutki in se je obrnil k Janezu in drugim
znancem, ki so pritiskali za njim.

»Ali ste slišali? Svoboda je! Pojdimo!«

Pred magistratom se mu je zdela gneča prevelika in
tudi se mu je zdelo, da bi ne mogel prav v prve vrste, zato
je krenil proti Staremu trgu in drugi za njim. Tam na
Starem trgu in ulicah, ki se stekajo vanj, je bil Tone
bolj doma. Greoč je videl razbita okna in vdrte izložbe,
hodili so po steklenih črepinjah, kosi razbitega lesa so se
jim mešali med hojo. Sedaj so slišali razbijanje in žvenk
ubitih oken tudi pred seboj in skoraj so bili med tolpo,
ki je uživala svobodo na Starem trgu in kazala moč svojih
pesti in jakost prsi, iz katerih so prihajali vse mogoči gla-
sovi, ogorčeni vzkliki, vzkliki razbrzdane radosti, kletvine
in sploh besede, ki so komu prišle na jezik. V tolpi so našli
znane ljudi, prijatelje s trga in krčem.

»Hudič, pomagaj!«

Tako so bili pozdravljeni.

»Frajost!« je zarohnel Tone in za njim so ponovili
klic oni, ki jih je privedel s seboj, in so se pomešali med
druge. Pa je šlo naprej. Pri Reduti se je tolpa razdelila.
Eni so pritiskali na Šentjakovski trg in so imeli najbrž
povelje: Žabjek! — in tudi Glavanovega Janeza je nekaj
vleklo tja, kakor bi bil ondi kaj pozabil, toda Tone se
je postavil na čelo tolpi, ki je prodirala skozi Florijansko
ulico. Do Zvonarja je še šlo; tu je bilo dovolj oken, ki so
se lahko dosegla, vrata večinoma lesena, nekaj stojnic, celo
branjarije so bile še odprte in v gostilnah so bili še gostje.
Zato se je tolpa pošteno zamudila na veliko presenečenje
gostilničarjev, ki so dobili cehovce, ki niso hoteli nič pla-
čati, ampak so samo odgovarjali:

»Molči! Danes je frajost!«

Tu in tam je prišlo še do prepirčka, da se je še več posode pobilo in vina polilo.

Tone, ki je bil v besedi vedno močan in podjeten, je pa tolažil prestrašene gostilničarje in branjevce, ki so se hoteli postaviti v bran.

»Kar pri miru bodi, če ne, boš pa mrzel, kakor je sam gospod župan.«

Gredoč mimo magistrata je namreč slišal besede, ki so grozile županu, in so mu sedaj prav prišle.

Nobeno okno ni ostalo celo tja do Zvonarja, vrata so pa dobila nevarne razpoke. Od Zvonarja naprej pa so bile planke na obeh straneh ceste in tu in tam so stale nekoliko v stran kake svisli ali kaj podobnega. Večina se je ustavila in se hotela vrniti, a iz mnogih grl je jeknilo:

»Naprej! V Kurjo vas! Okoli grada! V Rudnik!«

Bili so pač ljudje z dolenske strani in Ižanci, ki so silili naprej, kamor jih je vleklo srce.

Tone Krivanoga, ki je bil dobil oblast, je pa zavpil:

»Direkcijon: Češnovar! Ta ima kapljico! Živio! Frajost!«

»Živio!« je odmevalo in vsa tolpa se je zazibala in se začela pomikati proti Kurji vasi.

Lesene ograje na obeh straneh pota so zaječale. Slišati je bilo samo pokanje in hreščanje desk, ki so se drobile pod pritiskom močnih pesti.

»Svoboda na vse strani!«

Onkraj mostu jim je zavrla široko pot šranga, ki je bila spuščena. Prišel si mimo le skozi ozek prehod ob strani. Geslo današnjega dne pa je bilo: »Svoboda!« in svobodo je hotela imeti množica povsod. Tu jim je pa bruno zapiralo pot. Do nocoj jim ta lesa ni bila nikdar na poti, še nikdar niso premišljevali, ali je potrebna ali nepotrebna, a nocoj so se jim odprle oči na široko in videli so črno in rumeno prepleskano leso v vseh podrobnostih, spoznali hipoma ves njen pomen.

»Od zlodja!« je viknil Tone Krivanoga z glasom, da so vsi spoznali, kako je divji. »Pa tole se nam upajo pred nos položiti. Primate!«

In položil je svojo tolsto roko prvi na leso in vsi drugi so poprijeli, da je bila na njej roka pri roki.

»Sedajle!« je velel Tone. In uprli so se, zahreščalo je in leso so izdrli iz temelja.

»V Ljublanico z njo!« se je oglasilo povelje in lesa je splavala po zraku preko glav in zdrsnila v vodo.

»Frajost! Živio!« je završalo takrat, a prihiteli so tudi mitničarji, ki so šele sedaj videli, kaj so razgrajajući storili, ko lese ni bilo več.

Zvesti čuvaji, oropani najizdatnejšega in najbolj zanesljivega orožja, so bili kakor ob pamet. Zgodilo se je vse nepričakovano, v naglici.

Mitničarji so se prestrašeni in ogorčeni zagnali proti množici z razprostrtimi rokami in sikali: »O, duše rokovnjaške! O, ljudje zavrženi, kaj ste naredili? Žabjek!«

A množica jim je odgovorila z eno samo besedo:

»Frajost!«

Mitničarji niso spoznali položaja in so se začeli bolj zmedeni kakor previdni prepirati.

Tedaj je pa nastopil Krivanoga.

»Tega si oglejmo! Ta nas odira!«

»Ti nisi še nikoli nič plačal! Nisi še pokazal bora!« ga je zavrnil mitničar, ko je spoznal svojega znanca in prijatelja, čigar gost je že bil, pa se sedaj ni smel izdati.

»Kaj misliš, da sem jaz tako neumen, da se bom dal tebi do golega sleči? Pa Ižance odiraš! Mojo žlahto odiraš?« se je postavljajl Krivanoga.

»Nimaš ne očeta ne otrok!«

»Imam pa žlahto! Vsi Ižanci so moja žlahta! Do trinajstega kolena! Molči!«

A ko se je mitničar še prerekal in so mu tovariši pomagali, je Tone poveljeval:

»Suní ga, da mu bo odleglo, in na glavo ga postavi, da bo od njega padlo krivično blago. Primate leblajtarje!«

In komaj je bilo povelje izdano, že so bili mitničarji v pesteh množice in zgodilo se je, kakor je velevalo povelje: postavljali so jih na glavo, da je iz žepov padalo »krivično blago«, druge roke so se pa stegovale za cvenkom, ki ga je povzročal padajoči denar, in so grabile po blatu in smeteh.

Med vpitjem in grohotom se niso slišali obupni klici mitničarjev, ki so imeli glavo tam, kjer drugi ljudje noge.

»Onega — glavnega leblajtarja primite! Ta ima blagajno, ki je napolnjena s krivičnim denarjem!« se je oglasilo povelje in Tone je pokazal onega, ki je tiščal glavo v oknu in vpil na množico, česar pa nihče ni razumel.

»Kar za vrat ga zgrabi!«

Tedaj je pa tudi že bilo besedovanja konec. Okno je bilo v koscih in vsaj dvajset rok je poprijelo za železne križe v oknih, a drugi so pridrli skozi vrata v pisarno in glavni mitničar je obstal trd od groze. Pred očmi so mu potegnili denar z mize in iz blagajne, zapisnik so strgali v trenutku, potem je pa še njega zadela usoda njegovih podložnikov.

Zahreščali so stoli in mize in omare so bile v hipu brez ključev odprte.

Tako je svobodoželjna tolpa naredila prosto pot na Dolenjski cesti, a zmisel njenega napora je dobil pravo vsebino. Množico je vzdignilo in navdušilo za nadaljnja podjetja.

Med drobižem, ki so ga zaplenili, so se dobili tudi gumbi, pipci, žebli in še kaj podobnega, kar je bilo očitno osebna last onih nesrečnikov, s čimer se pa množica ni hotela okoristiti.

»Knofe in pipce nazaj! Mi smo pošteni ljudje, nismo roparji. Jemljemo samo, kar je naše!«

Tako so dobili mitničarji na dolenjski mitnici povrnjeno osebno premoženje, a drhal se je zopet pognala naprej, zakaj povelje se je glasilo:

»Naprej! Na poljansko mitnico! Vse šrange dol! Leblajtarje pa na glavo! Leblajtarske hišice v drobno! Naš denar pa nazaj!«

»Frajost!« je zatulila tolpa.

En del je prodiral ob desnem bregu Grabna in plašil mirne prebivavce majhnih hiš, položenih ob pobočju Golovca, drugi del je pa drl po cesti za Gradom in potem dalje ob Grabnu in kar povprek čez poljanske njive. Cilj obeh gruč je bila mitnica ob mostu v Štepanji vasi.

In kakor se je bilo zgodilo mitničarjem na Dolenjski cesti, tako se je pripetilo mitničarjem na Poljanski: samo gumbe in pipce so dobili nazaj, nobenega stola niso imeli več, da bi se bili odpočili po prestanem strahu.

Tako je šlo naprej mimo prevrnjenih hišic mitničarjev, ki so stale ob stranskih potih, ki vodijo v mesto.

V imenu svobode so rušili črno-rumene pregraje in izterjevali ljudsko premoženje.

Četa, ki jo je vodil Tone Krivanoga, je dobila nekakšen razmah. V njene vrste je prišel red, da je šlo vse nekako

usmerjeno brez posebnih povelj. Njeno delo je imelo vidne uspehe in je bilo v dobi svobode nekako javno koristno, vrh tega je povzročilo mnogo smeha in grohota, da so bili ljudje zadovoljni in so nabrali drobiža, o katerem so bili mnenja, da ni ukraden.

V Ljubljani je bilo že zdavnaj polnoči, zvonovi ljubljanskih cerkva so naznanili prvo in drugo uro po polnoči, a po mestu je bilo še vse živo, veselo in glasno. Svobodoljubno občinstvo je dajalo duška svojim občutkom z besedo in dejanjem. Kolikor oken so mogli doseči, toliko so jih razbili, kar se je dalo premekniti, je bilo že zdavnaj na drugem mestu; poizkušali so splezati celo do oken v nadstropjih, tu in tam so že bombardirali okna v višavah, nastajali so prepirčki med občinstvom in tistimi, ki so bili pripravljene braniti svojo last, tako da ni bilo prešerne zabave ne konca ne kraja. Tu smeh in grohot, tam jok in kletev.

Deželni poglavar grof Leopold Welsersheimb, tajni svetovavec Nj. c. kr. Veličanstva itd., ni bil čisto nič pripravljen na vse to. Slišal je bil pač, da so Dunajčani uprizorili revolucijo in je bilo nekaj vpitja v Gradcu, a da bi Ljubljani ne šli radi tega ob pravem času spat, o tem bi ne bil niti v sanjah dvomil. Sedaj je pa imel tole: Ves dan je poslušal »Konstitution, frajost, svoboda!« Gledališče je bilo polno milemu cesarju vdanega občinstva, ki je pelo cesarsko tako kakor govori izobraženec, pa tudi v jeziku, kakor ga govori očka, ki pripelje drva na prodaj. Tako se ne more nihče pritožiti. Sedaj pa toliko grde nehvaležnosti in toliko nereda, da iz vseh delov mesta prihajajo pritožbe in prošnje za varstvo.

»Prekleta sodrga!« je sikal deželni poglavar in tajni svetovavec cesarjev, ki si je na tihem domišljeval, kako dobro bi bil cesar poučen, ako bi poslušal njegove modre nasvete.

Tedaj je deželni poglavar poslal naročilo županu na magistrat, naj vendar naroči policiji, da naredi red in zavaruje imetje meščanov.

Pa je izvedel, da je župan komaj odnesel glavo in da je policija brez moči. Za božjo voljo je razgrajače prosila, naj mirujejo, pa ni nič dosegla.

Prestrašen si je segel v lase, glava se ga je še držala in je napenjal možgane, da bi porodil pametno rešilno misel.

»Dunaj ne da nič od sebe! Pa delaj! Pa vladaj! Kleti lenuhi dunajski!« se je srdil gospod grof in poslal pismo poveljujočemu generalu, naj užene razgrajače z vojaštvom.

General je odgovoril, da so mu merodajna samo povelja njegovih predstojnikov. On mora skrbeti, da dobijo njegovi vojaki dovolj komisa in slame, druge brige pa nima.

Welsersheimb je preklel generala in njegove nazore in je začel misliti, kam bi se skrčil, ako bi se slavnemu razgrajajočemu občinstvu zaželelo njegove krvi.

K sreči mu je prišlo na pomoč občinstvo samo. Nekaj podjetnih Ljubljančanov se je pripravljalo, da odnese tisti dve čuvajnici v Ljubljanico, ki sta stali pred generalovim stanovanjem in med katerima se je izprehajala vojaška straža. Vojak se je upiral in grozil z bajonetom, a ponočnjaki so ga gonili spat. Ako se je bližal eni stražnici, so se ponočnjaki lotili druge, in ko se je obrnil tja, so držali zopet prvo. V tej stiski je vojak ustrelil, sicer ni ubil nikogar, a zbudil je druge vojake in preplašil samega gospoda generala.

»Kaj? Name si upajo?«

Tedaj je njegov pribočnik dobil povelje in nekaj minut kesneje se je razlegnil v Withalmovem Kolizeju glas vojaške trobente. Bil je alarm.

Ves Kolizej je hipoma oživel. In preko vseh soban in hodnikov, koder je gomazelo vojakov vseh vrst, se je razlegnilo preklinjevanje v vseh jezikih države. Tu so počivali vojaki, ki so bili že cele dneve na poti, trudni in zaspani, noge so jim bile polne otisk in žuljev, sedaj jih je pa vrgel strašni glas alarma kvišku.

»Pod orožje!«

»Ali je že sovražnik tukaj? Ali smo že na Laškem?«

In vodi so prihajali iz dvoran in hodnikov in stopali iz veže v noč, in šlo je naprej na cesto, v mesto. Na povelje so vojaki nagnili bajonete in gnali pred seboj vse, kar so zalotili. Po vseh cestah in ulicah je udarjal trdi vojaški korak, se razlegala vojaška povelja, a pred ostro železno metlo so se gnetli prešerni glasniki svobode in bežali v največjem diru na vse strani, vsak tja, kjer je bil njegov dom, ki bi ga bil rad dosegel po najkrajšem potu.

Skoraj je zamrl zadnji vzklik svobode. Čez pol ure ni bilo nikogar več na ulicah in na trgih, a oni, ki so tre-

petali ob razbitih oknih in udrtih vratih, in se bali za svoje imetje, so vzklikali:

»Čast Bogu, da si nas rešil!«

Oddelek vojakov je ostal pred mestno hišo, nekaj jih je dobil deželni poglavar, da je šel brez skrbi spat, a tudi pred generalovim stanovanjem je bila straža pomnožena, da ne bi kdo stražnih hišic odnesel.

Tone Krivanoga se je bil še pravočasno otel na Reber, kjer ga je že čakal Glavanov Janez.

»Fant, to je pa čudna sapa, ki sedaj brije!« je dejal Tone, ko sta čakala pred hišo. »Lepo je pa le bilo! Kaj, ali ne? Sedaj boš vedel, kaj je frajost! Ali ne, fant? Dobro si se držal!«

»Sedaj je pa konec!«

»Za nocoj! Pravijo, da kdor frajost okusi, je ne pozabi nikdar več in hoče tudi tako živeti.«

Ko sta pa prišla v hišo, jima je začela brati levite mati. Takih še nista slišala. Še Tonetu je sapo zaprlo.

»Urša, ko bi ti vedela, kako je bilo lepo, še ti bi nam bila prišla pomagat. Veš, frajost je bila! Pa naj ti fant pove!«

Tako se je hotel Tone izmuzniti s prijazno besedo in pogasiti ogenj, ki je divjal v prsih gospodinje.

»Ti volk črni, ti bodi, kjer hočeš! Samo fanta mi ne pohujšuj!«

»Nič hudega ni bilo! Veš, Urša, prijatelja sva in svet ti dam, pa nečem nič zanj: jutri nikar ne hodi na trg; veš, svoboda je.«

»Saj sem vedela!«

»Pa me zgodaj pokličī, da ne bom vsega zaspal in zamudil, kakor sem bil danes, ko sem šele na koncu majhno zagrabil.«

Po tem razgovoru se je Tone zavlekel za planke, da se je naspal po dnevu svobode.

Četrto poglavje.

Narodna straža.

Na kvatrni petek v postu, v letu svobode, je bila Ljubljana zgodaj na nogah. Vstale niso samo ženske, ki hodijo zgodaj zjutraj k maši, in pobožni možje, ki so šli k postni pridigi in h križevemu potu k frančiškanom, temveč je vstalo vse: komaj se je zdanilo, je bilo živo po

ulicah in trgih kakor ob dobrem tržnem dnevu. Ljudje so si ogledovali lice Ljubljane, kakor so jo preobrazili navdušeni ljubitelji svobode v noči, ki je sledila dnevu, ko se je svoboda razglasila. Lice častitljive Ljubljane je bilo razpraskano in odrto. Tako ni bilo mesto še nikdar, zato so redoljubne in pobožne ženske vile roke, ko so videle razdejanje. Ogorčene so bile in prestrašene, da so vzklikale jezne in žalostne:

»O, kakšni rokovnjači so bili to!«

»Nihče jih ni poznal.«

»Sam antikrist je jezdil po ulicah in delal vihar, da so šklepetale šipe in se je vdajal les!«

To je bila končna sodba žen in pobožnih mož, ki si niso mogli misliti, da bi človek tako podivjal in povzročil tako razdejanje.

Ko so pa začele krožiti pripovedke o grozovitostih prestane noči in so zlasti podrobno popisovali, kako se je godilo županu, kako so ga že imeli vsega razgaljenega na mizi in ga držali za glavo, ki so mu jo hoteli odrezati, in so imeli že sklede pripravljene, da bi njegovo kri prestregli in vročo popili, o, tedaj so šli lasje pokonci onim Ljubljančanom, ki so kaj imeli, in mrzel pot jih je oblival dotlej, dokler niso izvedeli, da je župan rešen. Imeli so ga že, kakor rečeno, pa neka nevidna roka je posegla vmes in ga jim je izmeknila. Potem so se pa tisti krvoločneži med seboj stepili in sklali, da so jih morali odpeljati v bolnišnico.

»H konjaču na Gmajno, pa ne v bolnišnico!«

Nič manj pozornosti ni zbudilo pripovedovanje mitničarjev. Mitnice so bile vse razdrte, kočice razbite, zato mitničarji niso imeli dela in so bili zbrani na glavni mitnici in so razpravljali o dogodkih pretekle noči. Vsaka mitnica je oddala svoje poročilo in svoje mnenje in tako so slednjič dognali, da nezaslišane grdobi je in očitnega upora nihče drugi ni bil kriv kakor Ižanci, češ, samo Ižanci so bili tisti, ki se ropali na mitnicah. Ali ni Ižanec tisti Krivanoga, ki se je mešal med njimi? In tisti, ki se je naslonil na šrango in dal povelje, da je kar odletela, ali ni zavil besedo tako, kakor jo zavijejo oni izpod Krima in oni, ki pripeljejo čolne s šoto naložene? In o čemer so bili prepričani mitničarji, je že moralo biti res. In tako je ljudska sodba naprtla Ižancem krivdo po nedolžnem.

Godile so se pa še druge reči. Kuharice korarjev in drugih gospodov okrog Šenklovža, ki so morale večinoma bežati iz pritličnih spalnic in se umekniti v zadnji konec hiše, so pa bile priče drugih grdobij.

Okrog Šenklovža se je podila drhal in razbijala, vmes pa brez spoštovanja psovala škofa in korarje, za duhovnike so imeli pa samo grde psovke.

Gotovo niso imeli poštenih namenov kakor tudi ne oni, ki so pri nunah in frančiškanih počenjali sirovosti.

Vse kuharice in njihove prijateljice so se pohujševale in so bile prepričane, da take brezbožnosti še ni bilo.

Pesnik tiste dobe, ki je v pesmi ugotovil: »To peklena je svoboda,« se je na vso moč trudil, da bi dobil koga, ki se je udeleževal divjanja v noči svobode, ter bi priznal svoj zločin in bi ga skesano obžaloval. Trudil se je zares, pa ni našel nikogar, ki bi se bil moško udaril na prsi in bi bil rekel: »Jaz sem to naredil! Pa mi je žal!« In nikogar ni bilo, ki bi se bil izdal, ki bi bil obžaloval nerodnosti in huda dejanja. Zato je moral pesnik prevaran v svojih zlatih upih le ugotoviti, da je samo ena noč svobode ljudi tako spačila in zakrknila njihova srca, da noče nihče več priznati svojih nerodnosti in jih obžalovati.

Razen posestnikov razbitih oken in ulomljenih vrat, izropanih trgovin in branjarij so pa bili ogorčeni tudi mestni očetje, vsakovrstni patriotje, domorodci in kazinotje ter gospodje od vlade.

Take svobode si ni želel nihče. Cesarjeva volja in želja gotovo ni bila taka. Pes naj vzame tako svobodo! In vrh vsega še zgodba z županom. Župan, glava in srce občine, ki ga je postavila ljudska volja in cesarjeva milost na prestol mestnega župana in mu izročila v roke starodavno žezlo, je moral bežati v temni noči in tava sedaj kot begunec zunaj mestnega okoliša! Ali ni to nezaslišano? Ali se je zgodilo že kdaj kaj takega v Ljubljani, ki ima pridevek »bela«? O, bela Ljubljana, zakrij svoj nedolžni obraz in sramuj se v srdcu in žalosti tistih svojih sinov, ki so povzročili toliko sramoto in umazali dobro ime ljubljanskega mesta za večne čase! In mestni očetje so se pošteno sramovali, zakaj, niso mogli verjeti bajke o antikristu, ki ima vendar druge muhe kakor je pobijanje oken. In Ižanci naj bi bili pridrli v Ljubljano razsajat in razbijat? Verjemi, kdor moreš!

Ogorčenje mestnih očetov je prikipelo do vrha, ko so brali pismo, ki ga je bila prinesla kmalu po zajtrku vrhniška potovka in ga jim je poslal sam mestni poglavar župan Fišer.

Kratkomalo je povedal, da noče županovati divjakom, pri katerih si še življenja ni svest, da se bridko kesa, ker je bil prevzel županstvo, in da se sedaj popolnoma odpoveduje in da je to njegov trden sklep.

Na! Tako so imeli mestni očetje kar nenadoma še novo skrb in nevarnost je bila največja, da se sramota Ljubljane razglasi po vsem svetu, češ, njen župan je pobegnil, ker so mu meščani stregli po življenju. Samo te sramote ne! Ta oskrumba se mora potlačiti.

Po mestni postavi in po želji mestnih očetov je prevzel županske posle in postal varuh županskega žezla prvi svetovavec Janez Gutman, ki je bil vrh tega odličen domorodec, torej nekaj, kar je pridobivalo v tistem hipu veljavo. Ta je odvrnil sramoto od slavnega ljubljanskega meščanstva in ugotovil v poročilu vladi in občinskemu svetu, kar je bilo potem razglašeno v obeh jezikih, da so vsi vedeli in je bilo pribito, da so ves nered in škodo, ki je nastala radi tega, povzročili »smrkavci in pobalini«.

Tako je bila za enkrat rešena čast Ljubljane.

Zbegani so bili tudi večji in manjši domorodci. Svoboda je šele zasijala skozi razpoke, ki se stisnejo lahko vsak hip in se zapro za večne čase, dobrotvorna cesarska roka, iz katere lije svoboda, se lahko skrči za vselej in nade in nebeški upi, ki so vzkli v srcih domorodcev takoj ob prvem žarku svobode, bi bili uničeni.

Kazinotje so dejali, da je divjanje posledica kmetavzarstva, ki se širi po Ljubljani, kar je dokaz, da ni dobro, ako se med akademično izobraženo občinstvo in one, ki so »od stanu«, uvaja jezik in omika hlapcev in krščenic, jezik, ki mu je kultura tuja.

Deželni poglavar grof Welsersheimb je le malo spal. Prejšnji dan je bilo nekaj blisknilo o svobodi in ljudje so jo začeli izkoriščati po svoje. »Konstitution« je strašil po ulicah, sleherno spoštovanje do oblasti je izginilo in župana so kar pognali. Ne boje se več policajev, niti jih ne gane prijazna in dobrohotna beseda uradnih oseb. Ali so koga poslušali, ko so jih pozivali k miru, dasi so jih lepo prosili? V tej zmedi, ko je navadno pojmovanje reda in

pokorščine izgubilo sleherno veljavnost, je bilo res težko zadeti pravo pot, tembolj, ker je bilo šele zasebno razglašeno, da je prišla za svobodo pobuda od samega cesarja.

Pa naj se človek spozna! Ves Dunaj je pozabil, da ima v deželi Kranjski Welsersheimba, Nobenega sporočila ne dobi, nobenega pisma. Kakor bi bil ves Dunaj umrl. Samo kak komedijant še pride z Dunaja, ki spravi vse ljudi ob pamet. Kako naj vzdržuje red? Policaje in leblajtarje so ljudje pregnali, vojaki pa tiče v Kolizeju, leže na slami in jedo komis, general se pa obreza, da njemu Ljubljana ni nič mar, če gre tudi vse k vragu. Njegovi vojaki imajo naročilo: Italija!

Tudi od vladnih svetovavcev ni imel tajni svetovavec cesarjev nobene koristi, nobeden ni vedel kaj pametnega svetovati. Kaj bo, ako se bo zopet svoboda nadaljevala? Ali naj pobere šila in kopita ter reče zbogom?

Dunajska pošta pa je vendar prinesla deželnemu poglavarju pisanje, ki ga je rešilo mučnega premišljevanja in mu pokazalo smer, v katero naj se zasučje. Ni bilo sicer uradno poročilo, zakaj uradni konjiček je tudi takrat le počasi razpeljaval, pač pa je bilo pismo ljubega prijatelja z Dunaja, ki mu je opisal dunajske dogodke in mu sporočil najnovejše, ki je res nepričakovano in čudno, ki je pa vendarle čudovito pomirilo razburjeni Dunaj: namreč cesarjeva obljuba, da dá svojim narodom konstitucijo in tiskovno svobodo, in pa ukaz, da naj se povsod ustanove narodne straže, ki bodo vzdrževale potrebni red in bodo najtrdnejša zaslomba svobode.

Grof se je oddehnil. Sedaj je vedel, s čim bo pomiril nemirno Ljubljano, in tudi nobene skrbi ni imel več zaradi razdejanja, ki se je bilo izvršilo, saj je bilo tudi na cesarskem Dunaju tako.

Svoji pisarni je naročil, naj mu oskrbi oklic, na katerem se obljublja narodu svoboda tiska in besede ter konstitucija in razglašja cesarski ukaz za ustanovitev narodne straže.

To se je zgodilo in deželni poglavar je bil za nekaj časa prost moreče skrbi.

A tudi Ljubljančani so bili dobro poučeni o dogodkih na Dunaju, zakaj dokaj mladih mož Ljubljančanov in deželanov kranjskih je bilo tedaj v prestolici cesarstva, ki so bili priča vsega, ki so se udeleževali dejanj svobode, ki

so pa tudi na vse načine želeli, da bi se o vsem izvedelo v domovini, da bi se zdramila, da bi sama posnemala revolucionarni Dunaj. Ti so pač skrbeli, da so odhajala na jug natančna poročila, ki so z živo besedo netila ogenj mlade svobode. Zato je Ljubljana vse prej in bolje vedela, kakor je vedel tajni svetovavec cesarjev, vedela je celo in na glas govorila, da je cesar naznanil, da preneha vse podložništvo kmetov, da bo odpravljena vsaka tlaka in desetina in podobne stvari. In te stvari so užgale mnoge Ljubljančane, katerih korenine so itak pognale v kmetiški zemlji in se tudi sedaj niso mogli ubraniti občutkov, ki bodo presunili vsakega kmeta, ko bo zaslišal pesem o odpravi tlake in desetine.

Tone Krivanoga je bil tisto petkovo jutro kmalu na nogah. Še preden je gospodinja Urša poropotala po plankah, je že sedel na deskah in oblečen čakal na prežganko, zakaj ni pomislil, da bi si bil pritrgal na jedi in ustregel postni zapovedi. Njegova glava je bila polna drugih skrbi.

»Vojvoda je bil!« Ta zavest ga je oživiljala. »Vojvoda! Pa ne samo v sanjah. Resnični vojskovoje, ki je vodil armado po zmagovitih potih, je bil. Njegovo povelje je vzdignilo krdela in jih vodilo, njegova krepka beseda jih je užigala, ko jih je vodil k naskoku. S svojim lastnim zgledom in nevarnostjo za življenje je pokazal, kako se naskočijo trdnjave in tisti brlogi okrog mesta, v katerih preže starodavni roparji, ki preiščejo in olajšajo žepe vsakega, ki se drzne bližati mestu. Sedaj je vse v razvalinah in Ljubljana prosta, roparjem plen odvzet, in kdo je vse to naredil? Tone Krivanoga! O, mati, ko bi ti vedela, kako velikega sina imaš!«

Samo kesal se je, zakaj ni vojakom pobral bajonetov in jih obrnil proti njim, da bi videli, kako se teče pred golimi bajoneti, zlasti, če ima človek še težko sapo kot on.

»Ej, je bilo faj! Ali ne, fant? Frajost, to je nekaj! To je pravo!« je začel Tone Krivanoga potem, ko je gospodinja odmolila angelovo češčenje in tisti očenaš pred jedjo, preden je zajel prežganko.

Pri zajtrku je podal Tone celo poročilo, katerega pomanjklivosti je izpopolnil Janez.

»To je fant!« je pohvalil Tone Janeza vpričo matere in očeta.

»Tak potepuh bo kakor si ti,« se je obregnila mati.

»Frajost, mati! Frajost! Svoboda!«

»Taka je zanič! Saj si rekel sinoči, da naj bom doma, ker je svoboda. Ob taki svobodi še prežgane juhe ne bo!«

»Pa še enkrat rečem: frajost je faj in svoboda! Seveda zame in take tiče. Ti, Urša, seveda, ki imaš nekaj, ki si bogata, ki na trgu kar svojo hišo postaviš, v taki svobodi nič ne opraviš. Svoboda, kadar prihrumi, nič ne gleda na tla, samo gor, kvišku upira pogled in vse pohodi. Tudi tvoja jajca in maslo in fižolček in jurčki bi se zmastili pod njenimi kopiti, ako bi jih frajost že prej ne rešila. Razumeš? Frajost! Sicer pa, kakor sem rekel, ostani doma, ako hočeš sebi dobro! Midva s fantom greva pa pogledat, kaj je še ostalo. S teboj, stari, itak ni nič, si preneroden in prepočasen.«

Tako sta stopala Tone in Janez zopet po Rebri navzdol.

Janeza je mikalo iti pogledat kraje sinočnega rogoviljenja, toda Tone je bil modrejši in je vedel, da niso zapustili najboljših spominov ondi in bi se bil morda kdo, ki jih je opazil in je bil oškodovan, zmislil na povračilo. Zato sta previdno krenila na desno in se spustila v kraje, koder so pustošile druge armade. Tu sta ogledovala in presojevala. Tu in tam bi se bilo lahko bolj temeljito naredilo, tudi popravilo bi se marsikje še lahko kaj. Ogledovala sta ljudi, ki so rili po ruševinah in kleli, čudila se onim bedakom, ki so jih milovali, in sta prisluškovala na vse strani, da bi ugenila, kako je mišljenje premagancev.

Prejšnji dan je odmevalo po ulicah: Svoboda! Konstitution! Frajost! Te besede so vzbujale nepopisno navdušenje in povzročile v ljudeh pijano omotico; danes je bilo kakor zamrlo. Nobenega glasu več o svobodi in frajosti. Pač! Tam pred šolami je zagostolelo nekaj neprevidne studentovske mladine: »Živela svoboda! Konstitution! Živio!« Toda v tistem hipu je nastalo hrupno ogorčenje med branjevci, ki so ogledovali ostanke svojih barak, med trgovci in posestniki, ki so ogledovali razbita okna in vrata in zagnali so hrup: »Naženi jih, naženi! Kanalje! Bi zopet radi ropali!«

In studentki so se morali razpršiti na vse strani.

Sedaj sta videla in vedela, pri čem sta, in sta se po tem ravnala. Hodila sta kakor dva človeka, polna sočutja do nesrečnega prebivavstva.

Prigodilo se je tudi, da je kdo Krivanogu, katerega je spoznal, očital, da je bil med razgrajači.

O, kako se je rotil,

»Le kdo me je videl. Boš prisegel!«

»Ižanec si!«

»Kaj? Ali si me že videl kdaj na Igu? Ali si poznal mojo mater?«

Tako je ugnal Tone vse one, ki so ga hoteli uvrstiti med razgrajače in roparje, in je v srcu Boga hvalil, da ni bil zavil na levo, ko je prišel z Rebrí.

Polagoma je začela pihljati po ulicah mesta druga sapa. Z Dunaja je bila prišla nova pošta in prinesla lepe novice, ki so začele takoj frfotati v zraku in jih je neslo po ulicah in trgih.

»Konstitution! Tiskovna svoboda!«

»A - a - a?«

»Narodna straža se mora ustanoviti.«

»O - o - o!«

»Tlaka in desetina je proč!«

»O je - e - e!«

»Graščina ne bo drla kmeta več!«

»Jujuhuhu! Živio! Konstitution! Živela svoboda! Živela frajost!«

»Vse dol!«

In po ulicah mesta je zavalovilo novo življenje. Zrak se je stresal ob gromkih glasovih, ki so pozdravljali napovedano svobodo.

Vse je bilo na nogah! Vse veselo! Vse prešerno!

Patriotje so skušali spraviti na vrh svoj pozdrav, ki jim je prihajal iz srca globočine:

»Slava milemu Ferdinandu!«

Toda so imeli preslabotne prsi in njihovi vzkliki so utonili v grmenju in viharju, ki je pozdravljalo svobodo.

Ko se je nagnilo solnce čez poldne, tedaj so pa začeli nabijati na vogalih ulic in cest ter na trgih razglas deželnega poglavarja, kateri je razglašal stvari, ki jih je vedel že vsak Ljubljčan.

Mestni bobnar je bobnal poziv deželnega poglavarja k ustanovitvi narodne straže in vabil moše in mladeniče k vpisovanju na magistrat. Beseda je bila krepka in navdušena in po grozotah prejšnje noči je vsakdo videl, da je straža nujno potrebna.

»K narodni straži!«

Tako je blisknilo po mestu in na magistrat so se začela zgrinjati krdela navdušenih borcev: prihajali so taki, ki so imeli pentlje na prsih, in taki, ki so imeli samo srce v prsih, mladina z liceja, trgovski pomočniki, hišni posestniki in obrtniki, hrusti pri petnajstih letih, pa tudi junaki s šestimi in več križi na hrbtu, profesorji in šolska mladina, gospodarji in hlapci, preprosti ljudje in gospodje »od stanu«.

Vse je obšla samo ena želja: postati varuh reda in imetja.

Krivanoga in Glavanov Janez sta se pa stisnila bolj h kraju, da ju ni vzdignil val, ki je plul v smeri proti magistratu.

»Midva ne spadava vmes! Sva prenerodna!« je modroval Tone, ko sta gledala od strani, kdo vse se gre vpisat.

»Viš ga no! Sinoči sta pa razbijala!« je dejal Tone, ko je opazil, da gresta na magistrat dva, ki sta se prejšnji večer odlikovala v pobijanju šip.

Kesneje je še opazil več tovarišev iz prejšnje noči. Nejevoljen je bil, ko je spoznal, da se ljudje izneverjajo načelom.

»Kaj bo pa frajost počela?«

Umeknila sta se tja na trnovski Jek, da sta se izognila dirindaju v mestu in bi zatrla morebitne skušnjave, ki bi ju vabile k narodni straži.

Tam pri Brgantu so se shajali ljudje, ki so imeli opravka na vodi; čolnarji, ki so priplavali s čolni v Ljubljano in so prišli v gostilno okrepčat se po delu, preden so zavili s čolni zopet po Ljubljanici navzgor. Pri Brgantu so se ustavljali delavci, ki so razkladali in nakladali blago na čolne. Ustavljali so se tudi popotniki, ki so prihajali ali odhajali po vodi. Vsekako si je bila družba pri Brgantu že domača, zakaj bili so večinoma ljudje, ki so prišli iz krajev ob Ljubljanici in njenih pritokih.

»O, Ahtik! Je tudi tebe antikrist prinesel?«

Tako je nahrulil Krivanoga Ahtika, ko ga je opazil med gosti. Ko sta se pozdravila, kakor se spodobi možem in prijateljem, ga je potrepal po rami in mu rekel:

»Prav je, da boš videl, kaj smo naredili, ko je bila frajost.«

Znanci so sedli skupaj in se pogovarjali o dogodkih prošle noči. Oni, ki so prišli v Ljubljano, so prišli itak iz gole radovednosti, ko so bili na Ižansko prišli tako čudni glasovi, da jih nihče ni mogel verjeti in je bilo treba prepričati se o vsem na mestu.

»Torej je vendar res!« je dejal Ahtik, ko je Krivanoga končal. »Nobene mitnice ni več in župana ste pregnali!«

»Frajost! Pa še nekaj sem slišal zvoniti, ali ne, fant? Desetina in tlaka je proč. Vse je dol!«

»Vse dol!« je ponovil Janez in po gostilni je završalo:

»Vse dol!«

»Tako bo, kakor govori sv. Šembilja,« je nadaljeval Tone Krivanoga. »Jaz nisem poznal sv. Šembilje, pa je morala že biti za kaj ženska, ona govori zmerom resnico in tak človek je zmerom kaj vreden in tako vidi in prerokuje kakor nihče na svetu. Kaj ni povedala, da bo frajost prišla? Pa še več! Tisti čas je prišel, ko bo kmet na konja sel. Nič več ne bo graščak konja jahal in imel kmeta na repu privezanega. Odslej bo kmet v sedlu in grof na repu. Tako govori sv. Šembilja in Bog ji povrni!«

»Tega ne bo nikoli!« se je oglasilo nekaj dvomljivcev. »To ne more biti, pa ne more!«

»Kaj?« se je razkoračil Krivanoga. »Sv. Šembiljo je treba razumeti. Ona je to z drugimi besedami napovedala in že danes je donela njena pesem, da jo je slišal ves svet: Tlaka in desetina je preč! Graščina ne bo drla kmeta več! Ali niste slišali?«

»Seveda smo!« so potrdili nekateri.

»Kaj pa je to drugega kakor: graščak s konja in kmet v sedlo? Kaj pa bo graščak brez desetine in tlake? To mi povejte!«

Tone Krivanoga se je bil ogrel. Njegove misli so komaj dohajale besede.

»Kmet v sedlo, graščak pa na rep!«

Tisti, ki so bili dvomljivci, so se spogledovali in kimali drug drugemu.

»Dobro bi bilo, dobro! Da bi le hotelo res biti!«

»Vse bo res, zakaj pa Šembilja tako govori! Kmet gor, graščak dol!«

Pili so od veselja.

Ahtik, ki je bil med njimi najresnejši, je pa le izpraševal, če je tisto res o desetini in tlaki.

Ko je bilo Krivanogu dovolj, se je pa zadril:

»Hudir! Res! Kdaj sem pa še kaj rekel, kar bi res ne bilo. Slišal sem in bral sem. Vse mesto govori, ne samo govori, ampak kar tuli in na zidu sem videl zapisano in bral sem in podpisal se je sam deželni poglavar, tajni svetovavec cesarjev, grof Welsersheimb, da je sam cesar obljubil, da bo desetina in tlaka proč. Pojdi in beri, da boš veroval!«

»Pa ni nič zapisano, da bo moral graščak vse krivično blago nazaj dati in krivico poravnati?« je poizvedoval Ahtik dalje.

Vsem se je zdela misel pametna.

»Menda je cesar pozabil na to! Nikjer ni zapisano! Res, krivično blago jim bo treba nazaj vzeti. To bo ravs! To se bomo dajali! Kaj misliš, da se bo graščak sam spustil na rep? Ga premalo poznaš! Kmet bo moral graščaka na rep privezati, potem bo šele kmet jezdil,« je modroval Tone glasno ob pozornosti vseh gostov.

Nato pa, kakor bi ga bilo nekaj pičilo, je Tone zavpil: »In še enkrat pravim, graščina bo morala poravnati vse krivice, potem bo šele pravica. Vse, do zrna, do zadnje pike!«

Tedaj je udaril soseda, Glavanovega Janeza, po rami in zavpil: »Fant, ti imaš tudi še račun z graščino. Eno leto si sedel, eno leto zaradi graščinca. Ali si že pozabil?«

Janez je zaškrtnil z zobmi in zaklel, da je kar po žveplu zasmrdelo.

»O, ko bi ga dobil!«

»Sam ti ne bo v roke tiščal! Ni tako neumen, kakor si ti! Fant! Poišči ga! Sedaj je ura! Nikoli več ne bo taka. Frajost je!«

Pivci so mu pritrjevali.

»Ta prav govori! Tako bi moralo biti. O, kako ti dohtari!«

Ahtik se je posmejal.

»Tako zlahka ne pojde!«

»Seveda ne! Zagrabiti bo treba. Pa precej!«

Ahtik bi bil sam rad videl, kaj je zapisano v razglasu in bi bil rad videl razdejanje mitnic in drugo, kar je bilo narobe. Zato so šli.

Na mostu pri Sv. Jakobu je Tone opazil Janeza, ki je že gledal po vodi in tja čez, kjer zapirajo obzorje Krim. Mokrc in druge gore.

»Le glej! Tam je! Pa Kozlove stene tudi lahko vidiš, kako groze doli v Iško. Škrilje so tam! In dekle je tam! Hahaha!«

»Strta!« je ušlo Janezu. V glasu je pa zvenela žalost in togota.

»Enkrat! Hahaha! Samo enkrat! Enkrat strta roža se še vedno popravi. Tudi razcvete se še, da jo je vredno pogledati in zatekniti za klobuk.«

Janez je samo globoko vzdihnil.

Ahtik je ogledoval mesto. Čudno se mu je zdelo, ko je gledal pobita okna in razbita vrata.

»Pa da so to pustili!«

»Kdo jih je pa vprašal? Frajost nič ne vprašuje, samo dela!«

Ahtik se je na lastne oči prepričal, da je obljubljena odprava desetine in tlake, zakaj bral je v razglasu.

Tedaj je tudi njega obšlo posebno razpoloženje, kakor bi čutil, da ponehujejo vezi, ki so ga držale, začutil je potrebo pretegniti se na vse strani, v roke mu je prišlo nekaj, kar ga je sililo prijeti ali udariti, in ko so šli mimo gruče, ki je vzklikala: »Živela svoboda! Konstitution! Živio!« tedaj so se tudi Ahtikove prsi razširile in iz njih je udarilo dolgo in široko:

»Živio!«

»Frajost!« je dostavil Krivanoga. »Tako se govori! Sedaj vidiš, kako je!«

Prišli so na trg pred magistratom. Po vsem trgu je valovilo življenje, ki je Ahtika kar prevzelo. Gruče so se valile ob hišah, po sredi ceste, povsod gospodje in gospe, gospodične in gospodiči, dijaki, rokodelci, žene v rutah, krščenice in hlapci; vsemogoči ljudje, tudi v čestitljivih duhovniških suknhah. Pa vse je bilo veselo in zadovoljno, nobene napetosti ni bilo med njimi, vsi so bili samo dobri znanci in prijatelji, ki se radujejo, ki hrume in se pozdravljajo.

Razlegalo se je glasno govorjenje, zadovoljno smejanje, dovtipi, vmes so pa udarjali od vseh koncev in krajev vzkliki, ki so pozdravljali mlado svobodo.

Tik pred mestno hišo so se pa zbirali možje in mladeniči, ki so se bili vpisali k narodni straži. Ukazano jim je bilo, da se zbero ob petih pred mestno hišo, kjer bodo dobili navodila in povelja in orožje. Že zdavnaj pred peto je bil

zadnji stražnik na mestu. Pod oboki mestne hiše so se pa začeli zbirati mestni očetje, kateri se niso bili oglasili k narodni straži, gospodje od vlade s tajnim svetovavcem na čelu, zastopniki kapitlja, zastopniki sodnije in vojaštva, trgovski gremij, ki je bil zelo zavzet za narodno stražo, in še drugi povabljeni.

Deželni poglavar grof Welsersheimb je prvi pozdravil zbrano narodno stražo in se ji zahvalil, ker so poslušali njegov poziv, ki je izražal voljo cesarjevo: red se mora ohraniti.

»Slava milemu cesarju Ferdinandu!«

Ko se je polegel odmev in je utihnila množica v pričakovanju, je pa stopil izpod obokov na rob vrhnje stopnice namestnik županov: Janez Gutman. Njegova beseda je bila gladka, krepka in trenutku primerno ubrana.

Najprej je dal duška ogorčenju mestnih očetov in vsega poštenega prebivavstva nad dogodki prejšnje noči, potem pa je nadaljeval:

»V trenutku, ko je dehnila zaželena in težko pričakovana svoboda preko prostranega cesarstva, ko je vse, kar je plemenitega in poštenega v našem mestu, zakipelo od navdušenja in je duh bratstva objel vse mesto, tedaj ko je moral nagibati vsakega čut najgloblje hvaležnosti do milega cesarja, ki nam je obljubil svobodo, so pa razni divjaki delali nepokoj, pobijali šipe, pokončavali premoženje, razdirali javne naprave in neredovali tako, kakor bi nikdar ne smeli. Človek bi se zjokal, ako bi bilo samo pri nas tako. Pa je bilo tudi drugod tako in to nam je v tolažbo in pomirjenje.

Cesarjeva želja je, da ohranimo red in mir, njegova želja oživotvorjenje narodnih straž po vsej širni državi. Vi, možje in mladeniči, ste prešinjeni od istega duha. Vi hočete mir in red! Vi ste se na prvi hip odzvali klicu in ste prostovoljno vstopili v vrste narodne straže. Namesto vojščakov, ki jih cesar potrebuje drugod, boste vi varuhi našega življenja in našega premoženja.

Srce mi je ganjeno, ko vidim, da ste prešinjeni vsi od enega in istega duha, da ste in da hočete ostati bratje. Vidim gospode 'od stanu', trgovce, rokodelce, profesorje, studente, uradnike, pomočnike, iz vseh stanov vas vidim. Vidim osivele može, ki so se borili v armadah pokojnega cesarja Franca in so si zaslužili odlikovanja, ki se jim še

danes blešče na junaških prsih, a poleg njih stoje mladeniči, ki so bili še včeraj otroci. Vi vsi skupaj ste plemenita četa enega duha, vi ste tovariši, vi ste naša narodna straža.

V naših srcih bije rodoljubno srce, zato bodi znamenje narodne straže svilena pentlja belo-rdeče barve, ki je barva našega cesarstva, in na klobukih bo zvezda v enakih barvah s črkama N G (nacionalna garda).«

Tedaj so pristopile iz ozadja plemenite gospe s pripravljenimi kokardami in v kratkem času so imeli gardisti našita znamenja na prsih in klobukih.

Možje in mladeniči so se vzravnali. Ponos jih je prešinil, zakaj opentljani so se čutili nekaj več od drugih, prevzel jih je čut odgovornosti, ki jih je zresnil, dovtetni so bili za red in pokorščino.

Okoli njih se je pa zgrinjala nepregledna množica radovednežev, ki so hoteli biti priče slovesnemu trenutku, zakaj tam so imeli svoje sorodnike, prijatelje, znance, ki so prostovoljno stopili v vrste vzdrževalcev miru in reda.

Noben resen trenutek še ni minil in nobena slovesnost se še ni opravila, ob kateri ne bi bili ljudje našli kaj smešnega, kar vzbuja dovtipe, rodi šale, ki učinkujejo, a tudi namenoma se kaj oslini in oblati.

Četa narodne straže res ni bila vzor telesne lepote, zakaj pri vpisovanju niso gledali na zunanost telesa, mero-dajno je bilo pogumno srce.

Tako so ljudje, vajeni v vojnih vrstah gledati le leporasle ljudi, kmalu opazili, da je ta in oni preveč obilen na hrbtu ali trebuhu, da oni nima prsi, tam tretji je bil na previsokih nogah. Zopet drugi bi moral imeti s seboj še mosljo, tam onemu se zadnji konec skoraj po tleh vleče in tako so našli okoli stoječi vse polno napak, opozarjali nanje prijatelje in znance, pa je bilo smeha in kihanja.

Beseda narodna straža jim je bila nenavadna, zakaj takrat se je o narodu kaj malo govorilo, in zlobneži so besedo takoj, ko jo je dobri gospod Janez Gutman izgovoril, zaobrnil in jo dali naprej: »nerodna straža«. In komaj je govornik nehal, že je priskakal dovtip od skrajnega konca nazaj in »nerodna straža« je bila takoj vsem na jeziku.

Tone Krivanoga se je bil utaboril na stopnicah pri vodnjaku skoraj tik ob desnem krilu narodne straže. Njemu se je zdelo vse to gola komedija, ki mu pa ni bila prijetna in je ni hotel naravnost grajati, da bi ne vzbudil suma.

Toda Tone Krivanoga je imel bistro oko, ko je šel z njim po stražnikih gor in dol, in njegov jezik je bil zbadljiv in strupen, zato so njegove besede vzbujale obilo smeha, ko je opozarjal na napake posameznih gardistov. Sicer ni dokazano, da bi bila krilatica »nerodna straža« prav njegova iznajdba, morda ga je bil kdo drugi prehitel, vendar se je bil ovekovečil z drugo, ki ni bila nič manj strupena.

Krilo narodne straže, ki je bilo Krivanogu najbliže, je bilo studentovsko: gimnazijci in dijaki z liceja. Na njihovih mladih obrazih je žarelo navdušenje in njihova srca je navdajal ponos; zakaj zavedali so se, da so varuhi mlade svobode. Pred nekaj urami so gostoleli po cestah in trgih svoj »Živio!« — sedaj so pa stali resni v vrstah in čakali, da jim pripno znake narodne straže.

O, kako so se jim bočile prsi, ko so jim častite gospe in ljubke gospodične pripenjale pisane pentlje, kako so napenjali ušesa, da so ujeli vsako besedo, ki je prišla iz ljubeznivih ust, beseda pohvale in spodbude. Še ušesa jim je oblivala rdečica, ko so jih gospe trkale po ramah in hvalile: »O, kako čvrsti ste! Kaki junaki!«

Prsi so silile ven, glave so se pa ravnale kvišku, da bi zvezde, ki so bile pripete na klobukih, bolj učinkovale. N G — te dve črki sta blesteli na zvezdah. Dve črki neznanega pomena, uganka za marsikoga, skrivnost za večino množice. Začeli so izpraševati, ugibati, in tedaj, ko je nekdo vprašal Krivanoga, kaj pomeni N G na zvezdah, in je Tone videl pred seboj mlade studente, se je pa ukresalo v njegovi glavi, da je s smehom in na glas prasn timer, da so ga daleč naokoli slišali in razumeli:

»To pomeni Niks Gelt. Le pogledjte jih. Niks Gelt! Niks Gelt bo na straži stal!«

Kazal je mlade junake in se grohotal: »Niks Gelt! Niks!«

Ljudje so razumeli dovtip, bil jim je všeč, pograbili so ga brž in poslali naprej od gruče do gruče in šlo je od ust do ust med smehom in šalo.

»Niks Gelt!«

Resnoba na obrazih mladih junakov je izginila, ko so ujeli dovtip in mu prišli do jedra.

»Niks Gelt!«

Dobre volje pa dovtip vendar ni vzel nikomur.

Temnilo se je že, ko je izvoljeni poveljnik narodne straže Sühnl dajal zadnja povelja, ko je del čete komandiral v službo, a drugemu delu naročal, kdaj naj nastopi službo.

Po sklepnih besedah gospoda Janeza Gutmana in na njegov poziv je pred razhodom narodne straže zagrmelo med opentljanimi kakor tudi iz vse množice: »Bog živi premilega cesarja! Bog živi kranjsko deželo! Bog živi deželnega poglavarja! Bog živi narode vsega sveta!«

Nato se je razšla množica vsa goreča za občinski prid, mir in pokoj, kakor je zabeležil zgodovinar.

Uro kesneje je pa narodna straža nastopila službo. Njen nastop ni bil tako brezobziren kakor je vojaški, in njen korak ne tako odločen in trd. Posamezni oddelki so tipali po mestu nekako plahi in neokretni. Tu in tam so jih živahno pozdravljali:

»Živela narodna straža! Živela svoboda!«

Opentljani studentki so se vzravnali, starejši gospodje so stopali smeleje in so nategnili jermena pušk in počasi je prihajala v duše zavest: »Mi smo!«

Zavest varnosti je pa prihajala tudi med ljudi, med one, ki so dvomili, da bi mlečnozobeži in starci bili sposobni vzdrževati red in mir.

»Mi smo!«

»Lejte jih! Bodo!« so si kimali oni, ki so si želeli ljubelega miru. Strah, ki so ga imeli pred nočjo, je popuščal, da so z manjšimi skrbmi šli na svoja stanovanja.

Jasno je bilo, da se hrupni prizori prejšnje noči ne bodo ponovili, zakaj z oživotvorjenjem narodne straže je šlo nekaj med ljudi, kar jih je spominjalo na potrebo reda in miru; želja, sodelovati pri pomirjenju mesta, je postala krepkejša.

Krivanoga je začutil duha, ki je zavel nocoj med Ljubljančani, in je seveda spoznal, da jim je prešla podjetnost prejšnje noči, polna groze, vsa razdiralna, vendar tako lepa in polna čaru. Streznjenje, ki je bilo nastopilo po nenavadnem navdušenju, je obudilo v množici neko utrujenost, zaspanost, neko čudno sramovanje vpričo znamenj razdiranja in divjanja. Mnogi udeleženci so se sami sramovali spominkov svoje gorečnosti.

»Nobene korajže več!« je godrnjal Krivanoga, ki je potipal enega in drugega tovariša prejšnje noči ter spoznal, da ni več ognja prejšnje noči v njih.

Tedaj je spoznal, da ni več trenutka za odločna dejanja, da je le malo ljudi, ki bi hoteli tudi nocoj pohrumeti in porogoviliti. Nejevolja, čudna nezadovoljnost ga je obšla. Postajal je malobeseden, končno je pa dejal Janezu in Ahtiku, ki sta ga spremljevala:

»Pojdimo spat!«

Gospodinja Urša se je nemalo začudila, ko so tako nenavadno zgodaj prištorkljali domov.

»O, pa ste že doma!«

Tedaj je pa Tone odgovoril:

»Niks Gelt patrolira! Nerodna straža švedra! Meni se želodec vzdiguje!«

Gospodinja ga je pogledala začudeno, zakaj onega, kar ji je odgovoril, razen o želodcu, ni nič razumela, zato je po kratkem premisleku rekla:

»Če si bolan, ti bom pa kamilic skuhala.«

Ahtik se je naglas zasmel, pomagala sta mu Janez in Tone sam, in potem sta se še stara dva začela smejati, ko sta spoznala, da se je mati urezala, pa so se vsi smejali.

»Ahtik, daj za vino!« je dejal Tone svojemu prijatelju. »Mi bo bolj pomagalo kakor pa materina zdravila.«

Ko je bilo vino na mizi in je gospodinja gostu na čast pripravila boljšo večerjo, tedaj se je Tonetu vrnila dobra volja in stara dva sta izvedela vse podrobnosti o dogodkih minulega dneva v luči, kakor jo je znal prižgati samo Tone Krivanoga.

Peto poglavje.

**»Tlaka in desetina je preč,
ne bo nas drla graščina več.«**

Novica o dogodkih se je bliskovito širila na vse strani in šla kakor velikanski požar po deželi od vasi do vasi.

Storijo o antikristu so pripovedovali v sto in stokrat povečani in predrugačeni obliki, da je vzbujala strah in grozo, pa tudi pohlep po časnih blagih, ki jih je baje antikrist delil.

»Vso Ljubljano je zasul z denarjem! Trgovci so se založili z denarjem tako, da ne marajo več prodajati. Vse prodajalne so odprli in ljudje so si nagrahili blaga, kolikor so si ga zaželeli. Nihče ni nič plačal. Vse zastonj!«

Navzlic temu nekateri niso verjeli te bajke.

»Gledat pojte! Koder je jezdil antikrist, je vse zdrobljeno. Jezdil je strašnega črnega konja. Iz nosnic mu je švigal plamen, na kopitih so mu žarele ognjene podkve. Hiše so se tresle ob cestah in ulicah, po katerih je jahal. Vse je šlo v drobno. Vse!«

Na Ižanskem je posebno učinkovala novica, da ni več mitnic in da ni nobenega mitničarja več, ki bi ustavljal ljudi in vozove, ki bi segal ljudem v malho in bi z železnim drogom stikal po naloženih vozovih.

»Torej je iblajtarje tudi pohodil. Potlej je že pravi. Ta drži s kmetom!«

»V Ljubljani pijejo noč in dan, pa nihče nič ne plača. Je vse zastonj! Antikrist je ves račun nase vzela.«

O, koliko nevoščljivosti je zbudila slednja novica v ižanskih srcih!

»Noč in dan! Pa vse zastonj. O, le zakaj ni bilo k nam antikrista!«

Ižanci so pa morali tedaj vse plačati, kolikor so izpili. Na Ižanskem ni bilo še nič zastonj.

Tudi na Ižanskem je postalo praznično tiste dni. Odložili so sekire in motike, drevo je ostalo v brazdi, vile na gnoju, ljudje so pa praznovali. In ker ni bilo zapovedanega praznika, da bi hodili poslušat božjo besedo v cerkev, tedaj so odšli praznovat v gostilno. Tam se je tudi razlegala beseda, ki sicer ni bila božja, pa je bila nenavadna, zanimiva in všečna. O, kako so vlekli na uho, da jim ni ušla nobena beseda! In česar niso izvedeli v eni gostilni, so izvedeli v drugi, še lepše, še popolneje, in tako jih je gnala radovednost od gostilne do gostilne, zakaj ljudje so hoteli zvedeti vse. O, to je šumelo in vrvelo po gostilnah! Vsaka je bila podobna panju pred rojenjem.

»Frajost! Svoboda! Konstitucijon! Konstalacijon! Konjstacijon! Konjstatacijon!«

Tudi te besede, ki so privzdigovale Ljubljančane, so priletele na Ižansko. S prvima besedama so si bili kmalu na jasnem. »Frajost«: to je nič delati in zraven so si še mislili: pa dosti piti.

»Svoboda.« Ta je tam zunaj na gmajni, kjer vsakdo dela, kar hoče.

Ampak »Konstitution«! O, to so si ubijali glave, kaj pomeni ta beseda in kaj hoče reči. Vsakovrstne razlage so bile slišati, ki pa niso ugajale in se jih niso prijele. Končno

se je vendar posrečilo tudi tej besedi priti do jedra, in sicer so jo razvozlali pri »Zlati kočemajki«, kar naj si zapomnijo rodovi, da se ne pozabi, odkod je prišla resnica na dan. Pri peči je sedel tisti možak, ker k mizi več sesti ni mogel; pil ni, ker ni imel kam postaviti poliča, samo poslušal je. Prerekali so se, kaj pomeni »konjstatacion«, pa ni nihče vedel, vsaj tako ne, da bi bil prisegel.

Tedaj je pa privzdignilo tistega moža pri peči, da se je zagnal na sredo hiše in vesel vzkliknil:

»Jaz jo pa imam! Jaz sem jo pa pošinil!«

In mahoma ga je vprašalo pol hiše:

»Kaj pa ti veš?«

»Jaz! Jaz sem jo! In precej se naj pogreznem, če ta ni prava. Tista beseda, tisti konjstatacion ni nič drugega, kakor ime antikristovega konja. Da veste!«

Ljudje so od presenečenja kar onemeli.

»Temu se je pa odprlo! Ta je pa prava! Da smo tako neumni, da nam že prej ni na misel prišlo!« je rekel nekdo.

»Ta je pa res prava! Sedaj vemo!« so pritrjevali vsi vprek. »Kje si jo pa imel? Zakaj pa že prej nisi spesnil skrivnosti? Na, pij!«

Vsepovsod so mu ponujali vina in žganja in srečni možakar, čigar domislek so mu mnogi zavidali, se je komaj ubranil, da ga niso zalili.

Sedaj je bilo vsem navzočim jasno. Saj je bilo vendar tako preprosto, tako na dlani, da je lahko vsakdo videl in vsakdo otipal.

In takoj je udarilo od »Zlate kočemajke« na vse strani in se razlilo po Studencu, v kot do Iške vasi, ob Krimu do Tomišlja, v vasi na Barje in tja do Žegnanega studenca:

»Konjstatacion je antikristov konj!«

In marsikdo je krenil k »Zlati kočemajki«, da je videl tistega, ki je prišel nenavadni besedi do jedra, in je videl kraj, odkoder je prhnila novica v svet.

Besede, ki so razvemale Ljubljančane, da so se vedli kakor bi bili pijani, niso imele za Ižance nobenega čaru več, ker poslej niso imele nič neznanega, nič skrivnostnega.

»Frajost! Svoboda!«

To je poznal vsak Ižanec in sedaj je še vedel, kako je bilo ime antikristovemu konju. Zato so pustili vnemar te besede, pač pa so ugibali, če bo antikrist prijezdil tudi na Ig.

»Naj bi se še na Igu malo potreslo! Naj bi zašklepetalo in se kaj odprlo, da bi videli, kaj imajo ljudje pod zapahi!«

Skrbelo jih je, kod bo prijezdil. Ali bo prijezdil po cesti, ali jo bo kar čez Mah udaril? Na Mahu se mu bo slabo godilo. Ima pretežkega konja. Utonil bo, pa naj gre za Črno vasjo ali pa mimo Hauptmance. Močvirje bo požrlo konja. Ne bo zdelal. Kar zlezel bo noter in antikrist si bo moral sam dalje pomagati, ako se bo hotel rešiti. Pa saj ima menda kaj repetnic? Samo konja je škoda. Takega konja, ki ima tako čudno in lepo ime. Na Igu ni takega. In če se antikrist s konjem pogrezne, pogreznil se bo tudi njegov »šac« in kdo ga bo izkopal iz močvirja, ki nima dna in se bo pogreznil, kakor globoko se bo hotel? Menda do pekla, kamor denar vedno vleče.

Najbolj izvrstno se jim je pa zdelo, da ni v Ljubljani nobene mitnice več in noben leblajtar več ne preži na ljudi in ne vpije za njimi in ne izterjava denarja od jajc in kokoši, od drv in mrve in od vsega šenta, ko človek nikdar ne ve, kaj sme nesti v mesto in česa ne sme.

»O, kako bo to dobro! Koliko bo poslej denarja ostalo na Ižanskem!«

Tako so se pogrezali Ižanci v dobro voljo in komaj je bilo poldne, je navzlic svetim kvatrom udarila iz krčem glasna pesem in se je razlegnilo po vaseh in tja čez polja.

»Kaj bodo pa fajmošter rekli? Post je!«

»Pa frajost? Kaj smo si mi izmislili frajost? Nikogar se več ne bojimo!«

In še močnejše, še silneje je zahrumelo in zadonelo.

Tone Krivanoga se je na kvatrno soboto vračal na Ižansko po vodi. Tudi druga leta je spomladi šel na zrak, toda tako zgodaj kakor letos še ni šel nikoli, pa tudi ni bil še nikdar tako poln novic kakor letos. Prepočasi je drsela ladja, preslabotno so se upirala vesla in na misel mu je prišel antikrist in vstala je želja v njegovem srcu: »O, ko bi imel vsaj antikristove peroti! Kot blisk bi preletel dolgočasno ravan!«

Z njim so se vračali Ahtik, Glavanov Janez in tudi oče. Očeta so bili vzdignili, da je šel pogledat kraje, kjer je fantoval in gospodaril.

»Tlaka in desetina je proč!«

To ga je bilo prijelo in vzdignilo. Grunt v Škriljah brez desetine in tlake! Mislil si je lahko, kako bi bilo, toda ver-

jeti ni mogel. »To ni mogoče! Ni mogoče! Prelepo bi bilo. Same besede so to, nič drugega. Kako bi pa živel brez desetine in tlake! Taka stara navada! In kako bo graščina živila! Saj ne bo nič!«

Krivanoga se je težko boril z njegovimi pomisleki.

»Sam cesar je ovrigel tlako in desetino. Ahtik, saj si tudi ti bral. Povej mu še ti!«

In tudi Ahtik mu je pravil, kaj je bral.

Kar nekaj žal je bilo staremu, ker ni bil več gospodar v Škriljah. Premišljal je, kako je prišel ob gospodarstvo. Spomnil se je težav, ki jih je imel z graščino. Kako mu je nagajal gozdar, kako sta rohnela Pem in Ardigata in še v luknjo so ga spravili in pred sodnika. Grenkoba, ki ga je navdajala ob teh mislih, je prehajala v srditost. Srd ga je obšel do onih, ki so krivi, da ne bo užival zlatih časov v Škriljah brez tlake in desetine. In še sina, Janeza, so pognali po svetu! Pokveka je sedaj. Pa zakaj? V ječo so ga bili spravili. Nevesto so mu izpridili in ob bajto so ga dejali. Vse življenje bo revež.

»Hu—u!«

Oči so mu postale mokre, da si jih je brisal, a v srcu mu je vstajalo nekaj, kar je sličilo škodoželjnosti. Kar privoščil je graščini, ker ne bo več smela jemati desetine. Pa še kaj hujšega bi ji privoščil. Naj se ji nekoliko povrne! In mislil je, da bi kar nič greh ne bilo, ako bi potipal enega ali drugega grajskega, pa čeprav s krepelcem.

Janez je bil malobeseden in zatopljen vase. Ni ga motilo Tonetovo govorjenje in se ga ni udeleževal; njegov duh je bil drugje, tam v tistih gorah, ki so se mu bližale zdaj. Čim bliže so prihajale, tem bolj je razločil posamezne gorske predele, vasi, razprostrte na pobočjih, bele cerkvice na vrhovih, tako na Dobravici, na Golem in zadaj na Kureščku. Spomini na znane kraje so mu oživali.

Lepo je bilo ondi, pa vendar, koliko bridkosti. Pri materi in očetu v domači hiši, potem pri tovariših na vasi. Ko je zrastel, je fantoval, in potem mu je bilo obviselo srce na Mancí in zaželel si jo je za zvesto spremljevalko skozi življenje. Vse bi se bilo lepo izvršilo, pa je prišel vmes tisti Menat, tisti graščinec s puško na rami in divjim ognjem v očeh. Zadela sta drug ob drugega. Začelo se je izpodrivanje in graščinec je bil močnejši. Zaman se je upiral Janez, podlegel je bil preveliki sili, in ko je izpodrsnila

tudi njegova izvoljenka in objela graščinca, njegovega tekmeča in sovražnika, tedaj je bil Glavanov Janez strt kakor kamen na cesti, preko katerega gre težko kolo parizarja.

Tedaj je v onemoglosti in obupu bežal z maščevalno jezo v srcu, osramočen in poteptan. Potem se je klatil po svetu brez doma, komis je jedel, dokler ga niso polomljenega vrgli iz vojašnice na cesto, a potem je iskal dela, vsakdanjega kruha. Ni bilo vselej prijetno, težke dneve je preživil dostikrat in marsikatera ura je bila grenka in mučna.

O, tedaj se je vselej spominjal mladih dni v Škriljah in spominjal se tistega, ki je bil kriv njegove nesreče.

Res so se bile strasti tekom časa že pomirile, vendar je vselej, ko se je spomnil tega, nenavadno kipelo po njem, še enkrat se sniti z njim in mu vrniti tako, kakor je bil on posodil. Vse drugo je bil pustil vnemar.

»Kaj mi hoče z njegovim otrokom!«

Tako je zadušil vselej željo, ki mu je vstala v srcu za Manco. Želel pa je večkrat:

»Samo enkrat naj ga dobim!«

In sedaj so bile gore tako blizu, da bi jih bil skoraj dosegel, in vsako stvar je ondi razločeval. Ni videl samo bele cerkve na Golem, tudi Škrilje je gledal, položeno lepo med njive in senožeti, in Preseko tam pod gozdom na Mokrcu. Na Preseki je bil pa zelenec doma in videl ga je, zakaj gledal ga je v duhu in srd je naraščal v njem in maščevanje ga je prevzemalo.

»Ali ga bo dobil?«

»Svoboda je! Frajost je! Vse je dol! Tlaka! Desetina! In gozdar? Tudi ta mora dol!«

Zvonik cerkve sv. Martina je polagoma rastel iz ravnine, prikazala se je cerkev in polagoma vse hiše na Studencu, ki se gnetejo okoli svojega patrona ali so pa položene ob vznožju hriba, na katerem zložno čepi ižanski grad, bolj podoben udobni palači v mestu kakor pa vekovitemu strahovavcu tlačanov, obdanemu s stolpi in trdnim obzidjem.

Le še nekoliko udarcev vesel in ladja je zdrsnila v razširjeno strugo reke v pristan na Bregu pod Studencem.

Popotniki so izstopili in šli vsak v svojo smer. Tone Krivanoga je zavil s tovariši v gostilno k »Zlati kočmajki«.

»Zlata kočemajka« ni bila prazna, zakaj praznik je bil, kakor rečeno, navzlic delavniku tudi na Ižanskem, in ko se je razvedelo, da so prišli h »Kočemajki« še gostje iz Ljubljane, so pritisnili tja od vseh strani, željni novic.

Vsi so radovedno zrlj vanje in čakali novic. Nestrpneži so pa kar izpraševali, kaj in kako je bilo v Ljubljani.

Tone je bil nenavadno molčeč, pa tudi njegovi tovariši so bili redkobesedni, ko so videli, da je Tone zapet.

»Čakaj, da si jezik odmočim,« je zarohnel nad najbolj sitnim, ki je tiščal vanj. »Radovedneži! Več veste ko mi, pa niste nikdar siti. Sama radovednost vas je.«

»Ali si videl antikrista?«

»Tebi nič mar!«

Ljudem se je zdelo čudno, da ljudje, ki so prišli iz Ljubljane, ničesar ne vedo ali pa nočejo ničesar povedati, pa so jih pustili v miru, pusteže, in so začeli svoje pogovore.

Tonetova družba je začela skoraj poslušati, zakaj govorili so o antikristu in o svobodi, pa tako, kakor ti niso še slišali in vedeli. Trgovci da so sami ponujali blago ljudem, gostilničarji so prinesli pijače, kolikor je kdo hotel, in antikrist je lese na mitnicah podiral, sam antikrist na črnem konju, ki mu je ime konjstatacion.

Ko je bilo Tonetu le zadosti, je pa zinil glasno, da bi bil glas skoraj hišo raznesel in je moralo vse umolkniti in nastaviti ušesa.

»Fant, ali slišiš?«

Tako je vprašal Tone Glavanovega Janeza, ki mu je sedel nasproti, ter je nekolikokrat s palcem sunil nazaj čez ramo in potem naredil na čelo tisto znamenje, ki postavi tistega, o katerem se govori, v čudno luč.

»Hahahaha! Fant! Antikrist je lese lomil! Ali si slišal? Gostilničarji so nam pijačo ponujali in štacunarji so blago za nami nosili! Hahaha! Konstitution je pa konj. Hahaha!«

Tone se je grohotal na ves glas in oni, ki so prišli z njim, so mu pomagali, da so domačini kar gledali dobro voljo, ki je s tako silo udarila na dan.

»Sancta simplicitas!« je čez nekaj trenutkov kriknil zopet Tone, ko je prišel k sapi. »Pa kaj bi vas po latinsko zmerjal, ko ne razumete. Troti ižanski ste! Kdo pa vas je tako napel in vam take natvezel o antikristu? To mi povejte!«

»Vsi govore tako!« je omenil nekdo plaho.

»In norci na Ižanskem verjamejo vse! Janez! Ali jim hočem povedati, kdo je bil tisti antikrist? Ali naj jim jaz natočim čistega?«

»Zakaj pa ne! Da bodo vedeli! Saj smo bili zraven,« je odgovoril Janez.

Tedaj se je Tone Krivanoga vzravnal na zdravo nogo, da bi bil večji kakor sicer, in so ga vsi videli. Udaril se je z vso močjo po prsih, da je zabobnelo, in vzkliknil:

»Jaz sem bil tisti antikrist! Jaz! Moja komanda je bila! Jaz sem rekel, pa je šlo vse v drobno. Prst sem položil na les, pa je odletela. Samo vprašal sem, kje je župan, pa se je od strahu skrnil v mišjo luknjo. Gostilničarji so morali zastonj točiti in štacunarji, tisti stiskači grdi, so morali nas prositi, da kaj iz njihovih rok vzamemo. Taka je bila moja komanda! Vsaka vrata so nam morala biti odprta. Ali ne, Janez?«

Janez je prikimal.

»Ižanec je bil tisti, ki je v Ljubljani frajost vpeljal, ne pa antikrist. Frajost, od cesarja ven dano, smo mi vpeljali v Ljubljani,« je nadaljeval Krivanoga pred strmečimi rojaki.

Vzkliki začudenja so se slišali.

»Kaj ste pa naredili vi? Sram me je, ker sem med vami na svet prišel. Ali mislite, da je rekel cesar, ko je dal svobodo: sedaj pa žrite? Vi ste ga tako razumeli, že vidim. Nič drugega niste delali kakor žrli ste. Sram vas bodi. Pa vse hočete sami požreti, duše skope. Kje je kakšen človek, ki bi me bil poklical pit in bi mi bil privoščil nekaj kapljic? Ga ni bilo in ga ni!«

»Na, pa pij!« je vzkliknil nekdo in mu ponudil čez glave poln kozarec. Bil je Malnarček, ki je še rekel: »Pa kaj povej, kako ste frajost vpeljavali v Ljubljani.«

Pripovedovanje Tonetovo je bilo tako živo, da jih je kar vnelo, in ko je končal in si usta obrisal, so dejali:

»Ti si več kakor dohtar! Pa nas komandiraj! Pa še mi udarimo! Živela frajost! Živela svoboda! Živio konj! Še mi vse razbijemo in pobijemo leblajtarje!«

»O, tristo škratov in še tisti z Golega po vrhu, kako ste neumni! Kje pa imate kakšnega leblajtarja na Igu, duše zavržene? Ni vredno razbijati! So premajhna okna na Ižanskem, po gostilnah pa sami estrajharčki, in še ti na glavo postavljeni. Pa je kakšna štacuna na Igu, da bi bilo

vredno vanjo pogledati? Ni vredno, pravim. Toda nekaj drugega je. Nekaj takega je dal cesar ven, kar še ni bilo, kar svet stoji. Samo zagrabiti je treba, da nam ne uide. Kmet, tvoja ura je prišla!»

Vse je napeto poslušalo in gledalo Toneta, ki je na zdravi nogi še bolj rastle in vzdigoval desnico do stropa.

»Tlaka in desetina je proč!»

Tako je treščilo iz Tonetovih ust med Ižance, da so bili nekaj hipov kar omamljeni. Potem so se jim pa le odprla usta in iz njih je planilo vprašanje, še polno dvoma: »Ali res?»

Tonetova roka je pa padla po mizi, da so vsi bokali in poliči poskočili.

»Res je! Tlaka in desetina je preč, graščak ne bo drl kmeta več. Tako je cesar pisal. Tako je cesar ukazal! Kmet, ti pa zagradi!»

»Urbar! Urbar je vse! Urbar je treba dobiti v roke!» je viknil Ahtik navdušen.

»Tlaka in desetina je proč! Vse dol!»

Ta blažena novica je zletela z vso silo iz »Zlate kočmajke« in se zavrtela v divjem zaletu po vsem Ižanskem, po ravnem polju kakor po gorah, trčila na okence zadnje kočice in tudi potresla visoka grajska okna.

Po vsem Ižanskem je zadonela najlepša pesem in donela brez konca in kraja:

»Tlaka in desetina je preč, ne bo nas drla graščina več!»

Šesto poglavje.

Dve pridigi.

Na kvatarno nedeljo zjutraj je imel ižanski župnik, prečastiti gospod France Prusnik, kaj lepo pridigo. Iz Ljubljane je bilo prišlo naročilo, da je treba ljudstvo pomiriti in poučiti, da ne bo zlorabljal svobode, ki jo je dobrotljivi cesar prostovoljno dal. Vsi izgredi morajo prenehati in ljudje naj pridno delajo, da bodo vredni cesarske milosti. Gospod župnik se je res potrudil, da bi njegova beseda prodrla faranom do srca in uma. Potrudil se je tembolj, ko je vendar videl, kako je svoboda njegove ljube farane zmešala, da so vrgli iz rok sekire in motike in sedaj vsi vrtooglavi praznujejo na delavnih po gostilnah in pijo, kakor

bi se bližal sodni dan. Besede njegovih faranov — slišal jih je na lastna ušesa — so bile sirove in uporne; kretnje, ki jih je videl, so bile grozeče, kakor bi bili obsedeni od tistega hudiča, ki ljudi poživinja. Preden je začel pripravljati pridigo, se je zaupljivo priporočil sv. Duhu in ga prosil, naj mu pošlje pravega duha, da bo izbral najboljše misli in najprimernejše besede, ki bi, položene v srca njegovih faranov, vzklike in obrodile kar največ žlahtnega sadu, in da bi z božjo besedo pregnal hudiča, ki je dobil njegove ljube farane v oblast.

Lepo je pridigoval o pokorščini do Boga, o pokorščini do vsake oblasti, ki je od Boga postavljena, in o izpolnjevanju postav, ki so v veljavi. Potem je omenil graje vredne dogodke v Ljubljani in o potrebi narodne straže tudi v ižanski fari. Povedal je, da pride popoldne neki gospod iz Ljubljane, da se pogovore o ustanovitvi straže, ki bo varovala premoženje mirnih vaščanov in skrbela za red, ter je končal:

»Nov čas se nam obeta, večja svoboda nam je obljubljena. Konstitution, ko bodo imeli tudi podložniki besedo pri vladanju, se nam obeta in zagotovljena je odprava tlake in desetine. Ljubi moji farani, pokažimo, da smo vredni obljubljenih dobrot. Mir in red naj kraljujeta med nami. Delajmo pridno, kakor smo vedno, spoštujmo gosposko in izpolnjujmo postave! Dokler ni novih postav, držimo se starih! Sam Jezus Kristus nam je dejal: Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega. Tako naj bo pri nas, v naši lepi fari, pa bo mir, pa bo red in zadovoljnost. In namesto hudičeve drajne bo nastal pri nas košček božjega kraljestva. Amen.«

Toda ižanska srca so bila tiste dni drugače preorana. Seme, ki je bilo vrženo na brazde, je takoj vzkliko in bohotno prerastlo, tako da ni mogla božja beseda več do srčnih globin, da seme, ki ga je sejal skrbni pastir, ni moglo vzkleti in pognati rodovitnih bili.

Zastonj je bil ves trud duhovnega pastirja. Možakarji so sicer sedeli v klopeh, toda njihove misli so bile duhovnikovim naukom prav nasprotne, upornost se jim je brala na obrazih, porogljiv zasmeh se je prikazal tu in tam, v očeh je bilo videti dosti zlobne nejevolje.

V srce je zbolelo duhovnika, ko je videl, da padajo njegove besede na kamenita tla, da je vsaka beseda zaman.

Žalosten je vzdihnil, češ: Oče nebeški, Ti vidiš moj trud in mojo voljo! — potem si je pa obrisal pot, ki se mu je prikazal na čelu, in šel maševati za svoje ljube farane, kakor je bila njegova nedeljska dolžnost.

Ižancem se tiste nedelje ni mudilo od maše domov kakor sicer, zlasti moški so ostali na Studencu. Ves Studenec jih je bil poln. Pri cerkvi, na »placu«, po cesti, povsod so stali v gručah, glava pri glavi, in zborovali žejni novic, ki jih je bil tiste dni poln ves svet.

Najglasnejši so bili na »placu«. Govorili so o desetini in tlaki.

»Vse je dol!«

»Samo naš fajmošter zmerom: Dajte! Dajte! Ali ste jih slišali danes? Samo: Dajte!« se je oglasil širok dedec v novi jerhovini: Malnarček.

»Ta pesem je stanovitna,« mu jih je veliko pritrdilo, a drugi so kričali:

»Ali ste že slišali kdaj, da bi rekli: Vzemite! Pridite in vzemite! Nate! Kdo jih je slišal?«

Nihče se ni hotel spomniti ničesar, nihče ni hotel privoščiti besede za gospoda.

Tedaj je dobil Tone Krivanoga, ki je bil med njimi, pogum, da se je pomeknil nekoliko v ospredje in zinil tako, da je vse prevpil:

»Malo je manjkalo, pa bi se bilo slišalo s prižnice: Cesarju, kar je cesarjevega, graščaku desetino, meni pa ‚pasji snop‘. Graščaki niso deli zastonj duhovnov na ‚pasji snop‘. Sedaj vidite, da drže z graščaki. Komaj so slišali, da je desetina proč, da ne bo graščak več jemal žita iz kmečkih kozelcev, že so zastokali, ker se boje za svoj ‚pasji snop‘. Tako je!«

»Prav govori! Tone ima prav!« mu je pritrdil Malnarček, da so ga vsi slišali.

Krivanoga je pa nadaljeval:

»Pa še narodna straža naj se ustanovi, da bo varovala graščino in farovž. To je tlaka! Nova tlaka za graščino in farovž! Ali bo Ižanec zmerom na tlaki?«

»Nikoli več! Nikoli več!« je zagrmelo krog njega. »Tlaka je dol! Vse je dol!«

»In tudi tisti dol, ki hočejo ohraniti stare krivice,« je pristavil Krivanoga z vsem glasom in dal z roko poudarka svojim besedam.

»Vse dol! Graščino in farje! Škrice in narodno stražo! Frajost!«

Tako je jeknilo iz gruče in usmerilo mnenje zbrane množice.

»Ali ste slišali?« je povzel Krivanoga, zmagovavec. »To je prava beseda! Držite se je!«

Med množico je že vršelo. Vzkliki, ki so se razlegali, so razgrinjali mišljenje Ižancev. Najrajši bi bili udarili takoj.

»Udri! Vse dol! Tlaka je proč! Desetina je proč! Udri! Graščino dol! Udri, Cecman! Udri!«

Krivanoga in njegovi prijatelji pa si niso bili še na jasnem, kako bi vpeljevali svobodo na Ižanskem, kjer ni bilo mitnic, ne Metternichovih podob, kjer ni bilo velikih steklenih izložbenih oken in z blagom založenih štacun in bi se ne mogli shajati nikjer, ako bi razbili tiste gostilne, ki so na Studencu.

»Tlaka in desetina je preč! Ne bo nas drla graščina več!«

Ukanje se je razlegnilo na Igu po teh besedah, burno ukanje na kvatarno nedeljo v postu takoj po prvi maši v cerkvi sv. Martina, kjer je prečastiti gospod France Prusnik v potu svojega obraza priporočal svojim ljubim faranom mir, mir, mir in red!

Toda namesto miru in reda, ki ga je priporočal, je udarjalo v župnišče skozi okna ukanje in divje vpitje.

»Udri, Cecman! Udri!«

Tako se je bil razmajal Ižanec tiste dni, ko je bila prišla v deželo svoboda in je frajost nosila žezlo. In gospod župnik je izprevidel, da njegove iskrene besede niso našle odmeva v srcih njegovih faranov.

»Vse dol!«

Pri »Zlati kočemajki« se je kar trlo gostov. Polne so bile pa tudi druge gostilne, celo pri »Pustem Janezu« je bilo toliko prometa, da ni bilo dovolj posode in ni bilo nobenega prostorčka, kamor bi človek sedel in čakal, da bi prišel na vrsto.

Kajpada niso bili ljudje samo s Studenca, temveč večinoma iz vasi izpod Krima in s hribov, ljudje, ki so bili kar omamljeni od nepričakovanih novic, pijani duha »frajosti« ter presrečni od napovedane odprave tlake in desetine.

Seveda so bili vmes tudi dvomljivci, starokopitneži, ki si niso mogli misliti, da bi bilo drugače, da bi živeli brez tlake in desetine.

Tem so dopovedovali na vsa usta, so jim trobili na uho od desne in leve, da je cesar dal »ven« svobodo in je cesar »vrgel dol« tlako in desetino.

To so bile kajpada prelepe stvari, da bi jih mogli koj verjeti.

»Pa četudi ni res. Pri nas je tlaka in desetina proč!« je vpil Maček iz Podgozda. »Nihče me ne prisili več, da bi šel na tlako. Noben graščinski zelenec naj se mi več ne prikaže krog hiše, ako hoče imeti glavo celo. Graščak mi ne bo več odkazoval hoj, ki jih bom podiral po svoji volji. Tako bo vse dol. Sami bomo vrgli tlako in desetino. Pa naj me zlodej vzame, ako ne bo tako!«

Maček je udaril z roko po mizi, da je bolj pribil svoje besede.

»Tako je! Ta je prava! Sami si moramo narediti pravico!«

Matjaž iz Loke je skušal nekaj ugovarjati, češ, da si nihče sam pravice delati ne sme in ne more, toda ni utegnil uveljaviti svojega mnenja, zakaj od vseh strani so vpili nanj:

»Kaj boš ti, ki se z graščinci bratiš in s fajmoštom držiš. Kaj si ti kakšen kmet, ki tako govoriš? Molči, ker si tako neumen!«

In tako se je godilo vsakemu, ki je kaj ugovarjal, posebno so pa slabo opravili oni, ki so menili, da imata tudi graščina in farovž še nekaj pravice in da ne gre, da bi ju kar tako porušili.

»Tako je neumen, da bi se šel še danes nanovo v tlako vpisat,« je vpil Krivanoga in kazal Matjaža. »Ta bo še k narodni straži pristopil! Le glejte ga! Graščino bo varoval in fajmoštra! Pruštof si sleci, ti nisi naš!«

Matjaž ga je zavrnil:

»Saj tudi ti nisi v pruštofu!«

»Pa imam srce na pravem mestu in možgane v redu. Pa mi povejte, kdo bolj s kmetom drži: jaz — ali Matjaž, ki misli, da mora tako ostati, kakor je bilo, da mora biti graščak v sedlu in kmet na repu! Kdo ima bolj prav?«

»Tone ima pravo besedo! Tone je naš, čeprav nima ne grunta in ne pruštofa!«

Tako je zavpil Malnarček in je potrdil Maček in jih je pritegnilo nebroj: »Tone ima prav! Tone je naš! Nihče ni tak!«

Matjaža so pa nagnali:

»Podrepnik graščinski! Petolizec gosposki!«

Matjaž je moral kar umolkniti, tako so ga grdo gledali, Krivanoga je pa govoril:

»Samo eno bom še zinil, pa nič več. Zadosti sem vam že oči odpiral, da je lahko vsakdo izprevidel, koliko je ura. Vse je dol! Tlaka in desetina! Svoboda je! Frajost je! Kmet ni nikomur več v strahu! Ižanec, ali veš, kaj je to? Ne graščak ne gospod ti ne bo ukazoval! Ti boš svojo njivo sam oral, graščak pa tudi svojo. Kar boš požel, boš sam vse omlatil, Nihče ti ne bo prešteval snopja, nihče ti ga pulil iz kozelca, ne graščak ne gospod. Tudi 'pasji snop' je proč! Kar je na tvoji zemlji zrastlo, je samo tvoje in božje!«

»Pa tudi hoja v gori je naša!« ga je prekinil Maček iz Podgozda. »Saj je vse naše! Kmet je zasejal gozde in jih trebil. Kmet je redil graščaka in babo njegovo in otroke.«

»In pa graščinske kobilice, tiste zelene, ki hočejo vse požreti in pobrati po naših gruntih,« je zinil Malnarček.

»Vse moramo prerediti, kar se suče okrog graščine,« je golčal nadalje Maček. »Nič ne delajo, pa se rede, da kar lezejo narazen. Le glejte jih! In hiše smo jim zidali. Kmet je trpel in njegova živina je trpela, ko je vlačila skupaj kamenje in les. In čigavo je sedaj vse to? Graščak pravi, da je njegovo. Jaz pa pravim: vse je naše! Mi smo delali, naše je. Nihče nam ni plačal, še 'božjega lona' nam ni nihče privoščil. Ali ni tako?«

»Tako je!« se jih je oglasilo več.

»Vse je tako, kakor ti praviš,« je povzel zopet Krivanoga. »Kmet je delal, graščak je spravljal.«

»Pa urbar je pisal, urbar!« je viknil Ahtik. »V urbarju je vse na levo, da je graščaku na pravo. Urbar moramo popraviti.«

»Pa tudi urbar dol, ne samo desetina in tlaka! Nič več ne bodo pisali vanj. Nobene nove krivice več!« je vikal Tone, da so morali vsi umolkniti. »Sam presvitli cesar se je spuntal graščakom in potegnil s kmetom, mi naj pa roke križem držimo in gospodi še na novo tlako hodimo? Kdo je tako neumen, da bi šel še enkrat na tlako, na novo tlako pri narodni straži? Cesar nam je dal svobodo in prostost.

Graščaki in tisti, ki z njimi drže, hočejo pa kmeta pritisniti na novo tlako!»

»Le poslušajte!« je vzkliknil vmes Malnarček.

»Narodno stražo hočejo vpeljati, da bi jim varovala, kar so si skozi veke po krivici nagrabili. Tlaka! Tlaka graščaku in gospodu! Tudi ta tlaka bo prišla v urbar. Kdor se pojde vpisat k narodni straži, pride v urbar in bo na veke gosposki tlačan, nihče ga ne bo mogel rešiti. Cesarsko povelje velja le za staro tlako. Sedaj vestel!«

Tako je rastel Krivanoga in gledal, kako so učinkovale njegove besede. Ko je umolknil, je pa odmevalo:

»Jaz že ne grem k narodni straži! Nihče ne pojde. Nihče se ne sme vpisati. Nobene tlake več!«

Matjaž iz Loke se pa vendar ni mogel premagati in je spesnil:

»Jaz sem pa drugače slišal.«

»Ti vse narobe slišiš! Ti bi rad vse zmešal!« je zagrmelo okrog njega.

»Meni ga dajte v roke, tistega podrepnika graščinskega, tisto zješče z Maha,« je zavpil Maček in se zagnal proti Matjažu, ves srdit in z iztegnjenimi rokami.

Tepež bi bil nastal in slabo bi se bilo godilo Matjažu, ako bi se ne bil umeknil in zbežal.

Ko se je bilo vznemirjenje poleglo in si je bil Tone popravil grlo, je vprašal:

»Kdo pojde k narodni straži, graščaka varovat in gospóda? Kdo pojde na tlako?«

Trenutno se ni nihče oglasil, a potem je iz kota zagrmelo:

»Bučo stolčemo vsakemu, ki bi šel na tlako k narodni straži!«

Malnarček je tako zinil in vsem je vzel besedo z jezika, da je odmevalo po hiši, veži in pred hišo:

»Po buči vsakega, ki bi se vpisal! Vse dol! Vsa tlaka je preč!«

»Ne bo nas drla graščina več!« je dostavil Krivanoga. »Niks Gelt naj v Ljubljani komandira! Nerodna straža naj po Ljubljani špancira! Pri nas je vse dol. Kmet je sedaj sam svoj gospod. Vivat! Živio!«

Vse je zatulilo okrog njega, da se je tresla hiša in se je razlegnilo po vasi in je val veselja pljusknil do zadnje hiše na Studencu.

»Urbar! Tone! Na urbar si pozabil. Kmetje, urbar! To je poglavitno! Ta vam dela krivice,« je Ahtik jeknil poln skrbi, ko se je bilo grmenje že nekoliko polehlo. »Urbar je treba dobiti v roke. Urbar mora kmet popraviti tako, da bo tudi za kmeta prav.«

Ahtik se je bil zagrizel v misel, dobiti v roke urbar.

»Tudi urbar bo naš! Vse mora biti prav! Tudi urbar moramo popraviti. Ponj pojdemo in dobili ga bomo, četudi ga skrijejo vragu v čreva!«

Tako je potolažil Tone Ahtika in njegove podjetne besede so povzročile nov vihar navdušenja, ki se je bliskovito širilo od »Zlate kočmajke« na vse strani.

»Udri, Cecman!«

Sedmo poglavje.

Grofova kočija v jarku.

Svoboda je dihnila preko dežel in prostost je zaigrala poskočni ples povsod, koder so začutili ljudje, da so odnehale vezi.

»Vse dol! Ni tlake! Ni desetine! Kmet, koga se pa bojiš? Jujuhuhu!«

»Udri, Cecman! Udri!«

»Kmet, pokonci!«

V gostilnah je šumelo kakor v panju pred rojenjem in pred gostilnamí so čakale gruče moških, mladih in starih, ki so postajale čimdalje večje in glasnejše. Tudi ženske niso mogle premagati radovednosti in so prišle zraven.

Večina ljudi, ki so bili pri prvi maši, zlasti moški, je itak ostalo na Studencu, in ko so prihajali k drugi maši, so ostali še tisti, tako da so bile vasi pod Krimom in v gorah skoraj prazne.

Pri fari pa je bilo polno življenja in vrvenja. Neka omotica je bila navdala ljudi, omotica, ki ni izvirala od pijače, dasi so si ga nekateri precej privoščili. Ljudje so občutili kar potrebo po razgrajanju in razburjanju, hotelo se jim je rogoviljenja in prerekanja. Kdor je govoril, je kričal in grozil na vse strani in mahal z rokami okrog sebe.

»Vse dol!« je bil navaden sklep govorov in na vseh straneh je tudi odmevalo: »Vse dol!«

Pač so bili na Ižanskem tudi ljudje, ki so bili drugačnih misli in razgovorov, ki so mislili treznejše, ki so bili

mnenja, da bi zlepa uvedli svobodo. Kajpak so bili tudi taki, ki se jim je zdelo vse nespametno, ki se jim je zdelo najugodnejše pod graščinskim gospostvom in niso mogli misliti, kako bi bilo, ako bi jim graščinski valpet vedno ne čepel na vratu. Ti so se zgražali nad onimi, ki so hoteli vse prevrniti in prekucniti.

»Saj imata pravico tudi graščak in gospod! Vsi moramo živeti!«

Marsikdo izmed tako mislečih bi bil pripravljen vstopiti k narodni straži, zakaj slišali so praviti graščinske ljudi, kako bi bila potrebna! Zanja se je prizadejal zlasti logar ižanskega okoliša in pisar, priporočala sta jo tudi gospoda duhovnika.

Ljudi je zmešalo govorjenje, da je narodna straža samo nova tlaka. Slišali so tudi grožnje, da jim razbijejo buče, ako se vpišejo v narodno stražo. Postajali so malodušni, graščinski ljudje jim niso mogli vliti pravega poguma, čeprav so jim zatrjevali, da se bodo v graščini zapisovali k narodni straži in da se bo sam gospod grof prišel vpisati, ker je pač tako, da smo vsi enaki.

Pri drugi maši je koncem pridige gospod kaplan zopet opozoril, da se bo ustanovila narodna straža, in je priporočal možem in fantom, naj pristopijo. Vpisovali bodo v gradu.

»V varstvo prostosti in zagotovitev svobode!« Tako je poudaril gospod kaplan potrebo narodne straže.

In zato ni bilo čudno, da je stopilo na Ižanskem tisto nedeljo vprašanje narodne straže v ospredje in je proti poldnevu potisnilo v ozadje tudi vprašanje tlake in desetine, o čemer so razpravljali le še tako na strani, po kotih, mirno in preudarno, na vse strani še vedno nezaupljivo, češ, saj ne bo vse skupaj nič res.

»Samo govorjenje je. Mi bomo pa še dalje hodili na tlako in nam bodo jemali desetino.«

»Graščina bo kaj odnehala? Ali je že kdo kdaj kaj takega slišal?«

»Mitnice so pa le že dol!«

Ta ugovor jim je zopet vlil novega upanja in zaupanje v Krivanoga je zopet postalo večje.

»Nobene tlake več! Nobene ,nerodne straže' nočemo! Ižanci smo samosvoji! Nihče nas ne bo komandiral. Ne graščak ne gospod! Frajost! Vivat svoboda! Vse dol!«

Tako je delal javno mnenje na Ižanskem Tone Krivanoga tisti dan pri »Zlati kočemajki« in tako so ponavljali za njim njegovi somišljeniki pri »Pustem Janezu«, pri »Mesarju« in po drugih krčmah, po cesti, na »placu« in povsod, kjerkoli je bil kdo.

Tone, Ahtik, Malnarček, Štrumbelj, Maček, Glavanov Janez in drugi so hodili od gostilne do gostilne, po cesti od grada do spodnjega konca vasi, pred cerkvijo in za cerkvijo, in kjerkoli so se nastavljali ljudje, povsod so vpili:

»Ižanci smo samosvoji! Nihče nas ne bo komandiral. ‚Nerodne straže‘ nočemo. Vse dol! Prostost je! Nobene tlake več.«

Vpričo tako burnega javnega mnenja je kajpak izginila vsa javna naklonjenost za narodno stražo, tembolj, ko je še siloviti Maček iz Podgozda, ki so se ga izogibali vsi graščinski gozdarji in valpti, da je svobodneje gospodaril po graščinskih gozdih kakor sam gnadljivi gospod grof, grozil na vse pretege:

»Mrzel bo, kdor se zapiše!«

In toisto so ponavljali njegovi sinovi.

Mačkov se pa niso bali samo graščinski ljudje, temveč tudi drugi, zakaj marsikdo se je že držal za trebuh in klical vse mile majke na pomoč, ki je bil prišel z Mački navzkriž.

Tako so se Ižanci pripravljali na ustanovitev narodne straže in radovedni pričakovali tistega »gospoda« iz Ljubljane, ki so ga bili gospod župnik napovedali in ki bo ustanavljal ‚nerodno stražo‘.

Izpraševali so sem in tja, ali kdo pozna tistega »gospoda«, tudi od Krivanoga so hoteli zvedeti, ali ga pozna. Pa nihče ga ni poznal, niti slutil, kdo neki bi bil tisti »gospod«.

»Bežal bo, naj bo kdorkoli, ali jih bo pa dobil, da jih bo pomnil do sodnega dne.«

Tako je zagrozil Tone in so grozili drugi ter čakali na cesti in se ozirali, odkod bo prišel tisti, ki bo vpeljeval narodno stražo. Največja gneča je bila sredi vasi, kjer se cepi nova cesta proti Ljubljani. Od tam je bilo videti po cesti gor in dol.

Tam se je sukala tudi Krivanoga, kadar se je utegnil odtrgati od »Zlate kočemajke« in ni imel opravka pri »Pustem Janezu« ali pa pri »Mesarju«.

Tam so se razlegali divji kriki: »Vse dol! Ižanci smo samosvoji! Nikogar se več ne bojimo. Živela frajost! Tlaka in desetina je preč, ne bo nas drla graščina več! Udri, Cecman!«

In odmevalo je po vsej vasi: »Udri, Cecman!«

Iz gostiln se je pa slišalo trkanje kozarcev, z bokali so tolkli po mizah in vpili: »Vina gor! Danes je ura! Udri!«

Šunder ni postal nič manjši, ko je odzvonilo k popoldanski službi božji. Nekaj žensk in nadušljivih starcev je šlo v cerkev poslušat božjo besedo, drugo je ostalo in pričakovalo dogodkov, ki so se pripravljali kakor hudo vreme.

Služba božja še ni bila končana, ko je priskakljala novica od gruče do gruče: »Grof se pelje!«

Drugi se ni nihče vozil v četver po ižanskih cestah kakor gnadljivi gospod grof; zato so ljudje, ki so se motvilili po gorenjem koncu vasi in razločili že pod Kremenico četverovprežno kočijo, lahko ugenili, kdo se pelje, in so svoje zaznanje s primernim spoštovanjem in strahom poslali dalje po vasi, da so takoj vedeli povsod:

»Gospod grof se pelje! Graščinski se peljejo! Turjačan je na cesti.«

»Naj le pride! Koga se pa bojimo?« se je razlegnilo med ljudmi in šlo nazaj od gruče do gruče.

Takrat je bil gospodar na Turjaku in gospod bližnjih graščin, ki so jih bili tekom stoletij spravili Turjačani podse, torej tudi na Igu, žlahtni gospod grof Jožef Marija.

Gotovo je, da je bil gospod grof prvi za Bogom povsod, kakor daleč je segala turjaška oblast in so smeli turjaški biriči vihteti palico; vsekakor so se ga pa bali bolj kakor nebeškega Očeta, zakaj palica turjaških je bila trda in gotova za vse, ki niso dovolj spoštljivo prišli pred obličje grofovsko ali so pa imeli s kakim pregreškom na škodo graščine obteženo vest.

Gorje vozniku, ki se ni dovolj hitro in primerno daleč ognil s ceste, kadar je zagledal pred seboj grofovo vprego, in se ni dovolj spoštljivo odkril in poklonil. Tedaj je trpel hrbet uboge podložniške pare kar tam na cesti, ako ga niso rajši poklicali v graščino, kjer so mu naložili delež klobas v spomin na srečanje.

Neka nevidna moč, skrivnosten veter je brzel pred kočijo graščinsko in pometal pred njo cesto, da so odletali

z nje popotniki, ter je odrival s ceste vozila, ki so hitela pred njo ali so prihajala naproti. Vse je moralo s ceste, če ne drugače, pa v jarek poleg nje; cesta je morala biti prosta za vprego gnadljivega gospoda grofa, ki ni imela časa ogibati se ali pa ustavljati se, ako se je motovilila po cesti kakšna kmečka neroda.

Otroci, ki so se igrali na vasi, so se poskrili na vse strani, ko so zagledali graščinski voz, stare ženice in nadložni starčki, ki so se morda greli ali kaj drugega delali pred hišo ob cesti in se niso mogli umekniti, so pa zdihovali: »O Bog nas varuj in sv. Marija,« ter so se strahoma križali, kadar je švignila mimo njih grajska kočija, kakor bi se sam peklenški kralj vozil v njej.

Grof Jožef Marija pa ni bil samo graščak na Turjaku in na Igu ter lastnik graščin v Namršlju in Nadlišku, temveč je bil tudi cesarjev komornik, kar so morali vedeti vsi njegovi podložniki, kar je njegovo veljavo še povzdignilo in utrdilo že itak veliko, skoraj božje spoštovanje; niso namreč vedeli, da ima cesarjev komornik samo pravico, nositi nebes, pod katerim gre cesar za procesijo, pa to le takrat, kadar pride na vrsto.

Stari Zdražba s Studenca, ki mi je o priliki povedal stvari, ki so omenjene v teh zgodbah in bo še govorjenja o njih, je še dandanes poln spoštovanja o grofu Jožefu Mariji in mi je povedal, da »je imel v oblasti ključe kranjske dežele«. In ko je Zdražba čutil, da polagam premalo važnosti na navedeno dejstvo, mi je v razgovoru še dvakrat potem svečano in resno povedal, da sem si na posled moral zapomniti, da je turjaški grof Jožef Marija »imel ključe kranjske dežele«.

V nekih zapiskih sem bral, da je bil Jožef Auersperg član zbornice kranjskih stanov in da je sedel na gosposki klopi, torej je moral ondi v stanovski zbornici kranjski imeti kak čin, ki je bil v zvezi z nazivom varuha ključev kranjske dežele.

Res je, da se je grof Jožef Marija tudi stanu in častem primerno vedel, kar se je ljudem prav in lepo zdelo. Šteficej, ki je bil takrat, ko je živel grof Jožef Marija, lakaj na turjaškem dvoru in je na stara leta, ko ni imel ne premoženja ne žene, užival gostoljubnost in hrano v grajskem »špitalu«, je nekoč pozdravil njegovega blagega naslednika Leona, ki je bil že bolj iz demokratične dobe, in grof Leon

se je pričel pogovarjati z njim, seveda nemško, kolikor je Šteficelej zmožel. Ko se je pa grof oddaljil, je stopil Šteficelej k Severjevemu Francetu, ki je tam blizu stal in bil priča srečanja, ter dejal:

»Ta grof! To ni nič moža! Je še slabši kot ženska! Z vsakomer se meni! Z vsakim otrokom govori! Rajni grof Jožef! Ta je bil! Vsi smo sedeli pred gradom, kar nas je bilo likajcev (lakajev); ko je šel mimo, smo ga vsi pozdravili, pa ni dal glasu. Še pogledal nas ni. To je bil možak!«

Ta »možak« torej se je peljal k ustanovitvi narodne straže na Igu. Svojim ljudem je bil naročil, naj pripravijo prostore v gradu in privedejo skupaj ljudi, da se tudi na Igu ustanovi po zgledu Ljubljane narodna straža, ki bo preprečila morebitna neredovanja na Ižanskem in tudi drugod v grofiji turjaški. Zgled bele Ljubljane je bil mikaven, zakaj od tistega hipa, ko je narodna straža prišla na ulico, se je bila »bestija« potuhnila in je bil mir. Cesarskemu komorniku je bila volja cesarjeva najvišja zapoved. In cesar je bil dal dovoljenje in izrazil željo, naj ustanove narodne straže, ki bodo vzdrževale red in varovale last in imetje.

Tako torej!

Seveda grof Jožef Marija sredi svojih »likajcev«, pisarjev in valptov ni vedel, koliko že kaže ura, ki je napovedovala novi čas. Tudi ni vedel, da je bil hrup v Ljubljani samo sprožena budilka, ki je klicala ljudem: »Vstanite! Novi čas je tu!«

Avstrijski cesar Ferdinand je skušal dohitevati čas in se je podal s svojo ženo brez spremstva in straže med nemirne Dunajčane; turjaški grof Jožef Marija je pa sedel v četverovprežno kočijo, na kateri sta sedela za grofovskim sedežem dva lakaja, spredaj na kozlu poleg kočijaža pa močan graščinski hlapec, birič so mu rekli, s pasjim bičem v rokah, ki je imel dolžnost, vsakogar, ki se ni dovolj umeknil s poti, takoj z bičem učiti omike.

V takem spremstvu se je grof Jožef Marija napotil po turjaških ridah in po dolini ob vodi mimo Matička in Zalogarja, čez Poljane in Želimplje na Ig k ustanovitvi narodne straže. Kajpak so se v primernem presledku vozili tudi drugi, katerim je bilo ukazano iti tja; tudi cesarski uradniki turjaške komisije so se vozili z graščinskimi konji. Dan je bil jasen in topel, zakaj bilo je že nekaj dni po

začetku kmečke pomladi, cesta na solnčni strani je bila že suha, vrbe ob potokih vse odete s sivkastimi mačicami, v bregovih so cvetele bele vetrnice in modre pljučnice, robovi jarkov so se pa bleščali v zlatu kalužnic.

Grof Jožef Marija tedaj ni imel nikogar sebi enakega, s komer bi se bil razgovarjal. Ko se je naveličal opazovati okolico, se je naslonil v kočiji in se zamislil. Razume se, da je molčalo tudi spremstvo razen kočijaža, ki se je včasih pogovarjal s konji. Tako je drčala grajska kočija z nemimi potniki po samotni cesti, mimo selišč in vasi, ne meneč se za cestne potnike, ki so odletali s ceste na desno in levo v primerno razdaljo, da jih ni dosegel bič.

Grof ni velel ustaviti niti v Námršlju, kjer ga je čakal takrat Pem z važnimi novicami. Pem je bil veliko bliže Studencu in ižanskemu kraju ter je imel več prilike, da je zvedel novice. Veliko bolje so vedeli v Námršlju, kako je razburkano ižansko morje, kakor na oddaljenem Turjaku. Izvedel je bil tudi, da v hribih ni nobenega moškega doma in da na Studencu vre kakor v kotlu in da bi bilo bolje, če ne pridejo Ižancem pred oči.

»Kakor hočeš,« je rekel nejevoljen, ko je videl, da je švignila grofova kočija mimo. Velel je zapreči in čez nekaj časa se je tudi Pem peljal na Studenec k ustanovitvi narodne straže.

Res so govorili tudi na Turjaku — Ardigata je bil zvedel —, da na Igu pijejo noč in dan, toda to jih ni vznemirjalo; zakaj zgodilo se je večkrat, da so bile ižanske gostilne polne tedaj, ko so se drugod po deželi upirali z nogami in rokami pri najtežjem delu.

Toda na Ižanskem je že zapihala burja novega časa okrog oglov in pometala staro navlako, bistrila ižanske glave, da so Ižanci strmeli v svet z novimi očmi, gledajoč stvari in osebe vse drugače kakor v mirnih dneh.

»Vse dol! Vse je proč! Ižanci smo samosvoji!«

In v to razburkano morje se je pripeljala četvero-vprežna grajska kočija z lakaji in z biričem tepežkarjem, kateremu je pasji bič visel iz žepa.

Prve gruče začetkom vasi so se še pomeknile v stran, ko se je bližala grajska kočija, a zdaleka ne s tisto naglico kot prej. Samo ženske in otroci so odskočili iz navade, moški so pa obrnili hrbet na cesto ali pa so zaničljivo in predrzno pogledovali grofa in njegovo spremstvo. Nihče

se ni odkril, nihče priklonil. Grajski so opazili, da so ljudje zmenjeni, da ne bodo več pozdravljali kakor je bil sicer običaj in tlačanska dolžnost.

Prvi lakaj ni poznal položaja, pa je zavpil:

»Butci! Ne vidite gnadljivega gospoda grofa? Klobuke dol!«

»Tlaka je dol! Klobuk bo pa na glavi ostal!« je jeknilo nazaj in še grožnja povrh: »Hitro s poti, če ne, vas vržemo dol!«

Graščinci, ki so pač poznali bližnje sosede krog Turjaka, niso poznali Ižancev, ki so smeli biti robati, vedoč, da jih oni ne poznajo.

Grofu je bila zadeva neprijetna, ker nepričakovana.

Širokopleči tepežkar je potegnil pasji bič iz žepa in segel po prožni palici, ki jo je imel zataknjeno v zanki ob sedežu; toda spricho prevelike množice mu je zmanjkalo poguma, da bi planil na siroveže. Ozrl se je neodločen nazaj na grofa.

»Ruhig sein!« je velel grof in je še naročil kočijažu, naj vozi počasi!

Kočijaž je čimdalje težje in počasneje vodil konje. Ljudje so se nemarno umikali. Kar niso hoteli s poti in so nespoštljivo vpili proti kočiji, ne meneč se za grofa niti za nikogar.

Kočijaž je brezupno vpil: »Cesta mora biti prosta! Umeknite se! Prosim! Prosim!«

»Enaka pravica za vse! Cesta je tudi naša! Svoboda je! Vse dol! Bahač! S štirimi konji se voziš! Čakaj, te bo že minilo!«

V taki neprijetni plohi se je grajska kočija komaj pomikala naprej; ko je prišla do mesta, kjer se zavije pot proti Ljubljani, je pa v gneči obtičala. Tam je bilo ljudi glava pri glavi in četudi bi jih bilo volja umekniti se, bi se bilo zgodilo le počasi.

Navzlic lakajem in tepežkarju turjaški grof Jožef Marija, lastnik ižanske graščine, ni mogel ne naprej ne nazaj; obdajala ga je živa človeška ograja ponajveč iz podložnikov njegovih graščin. Gospod grof je bil mahoma brez moči, podložniki pa brez strahu in spoštovanja in kakor bi nalašč dražili svojega graščaka, so se drli na vse kriplje:

»Tlaka in desetina je preč, ne bo nas drla graščina več!«

Kajpada je bil gospod grof zelen od jeze in ni samo z zobmi škrtal in grdo gledal, temveč je vse pokalo po njem od jeze, togote, pa tudi sramote, tako da mu je ušlo nekolikokrat skozi zobe:

»Kanalje!«

Na srečo njegovi podložniki v hrupu niso slišali ljubeznive besede, ki bi jih bila gotovo še bolj razdražila in bi bil gospod grof za nepremišljenost gotovo primeren odgovor dajal.

Kočijaž se je mislil počasi preriti s konji skozi in jih je priganjal; toda že so se stegnile roke po konjskih brzdah in vajetih, da konji niso mogli več naprej, temveč so se začeli vzpenjati in prhati ter iti ritenski nazaj.

»Pustite nas skozi!« je prosil kočijaž in so prosili lakaji in sam gospod grof je delal proseče kretnje:

»Prosim! Prosim!«

»Dol! Vsi dol!« je grmelo okrog kočije, ki so jo držale trdne kmečke roke.

Lakaji so poskakali in prosili: »Gospoda grofa pustite! Gospod grof naj se peljejo naprej!«

»Vsi dol! Nihče se ne bo peljal!«

Tako je odmevalo na prošnje, a že se je čulo:

»V jarek s kočijo! Moja kola so morala v jarek, ko se je peljal grof po cesti. Enaka pravica za vse! Danes mora pa grof v jarek! Živela svoboda! V jarek z grofom!«

Kočija se je stresla in zazibala, da je grof prestrašen skočil iz nje in bil priča, kako so zavlekli konje in kočijo s poti.

»Frajost! Svoboda! Živela svoboda!«

»Hahaha! Gospod grof v blatu!« se je zagrohotal Tone Krivanoga, ko se je prerinil skozi množico na kraj hrupa in zmešnjave. In ko je opazil kočijo kraj ceste zvrnjeno, je še vzkliknil: »Danes meni, jutri tebi, gospod grof! Ali ste videli?«

Lakaji so se pripravljali na brambo, toda kmetje so gredoč potegnili bič iz rok tepežkarja in kričali:

»Nič se ne bomo pretepavali. Nič nočemo grofu! Nismo razbojniki! Naj gre, kamor hoče!«

Tone je mahnil z roko, da je ljudi pomiril, potem je pa dejal:

»Prostor za gospoda grofa! Naj gre v svojo hišo ali kamor hoče. Danes smo vsi enaki!«

In kakor bi trenil, so se razmeknili ljudje in naredile so se ulice med množico, po katerih je krenil gospod grof peš, po mastnem ižanskem blatu in gnojnici, ki priteka z dvorišč. Za njim so jo ubirali lakaji.

O, kako je bilo ljudem všeč!

»Ali ga vidite? Pa smo mislili, da ne zna hoditi! Hahaha! Vidite, kako gre! Pa hlače se mu tresejo. O, nič bati se! Pogum! Živio! Svoboda! Vse dol!«

Tako so vpili vse vprek, se grohotali prav iz dna koša, da se jim je pretresalo vse drobovje. Gledali so za turjaškim grofom in svojim graščakom, za cesarjevim komornikom in varuhom ključev kranjske dežele, kako je mešal blato po cesti, po kateri ni šel še nikdar peš.

Vsaj na Studencu ni bilo človeka, ki bi bil videl turjaškega grofa drugače kakor na konju ali v kočiji.

Z zadoščenjem so zrli za njim, ki je peš odhajal proti ponosnemu gradu, in ko je izginil za ovinkom, tedaj se je Krivanogu utrgalo iz globine in je udarilo z vso silo na plan:

»Viktorija!«

In iz sto grl je zagrmelo in udarilo vse vprek v divjem soglasju:

»Viktorija! Viktorija!«

Ko so glasovi zmagoslavja dosegli grofa in je pomen vzklikanja razumel, je sikal še bolj ogorčen:

»Sodrga! Prekleta sodrga!«

Premišljal je, kako bi se osvetil.

»Sodrga« pa ni bila tako neugnana. Ko je ponižala gospoda grofa, da je moral peš iti po cesti, je imela dovolj. Srd se je polegel in zadoščenje je bilo dovolj veliko.

Gospod grof na cesti! Pa peš! Peš!

Kar dovolj jim je bilo, dovolj smeha in vzklikanja, dovolj govorjenja in dovtipkovanja. Srca so bila potolažena. Obrnili so se h kočijažu, ki se je ukvarjal kraj poti s konji in kočijo in klel brez vsega strahu kakor drugi Ižanci. In nešteto rok je poprijelo za kočijo in konje in kakor bi trenil je bila vprega vsa zopet na cesti, a vendar niso pustili voza naprej za grofom; samo nazaj se mu je odprla cesta.

In tako je drčala četverovprežna grajska kočija prazna nazaj na Turjak. Kočijaž je pa dopovedoval vsem, ki so prihajali nasproti, kaj se je zgodilo na Studencu, in tako turjaška kanclijska gospoda in niti Pem niso več skušali

iti ustanavljat narodno stražo, ker so se bali, da bi jih požrlo razburkano ižansko morje.

Medtem, ko so se Ižanci ukvarjali z grofom in njegovo vprego, je pa drčala po cesti od Ljubljane druga vprega, ki ni bila četverovprežna, vendar je bila kočija, gosposka kočija iz Ljubljane, naložena spredaj in zadaj.

Ko se je kočija prikazala na obzorju in so jo uzrli čakajoči, tedaj je zašumelo in zavalovilo po Studencu:

»Ljubljančani! Sedaj prihajajo!«

Ljudje so stegovali vratove in upirali oči na cesto. V ozadju je pa že grmelo:

»Vsa tlaka je dol! Udri, Cecman!«

In vse se je zamajalo in sililo naprej proti prihajajočim.

Najhujši so bili kmalu spredaj. Maček je kar odrival pred seboj in s komolci potiskal ljudi na stran, za njim so pa tiščali Malnarček, Štrumbelj in drugi. Krivanoga jih je komaj dohajal, za njim je pa vse tiščalo, zakaj radovedni so bili, kaj bo naredil Krivanoga. Glavanov Janez, ki je bil nekaka telesna straža Tonetova, je komaj zadrževal ljudi, da ga niso podrli.

Ko so Ljubljančani opazili množico, so mislili, da jih Ižanci pričakujejo s hrepenenjem in navdušenjem, da so ižanska tla že pripravljena za njihove namene, zato so začeli pozdravljati z belimi ruticami ter vihteti klobuke.

»Ali so pijani?« je omenil nekdo izmed Ižancev, a drugi je rekel: »Lej, pa še pušeljce imajo, kakor svatje! Ali gredo po nevesto?«

Tisti, ki so sedeli zadaj, so imeli belo-rdeče pentlje na prsih in zlate zvezde na klobukih.

»Pa ni sam antikrist,« je omenil nekdo. »So dejali, da je imel tudi pušeljc.«

»O, kje je že antikrist! Od ‚nerodne‘ straže so ti tiči!« je pojasnil Krivanoga.

V tistem hipu je pridrčala kočija do vasi, do ljudi na cesti, ki se pa niso umeknili, temveč stegnili roke po vojkah, da se je kočija takoj ustavila.

»Stoj! Nikamor naprej!«

Tako so zavpili oni, ki so bili blizu konj, a zadaj stoječi so vpili:

»Udri, Cecman! Nazaj! V jarek z njimi! Vsa tlaka je dol! Udri!«

Ljubljanci so bili neprijetno presenečeni. Tako bi jih bili utegnili sprejeti rokovnjači sredi gozda, ne pa ljudje. Vse se je držalo konj in kočije, kar je bilo blizu, a oddaljeni so jim grozili s pestmi in tulili. Iz vsega tuljenja in vpitja se je še najbolj razločilo: »Udri!«

Jasno je bilo Ljubljančanom, kaj pomeni ta klic, a ker so si bili svesti, da niso storili nič hudega, so bili prepričani, da je le veliko nespোরazumljenje krivo tako odurnega sprejema. Ljubljanci so bili preverjeni, da so bile vse te ljubeznivosti namenjene komu drugemu in da so le naleteli.

Vstal je tedaj nekdo z zvezdo in pentljo v kočiji in zamahnil z roko, češ, da hoče govoriti. Za hip se je hrup polegel, zakaj umolknili so iz radovednosti. Oni v kočiji je pa izpregovoril:

»Slovenci! Domorodci! Bratje! Konstitution! Svoboda! Mi prihajamo k vam od narodne straže ljubljanske.«

Tedaj mu je pa prestrigel nadaljevanje Tone, ki se je bil prerinil skozi:

»O, nič se ne napenjaj! Saj se poznamo!. Niks Gelt! Kaj? ‚Nerodna‘ straža? Hahaha! Ne bo nič!«

Obrnil se je še k svojim lžancem, rekoč:

»Tile bi nas radi dobili v ‚nerodno‘ stražo! Tile bi nas radi zapisali za gosposko tlako! Ali se damo?«

»Vse dol! Vsa tlaka je proč! Nobene nove tlake nočemo! Frajost!«

Tako je odmevalo na vseh straneh, a tisti iz Ljubljane bi jim bil rad pojasnil, da ni tako, in je skušal govoriti. Pa ni šlo. Vse vprek so vpili:

»Daj ga! Daj ga! Kaj bo tako rastel! Vse dol. Udri!«

»Kar nazaj, gospodje! Na Igu je svoboda!« je zavpil tikoma kočije Tone Krivanoga in je zamahnil z roko proti Ljubljani. »Nazaj ali pa v jarek!«

Tisti, ki so držali konje in kočijo, so kar vse skupaj zasukali na cesti, da bi bil oni, ki je stal v kočiji, skoraj omahnil iz nje in je kar padel vznak na sedež, loveč se z rokami.

»Domorodci!« je bila zadnja beseda, ki jo je bilo slišati.

Ves prizor je zbujal mnogo zadovoljnosti in smeha.

Ko je bila vprega naravnana proti Ljubljani, tedaj sta pa udarila Maček in Malnarček po konjih vsak od ene strani, drugi so pa vzradoščeni kričali: »Udri! Udri!«

Prvi v kočiji so kar glave sklonili predse, meneč, da bo padlo po njih; toda konji so pod težkimi udarci hitro potegnili kočijo iz meteža, tembolj, ko jih je natepal tudi kočijaž, ki se je bal še kaj hujšega.

»Ali ste videli, kako smo jih nagnali?« je povzel Krivanoga čez nekaj hipov. »Grof je tekel v en kraj, škrici pa v drugi. Hahaha!«

»Frajost! Hahaha! Vse dol!«

»In še enkrat rečem,« je prevpil Tone ves hrup: »Viktorija! Viktorija! Viktorija rompompom!«

In šlo je zmagoslavno:

»Rompompom! Viktorija rompompom!«

Ko je dobri gospod župnik France Prusnik zvedel, kaj pomeni ves hrup, ki ga je bilo na Studencu toliko tiste dni, je sklenil roke, vzdihnil proti nebu ter rekel: »In to je svoboda? O, kakšen peklenški mrčes je treščil ljudem v glavo!«

Osmo poglavje.

Stara ljubezen ne zarjavi.

Po dogodkih pri fari so se ljudje razkropili na vse strani, zakaj bližal se je večer in je bilo treba iti domov, tembolj, ker so se bili žlahtni studenci pri »Zlati kočemajki« in v drugih gostilnah posušili.

O, to je bilo pripovedovanja tisti večer po vaseh, ki se razprostirajo po ižanskem polju, ki se stiskajo v kotu med Igom in Krimom, ki leže na pobočjih Mokrca od Studenca preko Golega do Kureščka, pa na Pijavi gorici in po dolini ob Želimeljsci, pa še dalje vsenaokrog. Povsod so pripovedovali in govorili, kaj se je zgodilo na Studencu. Izprva ni nihče verjel, kdor ni bil zraven. Šele potem, ko so pričali vsi, ki so bili na Studencu navzoči, so ljudje verjeli. Kdo bi pa mogel drugače verjeti takšne stvari, o katerih si človek še v sanjah ni upal misliti.

»Turjaški grof je tekel! Pa kako je šel! Še ozreti se ni upal. Pete so ga komaj dohajale. Tako jo je pobiral! Kočija pa v drugi kraj. Hahaha!«

Ljudje so se tolkli od smeha ob kolena in se čudili.

»Pa grofa ste? Povej no še enkrat, kako je bežal! To bi bil pa rad videl! Kanacija, prav je tako! Pa Ljubljance ste tudi nažgali!«

»Pa kako! Eden izmed njih se je bil našemil, kakor bi bil antikrist. Mislil je, da se ga bomo kaj bali. Pa koga se Ižanec boji? Nikogar! Nekdo je zavpil: Udri! in nekateri so malo z nogami zacepetali, pa so jo Ljubljancani ubrali s svojim antikristom, ko smo mu povedali, da se na Igu ne damo zapisati. To bodo Ljubljancani gledali!«

Očanci, ki so podnevi sedeli doma za zapečkom, so prilezli izza peči, nastavljali ušesa in lovili čudne nezasišane novice, katerih kar niso mogli verjeti in so dvomili:

»Pa je ta od grofa resnična?«

»I, resnična! Tako je šel, kakor bi bil kdo za njim zažgal. Nobene ni zinil!«

»Kaj smo dočakali! Ne bo prav! Tega nam grof ne bo odpustil!«

»Naj pa drži! Kaj pa je danes tak grof! Kaj ni svoboda zdaj in nobene tlake ne desetine? Kdo se ga pa še kaj boji! Saj je vse dol!«

»Mora že res biti, drugače bi grof ne bil šel peš. Zapomnil si je pa le.«

»Saj so si tudi tisti zapomnili, ki so jih dobivali po petindvajset na graščinskem dvorišču. Ali to ni bilo nič? Ej, kaj nam pa grof še more?«

Zadovoljstvo in zadoščenje je navdajalo Ižance, ko so bili grofa ponižali. Vse je prišlo tako nepričakovano, kar samo od sebe. Odkod so vendar vzeli tisti pogum, da so ustavili lastnega graščaka, ga vrgli iz kočije in ga nagnali, da je peš mešal blato v svoj grad. Nepopisno jim je bilo všeč, da je gospod grof nenadoma enak Ižancem, ki tudi peš hodijo od zibelj do groba. Še pred nekaj dnevi so se umikali s ceste, ako so ugledali grajsko vprego, a sedaj so samega grofa ustavili in ga vrgli dol. O, to je bilo tako izredno, da so imeli dogodek vsi v mislih in je bil vsem na jeziku; da so Ljubljancane vrnili tja, odkoder so prišli, tega so se spominjali in omenjali samo še mimogrede.

»Nétek ljubljanski, bi nas rad komandiral! Kajpak, še tega je treba! To bi bila lepa svoboda!«

V Škriljah tistega večera niso mogli zaspali. Ko so bile priletele prve novice s Studenca o tamošnjih dogodkih, se je bila vsa vas veselo razburila in ko so se vrnili tisti Škriljani, ki so bili na Studencu pri maši, ni bilo pripovedovanja ne konca ne kraja; najprej doma, potem pa še pri Kocjanu, kjer so končno ugotovili:

»Grof se je od jeze jokal, antikrist pa od bolečin, ko jih je bil dobil po grbi. Maček je bil dobro primazal.«

Nič manj radovednosti in govorjenja pa ni povzročil prihod starega Glavana in njegovega sina Janeza ob tem času domov v Škrilje, kamor Janeza še ni bilo od tedaj, ko ga je bil dal Menat zapreti in mu je bil potem dekleta izpridil. Takrat se je bil priveril — tako so pravili po Škriljah —, da ga nikdar več ne bo nazaj. Kesneje sta šla za njim oče in mati, na, sedaj je pa z očetom prišel nazaj. Kaj neki pomeni ta reč? Spomin na tiste čase je bil kar hipoma oživel, vsi so se spominjali, kako se je Glavan z graščino rval za hoje in naposled graščino premagal in kako sta se dajala Glavanov Janez in graščinski logar Menat, ki je bil končno spravil Janeza podse.

Kaj neki bo rekla Cecmanova Manca? Ali še kaj misli nanj, ko je živi spominček na Laha, ki je že v hlačicah, vedno za njo? Kako se bosta z Janezom spogledala in bosta li še kaj izpregovorila?

»Malo že še misli nanj, drugače ne bi bila odbijala snubačev, ki bi bili radi pristopili na Cecmanovo bajto,« je mislila ta in ona v Škriljah, tembolj, ker so vedeli, da je onega s Preseke že večkrat preklela in ga ni marala pod streho, čeprav je iskal prilike, da bi prišel do nje.

Pa tudi Janezu se je osvežil spomin na dogodke, ki jih je doživel v Škriljah, katerih pravzaprav nikdar ni pozabil, niti mogel pozabiti za trenutek. Bolečina je ostala v srcu, ki ga je vedno spominjala bridkosti, ki jih je bil prestal, spominjala njega, ki je bil povzročil in zakrivil nesrečo, ki je Janeza tako potrla, da se ni zravnal nikoli več. O, kolikokrat je hotel vse pozabiti, zatreti sovraštvo in pokopati maščevanje, pa vse ni nič pomagalo! Ni mogel zabrisati spomina, zakaj v duhu ga je videl vedno pred seboj.

»Lah! Prekleti Lah!«

O, kolikokrat je stiskal pesti, ko se je spominjal, da je eno leto sedel zaradi njega na Žabjeku, da se ga drži sedaj pečat hudodelstva. Ob bajto ga je spravil in zapeljal njegovega dekleta, ki je bila njegova nevesta in bi bila tudi žena.

»Uh! Uh! Manca! Manca, kaj si naredila!«

Tedaj se mu je zdelo, da bi mu odleglo, da bi ponehala bolečina, ko bi ga strl in zmečkal kakor gada.

Ko je videl na Studencu, kako so Ižanci ponižali turjaškega grofa, tedaj se je Janezu posvetilo, da je prišla tista ura, ko more ponižati tudi Laha, da poravna stari račun. Zato je šel z očetom v Škrilje in pustil svojega prijatelja Toneta pri poliču in pri Ižancih.

»Hej, svoboda! Ko bi ga naključil kje na svobodi, ko bi mi prišel v roke tako kakor je grof Ižancem, o, to bi ga! Vrgel bi se nanj, ga prijel in ga držal, dokler bi kaj otresal.«

Tako je mislil Janez, ko sta se z očetom poganjala navkreber malobesedna, zatopljena v svoja premišljevanja, ki so se sukala največ krog dogodkov, ki sta jih doživela v Škriljah.

»In če ga dobim na vasi, ga pobijem vpricho vse vasi. Vsa vas ve, da drugega ni vreden.«

Toda Janez ni srečal tistega s Preseke ne na svobodi ne na vasi in tedaj ni mogel ustreči svojim željam, ni mogel poravnati starega računa.

Najprej sta krenila kajpak h Glavanu, na dom, kjer je nekdanj gospodaril oče in se je Janez širokoperil.

»Morda se dobi pod rodno streho kaj prostora in prijazna beseda snahina in morda se mladi gospodar razveseli očeta in brata in bodo otroci radovedno ogledovali starega očeta in neznanega strica.«

Tako sta ugibala, tako premišljevala, ko sta šla po vasi in ogledovala, kaj bi se bilo izpremenilo v Škriljah, odkar sta jih bila pustila. A vse je bilo kakor nekdanj, le tu in tam je imel del strehe svetlejšo barvo in še ni rastel mah na njej, ker je bila obnovljena pred letom ali malo prej, in gnojni kupi pred hlevi in skladanice drv ob hiši so bili morda za spoznanje drugačni kakor so bili takrat, ko je bil Janez pobegnil od doma.

Tudi Cecmanova bajta se ni skoraj nič izpremenila. Vse, kakor je bilo, samo morda nekoliko častitljivejše radi starosti; na strehi nekoliko več reber in šopov netreska in kapnice bliže zemlji, izpremembe, ki jih je čas nevidno napravil.

Pred hišo je stala ženska in okrog nje je skakal fantek. Že od daleč jo je spoznal, dasi je bila dokaj krepkejša kakor je bila pred leti.

»Manca!«

Njegova misel in smoter, srce je je bilo polno in duša njegova je za njo vriskala.

Tako je bilo nekdanj, a tudi danes ga je nekaj obšlo. Ali je morda hrepenenje, ki še ni bilo ugasnilo, ali se je morda vrnila le otožnost po zgubljenem rajju. Ljubezen, ki je tlela pod ruševinami življenja, je vzplamtela.

Gledal jo je gredoč in občutil, kakor bi se razlila po njem blagodejna slast odpuščenja.

Tedaj je ženska zaslišala korake, se ozrla, zaslonila z roko oči, da je ni motila svetloba.

Pa ju je hipoma spoznala.

O, kako jo je speklo! Ne ožrši se, je segla z roko po otroku, a niti prijeti ga ni utegnila; brž je smuknila v vežo, da se je umeknila.

»Mama! Mama!« je viknil fantek in stekel za njo.

»Viš jo! Sram jo je,« je dejal stari. »Ali ji je bilo treba? Taka oseba in toliko zemlje pri bajti!«

Janez pa ni odgovoril ničesar, razburil ga je otrokov vik in mu pognal kri hitreje po žilah ter iznova zbudil željo po maščevanju.

Siknil je nekaj kletvic, na kar je dejal stari: »Kaj kolneš! Kar je bilo, je minilo. Bajta bo pa le njena in vsa zemlja je še skupaj.«

»In otrok?«

Vendar se je oziral v bajto. In tedaj je zagledal, da zaslanja nekdo znotraj okence in gleda za njima. Čutil je, da je to Manca. Ugodno občutje ga je obšlo, ko je opazil, da se še zanima zanj, morda ga še ...

Glavanov Jože je pa pozdravil očeta in brata, ko sta stopila v hišo:

»Kaj pa vidva tod in tako na noč?«

Nista vedela, kaj bi odgovorila na tako prijazne besede, in sta se kar nekaj obotavljala ob vratih, da je ona izpregovorila:

»Sedeta naj vendar prej, potlej ju boš izpraševal. Kaj niso oče? In Janeza ni bilo doma, kar sem tukaj. Stopita no naprej! Saj tudi jaz ne ostanem za vrati, kadar pridem k vam v Ljubljano. Bog se usmili! Ni tako napačen kakor je neroden. Pa saj ga poznate!«

Odmeknila je stol in ju povabila k mizi.

»Gledat sva prišla, kako se je svoboda razčeperila v Škriljah. V Ljubljani jo že imamo, da je kar prijazno. Na Igu smo jo pa tudi že pripravljali. Da bi bil ti videl!«

»Svoboda?«

»Da! Svoboda! V Ljubljani ni nobenega leblajtarja več. Šrange so dol. Turjaški grof jo je pa danes pobiral, da je bilo kar veselo. Povsod mora biti svoboda. Konstitucjon pa še pride. Da! Konstitucjon. Potlej boste gledali Škriljani!«

»Hm! Svoboda! Vrag, pa ne svoboda! O, smo že slišali! Vse je šlo v drobno! Bog nas varuj take svobode!«

»Ti ne razumeš!«

»To vsakdo razume. Tako zabit nisem. Mir! To je svoboda! Izpolnjuj zapovedi! To je svoboda! Tako smo slišali davi v cerkvi. In to je res! Potlej smo še slišali: Bogu, kar je božjega, cesarju pa, kar je cesarjevega. To tudi lahko vsakdo razume. Fronke odrajtaj in desetino daj, pa si svoboden!«

Ogrel se je bil Jože, da je govoril glasno in živahno, da je žena prestrašena prišla v hišo in se jezila:

»Kaj se jeziš! Rajši ju vprašaj, ali sta lačna, in kaj bi rada jedla.«

Obrnila se je k očetu in ponudila:

»Jajc bom razžvrkljala in cvrtja naredila, da se bosta oteščala. Nobena reč se tako brž ne napravi. Kajne, oče, da boste jedli? Ti, burovž godrnjavi, pa za pijačo skrbi, ako ju bo žejalo.«

»Naredi, kar hočeš, če misliš, da je treba. Pa nisva zato prišla.«

»Vem, da vama kava bolj diši, ki jo imata v Ljubljani vsak dan, pa v Škriljah še ni zrastla. Ne morem tako postreči, kakor bi rada.«

Ona je šla, toda možje so si bili še vedno navpik in so se živahno prerekali, kakor so se bili prej. Jože, Škriljan, je imel svojo trmo in si je bil svobodo po svoje naslikal in mu tista svoboda, ki se je košatila po Ljubljani in je tudi Ižancem prinesla svoj obraz pokazat, ni bila kar nič vseč.

»Ti praviš, da to ni vse nič!« je povzel Janez in da bi ga prepričal o koristi svobode, mu je podrobil tisto, ki je bilo uteha slehernega srca podložnikovega: »Ko je vse dol, tlaka in desetina. Ali slišiš? Tlaka in desetina! Nič več ne boš delal graščaku. Nič več ti ne bo stal za hrbtom valpet in te priganjal. Nihče več ne bo desetnil po tvojem kozelcu. Graščak in gospod se bosta obrisala posehmal za tvoje snopje in ženska bo imela kokoši, kolikor jih bo hotela, in ti drobnice v hlevu. Ne prva ne deseta ne bo graščakova. Vse bo tvoje! Ali slišiš?«

»Ali misliš, da sem tako neumen, da bi ti to verjel?« je poskočil Jože hud. »Ali sta me prišla napenjat? Poiščita si bolj neumnega!«

»Kaj vpiješ, če je pa res tako!« ga je oče miril. »Vsi pravijo tako!«

»Saj smo brali zapisano, Sam cesar je pisal!« je potrdil Janez.

»Ti si pa bral, kajne! Sedaj pa celo ne verjamem! Ali nisi hodil v tisto šolo kakor jaz?«

Janez je zardel. »Če nisem jaz bral, sem bil pa zraven, ko je bral Tone, tisti Krivanoga, ki zna brati vsakršno pisanje. Ta je bral in tolmačil. In je le res. Nobene tlake in desetine ne bo več.«

»Veš, pa me le ne boš. Kako pa bo grof drugače živel? Ali pojde gospod sam sejat? Pojdi! Pojdi! Čeprav sta prišla iz Ljubljane, pa me ne bosta.«

»Pa če sam cesar pravi in piše?«

»Cesar naj bi grofu skledo izpred ust potegnil? Nikoli! Pa gospodo naj bi na cedilu pustil? To ne gre! Vidva sta bila res v Ljubljani, kjer hočejo ljudje več vedeti kakor pri nas v Škriljah, pa jaz sem bil na grajskem marofu. Jaz tudi toliko vem kakor kakšen Ljubljančan. Nisem zastonj grajskih volov krmil in oral po grajskih njivah. Valpet je bil moj prijatelj. Vsako nedeljo sem mu čevlje tako zlikal, da se je lahko vanje pogledal. Kaj? Ali to ni nič? In jaz vem in te vere mi nihče vzeti ne more: cesar drži na grofa in grof na cesarja in če po vsem svetu ne bo več tlake in desetine, pri nas bo še vedno tako, še dolgo potlej, ko mene in vaju več ne bo in ko bo tisto svobodo, ki sedaj šari okrog, že zdavnaj pes vzela.«

Stari ga je gledal, ker tako živahnega še ni videl svojega starejšega sina, toda njegovo govorjenje mu ni bilo všeč. Dejal je:

»Tako, ti misliš, da je prav, da ostane desetina in tlaka na večne čase? Ali si pozabil, koliko krivic in žalosti nam je napravila graščina? In to bodi večno?«

»In tisti s Preseke,« je udaril vmes Janez, ki se je že komaj premagoval ob bratovem govorjenju. »Tisto svinjè! Naj zmerom še skruni neoviran in nekaznovan?«

Toda Jožeta nista mogla omajati.

»Graščino bi bili v miru pustili, pa bi ne imeli nobenih težav in sitnosti. To ste si vse sami nakopali na glavo. Ti

si šel pa po sili v luknjo. Kaj ti je pa bil Menat na poti? Pustil bi ga bil! Tudi on ima svoje pravice! Če si pa bil s Cecmanovo zmenjen, bi bil pa z njo porajtal. Kaj si se pa zaganjal v logarja, da si jo izkupil!»

»Nevesto mi je požrl, pa naj bi bil potrpel?« je vzkipeł Janez ves razjarjen zaradi bratove neobčutljivosti.

»Saj ti je še ni snel. In še danes jo dobiš!«

»Pa kakšno?« je zatulil Janez in iskal besedi, s katerimi bi bil utrl debelo lobanjo bratovo.

Tedaj je pa prinesla Glavanka v hišo polno skledo cvrtja, da je prijetno zadišalo. In ta vonjava, ki je objela živce, je zbudila želodce, da so preglašali druge strasti.

»Jejte rajši! Kaj se pričkate? Saj te niso prišli terjat. Ti, volk, kako golčiš!«

Tako jih je pomirjevala gospodinja in pogrinjala mizo. In še nekam nejevoljna zagrozila možu:

»Veš, oče bodo nocoj spali na postelji in pa Janez, ti boš pa na tleh.«

»Kjer boš ti, tam bom jaz.«

»Bomo videli! Pa glej, da boš dovolj slame nanesel! Saj jo imamo! Bog vam požegnaj!«

Tedaj je razgrnila krhko cvrtje na lesen krožnik in ga razdrobila z nožem.

»Pa kruha si odrežita!«

»Še ti vzemi,« je silil oče sina gospodarja, ki se je pomišljal, a je naposled le stegnil roko, ko mu je žena rekla, da je tudi zanj.

Ob cvrtju in kruhu je pogovor mirneje tekell, zlasti ker Janez ni bil kar nič gostobeseden in mu tudi jed ni dišala; imel je glavo polno drugih reči: Njo je videl, ki ji je bil vdan z vso dušo in z vsem srcem. Videl je tudi njenega otroka, kateri je imel drugega očeta. In kaj mu je rekel brat? Še danes jo lahko dobiš?

Kje je to mogoče? Med njim in med njo je vedno Lah, Lah, Lah. Ne more misliti nanjo, da bi ne videl njega, vsiljivca, roparja.

»S poti mora!« je ponavljal sam pri sebi in mu je bilo žal, da ga ni kje zalotil, da bi mu plačal.

Ko so se razgovorili o svobodi in drugih rečeh, ki so takrat razburjale svet, je pozvedoval oče po dogodkih v Škriljah in po vaseh, ki spadajo pod zvon sv. Marjete, ali je bilo kaj posebnega po seliščih okrog Kureščka in po

samotah v dolini? In ker je sedanost tako ozko zvezana s preteklostjo, da nam je istočasno vse pred očmi in vse na jeziku, so oživili tudi dogodke, v katerih sredi so bili Glavanovi in so tako usodno vplivali na Glavanovo družino.

Ob priliki, ko so imeli v misli Manco, se je pa obrnila svakinja k Janezu, rekoč:

»Janez, tako ti pa povem: Manca te ima še vedno rada. Hudo rada! In čedno dekle je! Nobeden ji ne more nič reči. Takrat se je bila res zmotila. Pa kako ji je bilo žal zato. O, jaz vem! Noč in dan je jokala. In vsega ga je uklela! Čudno je, da ga rogatec še ni odnesel. Pa če je še kaj pravice na svetu, ne bo mu je unesel. O, saj je še tiščal za njo in stikal, kako bi jo preslepil, pa se mu ni dala. Poštena je in trdna. Veš, še zmerom te čaka, čeprav ne omeni. O, saj bi se bila lahko omožila, saj so se ji ponujali fantje, pa je vse odklonila. Tebe čaka, vsi vemo.«

Takrat je drknila po Janezovem licu solza in skočila na cvrtje, ki ga je imel v rokah.

»Nič se ne jezi,« mu je rekla ona, ko je opazila. »Če ti je kaj zanjo, kar k Cecmanovim pojdi, pa boš videl, da bo vse prav. Tako se boš še postavil z njo, kot le kaj!«

»Pa pastirja boš imel precej,« je dostavil brat in založil dobršen kos cvrtja.

»Nikar ne sanjaj!« je posvarila žena moža, ki je mislil pri vsaki stvari na dobiček.

»Kaj ni res?«

»Zijalo!«

Janezu se je pa bilo cvrtje uprlo, da je vstal in rekel: »Jaz grem na vas h Kocjanovim pogledat!«

»Ti nisem rekla, da preskrbi pijačo?« se je togotila žena na moža. »Ti ni nič mar, da bi ju pogostil? Uh, kakšen je ta dedec! Vse moram sama!«

»Nič ni treba nositi, greva sama h Kocjanu,« je dejal oče snahi, ki se je pripravljala po pijačo. »Pa še ti, Jože, pojdi z nama, ga bomo pa tam polič zvrnili!«

»Prej boš slame nanesel, potlej pojdeš,« ga je ustavila ona, še vedno huda. »Ti bi samo takrat dal za pijačo, kadar bi te nič ne stalo. Kako si grd!«

Pri Kocjanovih je bilo vse drugačno šundranje. Tu je šlo vse vprek: »Vse dol! Udri! Desetina in tlaka je preč, ne bo nas drla graščina več! Pij, saj ne boš več desetine dajal! Frajost! Nobenega gospoda ni več! Kmet je gospod!

Udri, Cecman, udri! Do zdaj si tlako tolkel, zdaj boš pa gospodo. Udri, kanaljo!»

Kocjan se je smukal med gosti in kadar je le prišel do sape, je povzel: »P-p-p-pijte, pi-pi-jte! N-n-nobenega ko-koštruna ne bo več graščina po-pohamala! P-pijte!«

Kjerkoli je zagledal prazen bokal, ga je pograbil in hitro napolnil: zakaj ni se bal, da bi mu kdo unesel ceho, ker je poznal, da so ljudje danes take volje, da vsak rad plačuje in preden gre, vprašuje: »Krčmar, ali smo še kaj dolžni? Ali je vse plačano?«

Ob taki uri sta stopila v Kocjanovo gostilno Glavana, oče in sin.

Za trenutek je nastal premolk, toda potem je završelo: »Kje sta se pa vidva vzela? O, hudir, Ljubljanci! Na, pij! Les pojdi!«

Štembav je objel starega Glavana:

»Pa se še vidimo v Škriljah! Ali ste videli, kaj smo dočakali?«

»Ko bi bilo le prej prišlo!«

Pa tudi drugi so mu polagali roke na rame in ni manjkalo prisrčnih besedi, ki so šle Glavanu v srce in dušo, da je še bolj občutil bridkost ločitve od krajev, kjer je fantoval in kjer je gospodaril in kjer še žive znanci in prijatelji iz tedanjih časov.

V očeh so mu igrale solze.

Tudi Janezu je bilo inako, ko je gledal svoje vrstnike, od katerih so bili eni že vpreženi gospodarji, a drugi so še vedno rogovilili in se lovili za svoje pravice pod okni.

»Lej, tako bi bilo, ko bi njega ne bilo! Tudi ti bi bil vesel, tudi ti bi tako šaril po Škriljah in gospodaril na Cecmanovini.«

Bolj živo ko le kdaj se je spomnil vsega gorja, ki ga je prestal zaradi njega.

»In vsega tega je on kriv!«

Tako je vpila njegova duša užaljena in ranjena.

»Manca te ima še vedno rada!«

Tako mu je povedala svakinja in sam je opazil, da ga še ni bila pozabila, da ga morda vendarle še ljubi.

Dušilo ga je, da ni mogla prav beseda iz njega, da je težko odgovarjal na vprašanja in klice. Ko so obrazi okrog njega žareli od veselja in zadovoljnosti, je bil Janez otožen, vglobljen v svoje misli in načrte.

»Pij! Janez, pij! Na, še en kozarec!«

In Janez je pil in je sam poklical vina na mizo, da bi bil deležen cehe.

»Hudir, kaj se pa tako kislo držiš? Kaj si bolan? Kaj ni vse dol, da mora biti človek vesel? Kar na glavo bi se postavljaj!«

Tako so ga ogovarjali prijatelji, ki so opazili, da mu nekaj ni prav, in so iskali strune, ki bi prav zapela in razigrala njegovo srce.

»Ali še veš, Janez, kako smo se postavljali? Ali ni bilo vse naše? Vsakega smo nadrevili, ki je kaj vohal okrog naših hiš. Veš, kako si bil otrnil gozdarja? Nikoli te ni pozabil! Pa kako smo peli, peli in se smejali! On je pa klel. Hahaha!«

Tedaj so se pa Janezu zaiskrile oči polne srda in je hripavo bruhnilo iz njega:

»Kje imate pa sedaj tistega...?«

Zaškrtal je z zobmi in stisnil pesti, oči so mu pa nemirno begale, kakor bi koga iskale.

»Ali bi ga? Hahaha!«

»Ubijem ga! Strem ga kakor gada. Kje je?«

Stresal se je od razburjenja, dvigal pesti, grozil in iz njegovih prsi so prihajali divji, nerazločni glasovi. Razumelo se je le:

»Kje je? Kje? Dajte mi ga!«

Vsi so videli, da Janezovo razburjenje ni narejeno, da gre za res, da plamti v prijatelju srd, da gori strast, ki hoče pokončevati.

Od vseh strani so govorili vanj in mu prigovarjali.

»Bodi pameten! Ni vredno! Janez, saj nisi ob pamet!«

On jih je pa gledal.

Ali ga res ne razumejo? Ne čutijo njegovih bolečin?

In utrgalo se je v njem:

»Manca!... On...«

Tedaj so ga premagali občutki, ni mogel več zadrževati solz, objel je najbližjega, naslonil glavo na njegovo ramo in zaihtel, da se je stresal njegov život.

Vse je umolknilo ob bolesti, ki je podrla prijatelja, a nato so se čule besede tolažbe, ki so skušale lajšati bolečine, ki bi bile rade strtemu vlile moč in pogum.

Dokazi prijateljstva in sočutja so odprle Janezu srce, da se je razlilo, in česar ni še nikdar storil, izpovedal je

sedaj vso prisrčno ljubezen, ki jo je gojil do nje, ki je padla v ostudne roke gozdarjeve.

»Prekleti... Kje je, pes?«

Želja po maščevanju je zatrla občutke žalosti in genotja in stiskal je zopet pesti in srd se mu je bliskal v očeh.

Tedaj so ga pa obstopili prijatelji. Prijateljske roke so začele tipati po njegovih ramah, prisrčne besede tolažbe in sočutja so podirale naklepe maščevanja, so pomirjevale valove srda in razburjenja.

Povedali so mu, da se je Lah umeknil v svoj brlog na Preseki takoj, ko je dih svobode zavel v pokrajini, da je spustil volku podobne pasje mrcine z verig, ki ne puste nikogar blizu, in da se ne prikaže brez nabite risanke.

»Janez! Ti bo že prišel na muho! Tedaj bo zgoda!«

In ko so bili tako vsi enega duha, so se zblížala tudi srca vseh in iz vseh src je kipelo ogorčenje, ki so ga prikrivali doslej. Vsak Škriljan je imel logarja zapisanega v srcu, njegove zlobnosti niso bile pozabljene in komaj so čakali trenutka, ko mu bodo mogli vrniti z oderušskimi obrestmi.

»Vse dol! Menat s Preseke mora dol!«

To je bila beseda Škriljanov, ki so se razhajali tistega večera, beseda, ki je pomirila tudi srce Glavanovega Janeza.

Deveto poglavje.

Glavo ali pa urbar.

V ponedeljek po kvatrni nedelji v postu so se Ižanci stekali v Iško vas. Tam je imel Ahtik svoj dom in ker so bili prejšnji dan gostilne na Studencu presušili, se je bil preselil v Iško vas tudi Krivanoga, kjer se je pri svojem prijatelju odpočil in prespal. Potem se je pa všotoril pri Vrenku, kjer so točili vino in žganje. Za njim so pritisnili tudi drugi in pri Vrenku je bila kmalu gneča kakor med cerkvenimi vrati po končani službi božji ob žegnanju: drug drugega so nosili.

Še s Studenca, od fare, so šli v Iško vas, kjer je človek lahko bolj široko zinil kakor na Studencu, kjer je tako na očeh farovžu in na ušesih graščini.

Maček iz Podgrada je krilil z dolgimi rokami, Malnarček se je oglašal z rezkim glasom in tudi Zdražba, Štrumbelj in drugi so bili glasni. Govorili so največ in najprej o dogodkih prejšnjega dne.

»To smo dali grofu! To so jih dobili Ljubljanci!«

Tako se je razlegalo neštetokrat in ako bi bilo res, da so jih grof in Ljubljančani toliko dobili, kolikor se jih je bahalo, da so jih z lastno roko okresali, bi ne bilo grofa in Ljubljančanov več med živimi.

Pogum je rastel, podjetnost je postajala večja, že so se razločevali iz hrupa posamezni klici: »Pobijmo gospodo!«

In že so odgovarjali:

»Dol z gospodo!«

Upirali so oči v Toneta, ki je sedel in premišljal. Poznalo se mu je, da še ni prave volje, da ima skrbi. Tudi ni pil kakor po navadi. Živahen je postal šele, ko ga je zdramil Ahtik, ki je pri sosedni mizi krilil z rokami in se napenjal dotlej, dokler ni prevpil vseh in je bilo slišati njegov glas povsod:

»Vso gospodo pobijte, pa svobode še ne bo. Tako pravim. Kmet bo gospod, ko ne bo več urbarja. Urbar je tisto, kar tlači in mori kmeta. Urbar! Dokler je urbar, kmet nikdar ne bo svoboden.«

Tedaj se je pa zagnal Maček:

»Kje pa je urbar? Kakšen pa je? Pokaži mi ga, da ga razčesnem. Še grofa se nismo bali, kaj se bomo urbarja? Ni tak gospod!«

»Kje je urbar? Pobijmo ga!«

Ahtik je pa nadaljeval:

»Urbar ni gospod ne kmet. Urbar so bukve, ki jih je gospod pisal. Pisal jih je pa tako, da je za gospoda prav, za kmeta napak. V graščini je urbar, v izanski graščini, v turjaški graščini, v Námršlju, pa tudi naš fajmošter ima urbar. Kdor pobira desetino, kdor ima tlačane, ima urbar. Notri so zapisane gosposke pravice in kmetove dolžnosti. Tudi kmečke pravice so zapisane notri, pa kaj to pomaga, ko jih kmet brati ne zna, gospod jih pa noče pretolmačiti, zakaj urbar je pisan tako, da ga samo gospod razume, kmet pa ne. To je zvijača. Beri, kmet, ako znaš in razumeš tuj jezik! Ni tako pisano, kakor govoriš ti in je govorila tvoja mati, ampak tako kakor se je spakoval gospod. Tak je urbar! Sklicuj se nanj, ako ga brati ne znaš! Pisar ga

prebira in bere samo tisto, kar je za graščino prav, drugo zamolči. Pisarji so še hujši kakor graščaki. Nobene vesti nimajo. Pravice, ki govore za kmeta, zbrisujejo, pa pišejo notri, kar hočejo. Zato je tlaka vedno hujša in desetina vedno večja, ker je urbar krivičen. Urbar je treba popraviti, potlej bo svoboda.«

»Dobra pridiga je bila,« se je oglasil v kotu možiček, ki je ves čas poslušal z odprtimi usti.

Krivanoga, ki se je bil med govorjenjem preril bliže, zakaj stvar, o kateri je razpravljal Ahtik, ga je zanimala, je pa dejal:

»Uničiti je treba vraga, ne pa popravljati. Ako je vse napak — in kakšno more biti, kakor napak, ko je graščak pisal, — se ne da nič popraviti, ali pa vsaj tako ne, da bi bilo za kmeta prav. Urbar je treba uničiti!«

»To je prava beseda! Ta je moška!« je jeknilo okrog njega.

Maček je pa zarohnel:

»Meni dajte urbar v roke, pa boste videli, kaj bom naredil. Kje je urbar?«

»Kje je?« jih je ponovilo več.

»V graščini je. Pisar sloni na njem. Ponoči je pa v železni omari,« je razložil Ahtik. »In še enkrat rečem: dokler je urbar tak, ni nobene svobode.«

»Daj mi ga v roke! Kaj nisem rekel?« je rohnel Maček.

»Tam je, kakor sem rekel. V graščini je. Ponj pojdi!«

»Kdo gre z menoj?« je vprašal Maček in se ozrl.

Toda nihče se ni ponudil, kar molčali so in umikali Mačku oči.

»Kje pa ste? Samo jezik vas je. Ko bi bilo treba prijeti, pa roke v žepu tiščite. Pa naj bo urbar kjer hoče zastran mene, naj se piše kakor hoče: tista hoja bo moja, ki bo meni vseč, desetinarje bom pognal, na tlako bom pa tja šel, kamor bom sam hotel.«

Tako se je hudoval Maček, ko je videl, da ljudje nimajo pravega poguma.

Nekateri so se oglašali:

»Urbar in svoboda ne gresta skupaj. Dokler ima graščak urbar, bo za njega pisan, kmet bo pa desetino dajal in na tlako hodil. Taka svoboda bo tudi v bodoče.«

»Zdaj ste slišali!« je viknil Maček. »Urbar! Urbar! Pa ga imejte! O, ko bi bila noč in bi bili moji fantje tu!«

Tedaj se je oglasil Tone Krivanoga, ki je bil zbral misli in se mu je v glavi porodil načrt, ki ga je bil kar vesel. Zrastel je, kolikor je mogel in zinil, da so ga slišali vsi, tudi oni, ki niso mogli v hišo in so pod okni oprezovali in čakali dogodkov.

»Urbar mora ven! Naj sto pisarjev sloni na njem in naj ga sto ključavnic zapira, urbar mora biti naš. Mi ga moramo popraviti. Tako ga bomo popravili, da ga nihče več ne bo bral. Pokažimo, kako zna kmet pisati in kako se dela svoboda. Vsi pojdemo po urbar!«

Pogum je navdal srca in val navdušenja se je zagnal na vse strani in zaorilo je iz vseh grl:

»Vsi pojdemo! Vsi pojdemo! Urbar mora biti naš!«

Maček je bil ves presenečen nad uspehom, oči so se mu zaiskrile, pogledal je Toneta, stegnil je roke in ga objel, rekoč:

»O, kako te imam rad! Ti, ti si pravi!«

In še so vpili:

»Alo! Pojdimo! Precej pojdimo!«

»Počasi!« je nadaljeval Tone. »O belem dnevu se ne napravijo take reči. Noč je pravi čas za taka dela.«

»Precej! Kaj bi se bali?« je menil Maček.

Drugi, ki niso bili tako pogumni in so bili junaški samo takrat, ko jih nihče ni videl, so pa pritrjevali Krivanogu.

»Prav! Prav! Ponoči! Tone ima prav!«

»Ponoči!« je povzel Tone. »Ni treba, da bi te vsak poznal, ki ga obiščeš, da bi vsaka baba kazala za teboj: ta je bil! Urbar mora priti v naše roke, pa nihče ne sme vedeti, kdo ga je vzdignil!«

»Ga slišiš? Modra je ta!«

»Ponoči gremo ponj! Pa vsi gremo, kar nas je tu in kar jih ni, pa so pod izansko graščino.«

»Tak drevi? Tak vsi?«

»Vsi, prav vsi! Pa ne drevi, tudi jutri večer ne, ampak v sredo zvečer, ko se stemni in bo sova ukala v smrečju okrog grada. Takrat se bomo vzdignili. In kjer bo sova najbolj ukala, tam se bomo zbirali. Iz Iške vasi, iz Strahomera, iz vse Iške, pa z Zgornjega Iga, iz Škrilj in drugih vasi tam zgoraj se zberemo pri bogcu v Kotu. Kotarji nas bodo že čakali. Z Vrbljen pa iz Tomišlja in iz vasi po polju naj nas počakajo pri kapelici na Staji. Oni od fare, Pijav-

čani in iz vasi na oni strani gozda, naj se pa zbero, kjer je bolj pri rokah. Ko bo sova povsod ukala, ko se bomo sporazumeli, takrat bomo pa udarili. Pa vsi kmalu.«

»Tone bo pa naš general!«

»Pa naj bo. Kaj se kaj bojim? Zato poslušajte, kaj pravi in ukazuje vaš general! Nihče ne sme priti praznih rok, Kramp in sekira, vile in cepin ali s čimerkoli moreš udariti, vse je dobro. Nič se ne vé, kaj bomo bolj potrebovali. Urbar mora ven, naj ga zapro kamorkoli, naj ga straži še toliko graščinskih biričev in pisarjev. Ven s prekletim pismom — bomo dejali in se uprli s krampi in cepini.«

Ljudje so kar poskakovali od veselja in navdušenja.

Tone je pa zamahnil z roko in vse je posluhnilo in nastavilo ušesa:

»Iz grada pojdemo pa v farovž. Tudi tam nas imajo zapisane. Ni kdo vé kaj, samo pasji snop je. Pa tudi to se mora zbrisati za večne čase. Vse papirje moramo uničiti. Dokler si kje zapisan, nisi prost, nisi svoboden.«

»Prav praviš. Če si kje zapisan, je prav tako kakor bi bil priklenjen.«

»Zapisane nas imajo pa tudi v Námršlju. Vsak Pem tolče po bukvah in vpije na kmeta, ki ugovarja dajatvam: Tu notri, tu, tu je vse zapisano, para zatracana! Molči, pes! Zato mora biti tudi tega konec. V Námršelj pojdemo. Pem jih bo dobil najmanj petkrat petindvajset po zadnjem koncu. Zaslužil jih je več. Naj poskusi, kako zna kmet primazati, in pobrali mu bomo vse bukve in papirje. Ali gremo?«

Pritrjevali so vsi in tulili od navdušenja, da ni bilo razumeti nobene besede več.

Ko se je Tone oddehnil in nalovil sape, je pa zopet zamahnil in razburkano morje se je pomirilo.

»Najprej v naš grad, v četrtek zjutraj pa v Námršelj. Pa ako imate kaj korajže, pojdemo še naprej, na Turjak! Tam so velike bukve. Tam imajo nas vse popisane. Pa bodi si kmet v dolini ali v pogorju, blizu Turjaka ali pa daleč stran, v tistih bukvah je. Veliki urbar je tam in pa tudi kanclije so tam, kjer imajo naše davke zapisane. Tja moramo. Tam moramo vse uničiti. Kaj nam pomaga, če uničimo vse na Igu in v Namršlju, ko je pa vse tisto tudi v Turjaku zapisano. Graščak je že tako naredil, da se njemu nikdar nič ne zgubi. Tudi na Turjak moramo!«

»Sam Bog te je dal,« ga je prekinil Malnarček. »Ljudje, nič ne bi bilo, ako njega ne bi bilo.«

»Čast! Čast in slava Tonetu,« je vzkresnilo po hiši in zunaj.

»Na Turjak! Na Turjak!« so vpili oni, ki so bili bolj nagli in pogumni.

»Vsi pojdemo na Turjak,« je nadaljeval Tone, a ga je takoj ustavilo navdušeno pritrjevanje.

»Vsi! Vsi! Vsi!«

»Pa ne samo mi izpod zvona sv. Martina in sv. Marjete, tudi bližnji Turjaku morajo udariti. Pa od spodnje strani morajo pritisniti. Turjak, saj ga poznate in veste, kje je. Na skali čepi in gleda potuhnjeno na vse strani, češ, kdo mi pa kaj more. Mi mu bomo pokazali. Ako spredaj ne bomo udrli v grad, ga bomo pa prekucnili s skale, da bo zgrmel doli na Četež. Zato pa morajo vsi priti: od Žegnanega studenca pa doli do Lašč in do Polja, od Škocjana do Krvavih peči in Blok. Vse, kar nosi hlače, mora na noge. Ko bomo pa tam opravili, bomo pa vsi skupaj udarili v Ljubljano.«

Začuli so se glasovi čudenja in strmenja.

»V Ljubljano, pravim. Enkrat se je že tresla Ljubljana, ko je Ižanec korakal po mestu, da so šle vse šipe v drobno. Ko pa sedaj pridemo v mesto, pojde vse narazen. Tedaj pa: udri škrica!«

»Udri!« je zagrmelo povsod in Tone je vprašal glasno: »Ali pojdete z menoj?«

»S teboj, kamor hočeš,« je vzkliknil Maček solzan in kakor en glas se je razlegnilo povsod: »Vsi pojdemo. Vsi gremo! Pojdimo! Pojdimo!«

Tone si je z rokavom obrisal potno čelo, potem je pa nadaljeval:

»Zato veste, da ne moremo precej udariti, da se moramo pripraviti prej, da moramo vzdigniti vse tiste, ki so zapisani v urbarju. Pošto je treba poslati na vse strani, povsod je treba razglasiti, da bodo vedeli ljudje, koliko je ura, da ni prostosti in svobode, dokler je na svetu urbar.«

»Slišite?«

»Ahtik! Ti pojdi in še dva moža naj gresta s teboj, da bosta izpričala, čez Golo, po vaseh pod Kureščkom tja do Krvavih peči do Usnika. Prijatelja sta, kakor jaz vem, in mož je, ki ga ljudje poznajo in cenijo. Ta naj privede

Krvavce, naj pobere vse po vaseh, kakor daleč more zajeti, pa smolarje naj privede. Ti imajo sekire in nabrušene struge za golenicami. Pa na Bloke naj sporoči, ki naj gre doč v Nadlišku opravijo. Kdo drugi naj pa gre s pričami v Škocjan in naj poišče Dolharja, ki je moj prijatelj, in naj mu pove, kaj smo se zmenili in da sem jaz rekel, da mora vse priversti pod grad. Ta me bo gotovo ubogal, ker sem mu že marsikakšno pravdo dognal. Trije pa naj stopijo v Lašče in Polje. V Polju je Mišček doma. Sva kakor brata. Pri 'Franci' pod Sv. Florijanom sva ga že dostikrat sekala. Ako ni imel denarja, sem pa jaz plačal. Ta se mi je večkrat pobahal, ko je bil popolnoma trezen, da ima vse Poljce v torbi. On je poln svobode, ga ne bo treba prav nič pregovarjati, samo povejte mu, kaj jaz hočem. Ta bo udaril po torbi in iz nje se bo vsulo Poljcev kot listja in trave in vsak bo imel fovč za pasom, s katerim režejo in koljejo. To bo naša vojska. Ni šent, da bi se Turjak ne potresel.«

Množico so obšli občutki zmage. Dajala si je duška z vsemogočim vzklikanjem, mahanjem z rokami, ploskanjem. Rjovelili so in tulili ter se objemali.

»Na Turjak! Na Turjak! Po urbar!«

Krivanoga se je bil medtem oteščal z vinom, ki je bilo pripravljeno v majoliki na mizi, in je potem zopet nadaljeval:

»Poguma nam ne manjka, samo prijeti moramo prav, da se nam vsa stvar ne spesne.«

»Poslušajmo!«

»V grad gremo v sredo zvečer. Ko bo zazvonilo Marijo, tedaj mora vstati vsak moški in iti od doma na zbirališče. Nobeden ne sme povedati, kam gre in čemu bo potreboval sekiro in kramp. Drug drugega ne sme poznati, ne sme ogovarjati. Klobuk na oči, pruštof narobe! Preden greš od doma, sezi z rokami med isteje in si s sajami namaži roke in obraz, da boš črn kakor noč, da te nihče ne bo spoznal. Hudič je prišel, bodo dejali, sto hudičev, ves pekel je prišel po nas in obšel jih bo tak strah, da bodo kar koprneli in od groze mrli. Mi bomo pa rjovelili: Kje je urbar? Glavo ali pa urbar!«

Vrenkova hiša se je tresla od pritrjevanja in navdušenja, ki so ga izzvale Tonetove besede, in slišati je bilo vse vprek:

»Ta je pa moder. Tone zna! Za sto dohtarjev. Modrejšega pa ni. Bomo šli!«

»Jaz sem vaš general,« je zopet povzel Tone. »Pošten general sem, ki sem vam vse povedal, kar mislim in kar nameravam. Vsi moramo vedeti eno, to se mi zdi prav in pošteno. Tega pa ne sme vedeti nihče drugi. Nikomur ne povejte, še svojim ženskam ne, da ne bo zvedela gospoda, ki bi potem urbar skrila. Tudi jaz moram imeti pruštof. Preskrbite mi ga! General mora biti tak kakor vsak.«

Veliko veselja je zbudil Tonetov domislek.

»Povedal sem vse, kar je treba vedeti. Postal sem že ves suhoten, zato sprejmite zadnje moje današnje povelje: Možje, pojdite iskat zaveznikov! Vse, kar lazi pod oblastjo Turjačanov, mora na noge. Ko bodo v sredo zvečer odpeli zvonovi angelsko češčenje, tedaj gremo s krampi in cepini in naskočimo izanski grad; še tisti večer tudi pogledamo v farovž, v katerih bukvah imajo zapisan pasji snop. Ko se bo v četrtek zjutraj delal dan, tedaj bo pa začelo biti po vseh cerkvah plat zvona in na to znamenje se moramo vzdigniti vsi, prav vsi; krenili bomo po cesti v Turjak, gredoč bomo pa še v Námršlju naše reči v red deli. Povsod bo gremela naša misel in strah pojde pred njo na vse strani, ko se bo razlegal v viharju naš klic: Glavo ali pa urbar!«

»Glavo ali pa urbar!« je odmevalo iz hrupnega navdušenja.

In še enkrat se je povzpел Tone Krivanoga, zagnal svoj klobuk v kot na peč in udaril z vso silo svojih prsi:

»Tlaka in desetina mora preč, ne bo nas drla graščina več!«

Vzkipelo je ljudsko morje ter vršelo in šumelo, da so tonili klici navdušenja, da se ni razumela nobena beseda, da so ljudje dajali znamenja sporazumevanja in si razodevali misli le še s stiskanjem rok in objemanjem. Le polagoma si je utrlo veljavo geslo, ki je tako razigralo izanska srca, ki je dalo duška njihovim nagnjenjem, ki je prihajalo iz globin:

»Glavo ali pa urbar!«

In še tisto uro so se razšli odposlanci na vse strani, da izpolnijo povelje, da zbero vojsko, ki bo iztrgala urbar iz graščinskih krempljev in osvobodila kmeta, kakor je bila volja cesarjeva.

»Glavo ali pa urbar!«

Tako je šlo od vasi do vasi, od selišča do selišča, od kmeta do kmeta na vse strani, kamor je segala oblast turjaških, pa tudi čez, udarila je na ušesa graščincev in gospode po deželi, priletela je tudi v belo Ljubljano in povsod izzvala enako misel:

»Punt je!«

Marsikdo je šel pogledat, ali drže zapahi na vratih in so okna dovolj trdno zamrežena.

Deseto poglavje.

Puntarska grmada.

Skoraj noč je bila, ko je v sredo zvečer zvonilo po vseh cerkvah na Ižanskem avemarijo, zakaj nebo je bilo oblačno in izza Krima so se valile vedno debelejše in temnejše plasti oblakov.

Ko je jeknil farni zvon preko polja in hribov, so se oglasili zvonovi po vseh cerkvah prostrane ižanske fare hkratu, kar se je zgodilo le redkokdaj ali pa še nobenkrat. Opaziti je bilo, da so držali cerkovniki za vrvi, in ko so ujeli prvi glas od fare, so potegnili.

Takoj pa, ko so zvonovi utihnili in so po hišah angelsko češčenje odmolili, so začele prihajati iz hiš v temno noč črne postave tiho in oprezno. Vsakdo je segel po orožju, katero je imel že pripravljeno, stopil na vas in se oziral po drugih. Molče so prihajali kakor strahovi in kmalu so bila zbrana krdela, ki so se začela pomikati na odkazana zbirališča. Nihče ni izpraševal, nihče odgovarjal, celo za prisrčen »Bog pomagaj« se ni nihče zahvalil. Tako je bilo ukazano in ubogali so in mirno pričakovali tako pri bogcu v Kotu kakor pri kapelici na Stajah one, ki so bili bolj oddaljeni: z Zgornjega Iga, iz selišč in vasi ob Iški, s hribov, Tomišlja in drugod; tudi bojazljivci, ki so se nameravali potuhniti, so še cepali, ko so ovohali, koliko se jih je dvignilo, in so postali pogumni.

Ko so prišli oni, ki so se zbrali pri bogcu v Kotu, h kapelici na Stajah, jih je bila velika četa, samih črnih pošasti, katerih ni mogel nihče pregledati, nihče prešteti, zakaj oddaljenejši so se gubili v temni noči in napravljali vtis neizmernosti.

Pri fari je odbilo osem. Tedaj se je razlegnilo:

»Dosti nas je!«

Po glasu so vsi spoznali »generala« in to jih je zavnalo, postali so srčni in odločni.

»Glavo ali pa urbar!« je ponovil general Krivanoga in še ukazal: »Naprej! Za menoj!«

In kdo bi ne šel srčno za generalom, ki nese prvi glavo v boj?

Vsa četa se je zamajala, nekaj časa se je prerivala in mešala sem in tja, a kmalu se je zopet uredila in vrsta za vrsto je z orožjem na rami odhajala po Paških ulicah za generalom, ki jo je ubral za svojim ciljem.

»Na grad!«

In najbližji so ponovili povelje in je šlo od vrste do vrste, in še preden je prišlo do zadnjih, je zopet prišlo od prvih vrst:

»Glavo ali pa urbar!«

Tako se je pomikala vojska tlačanov tedaj, ko se je razlegalo po naši deželi: »Svoboda! Konstitution! Frajost!«

Kmet se je hotel otresti tistega, kar je najtežje občutil in kar ga je najbolj žulilo in kar je smatral za izvir vsega hudega. Zato mu je šel prav iz srca globin klic:

»Glavo ali pa urbar!«

Uradno poročilo, objavljeno takrat v časopisih, pripoveduje, da se je zbralo 300 kmetov, ki so napadli ob osmih zvečer grad, razbili okna in vrata itd.

Ker so bili tedanji časnikarji veliko bolj resnicoljubni kakor današnji in niso znali pretiravati, se smemo popolnoma zanesti, da je puntarska vojska štela samo 300 mož ali morda kako glavo manj, gotovo pa ne dvakrat toliko kakor so zapisali. Tudi jim smemo verjeti, da so se prav tako vedli, kakor so zapisali in kakor se taka vojska sploh vede. Ostalo pa nam ni samo suhoparno uradno poročilo, ki je beležilo samo poglavitne dogodke, temveč je ostalo živo ustno sporočilo, ki je šlo od ust do ust, od roda do roda, ki slika ižanski punt v vseh malenkostih in podrobnostih, tako da ako izpolnimo sliko uradnega sporočila z vsemi podrobnostmi, dobimo zanesljivo, pestro sliko, ki nam živo predočuje burne dogodke tistih zgodovinskih dni.

Grajska družina — pod tem lepim imenom si mislimo vse osebje, ki prebiva v gradu, torej gospodarjevo uradništvo in služinčad, — je bila tistega večera pod streho,

celo veliki logar, ki je stanoval v graščinski hiši v vasi, je bil tam. Trdna grajska vrata pri vhodu, ki so bila, ko ni bilo grofovih v gradu, po navadi odprta tudi ponoči, so bila že zgodaj zaklenjena in so bili težki zapahi čeznje potegnjeni. Družina je pričakovala napovedanih dogodkov v pisarni, v hištrni, v kuhinji. Povsod je bila luč, samo v gosposkih sobah v nadstropju je bila tema.

Ženske so videle strašne reči in jih je bilo groza. Najrajši bi bile bežale ali se pa skrile, moški pa niso bili tako plašni. Smejali so se in šalili ter delali dovtipe na račun kmetov.

Sicer so nekateri trdili, da gre za res, da kmetje ne bodo prišli golih rok in da bo grdogledka; toda veliki logar, ki po navadi največ vé in je njegova vedno veljala, je dokazoval:

»Nikoli se še ni slišalo, da bi kak general pravil, kdaj bo z vojsko udaril in kako jo bo vodil. Ahtik bi že udaril, ko bi ga nihče ne videl, toda tisti pijani Krivanoga, ki so ga postavili za generala, kmete samo za nos vodi. Ni neumen. On živi od hujskanja, pa dobro živi. Pijače in jedače ima vedno dovolj. Kmet je neumen!«

»Pravijo, da hočejo urbar imeti.«

»Čemu jim pa bo? Ali ga zna kdo prebirati? Saj še ne vedo ne, kaj je urbar. Mislijo, da se da ta reč požreti ali ka-li. Prav to kaže, da ni stvar resna, da so se razvneli zaradi stvari, ki je še ne poznajo. Mi smo pa neumni, ki se groženj bojimo. Kmetje so nam bili vedno sovražni!«

»Pa tako še nikdar ne! Boste videli, da bodo udarili!«

»Mogoče se kateri izpozabi v pijanosti. Pa je že preskrbljeno, da se bo ohladil. Kar brez skrbi in dobre volje bodimo. To sedaj lahko povem, da so milostljivi gospod grof sporočili svojemu prijatelju poglavarju, kaj se jim je pripetilo v nedeljo, da so kmetje skrajno uporni, in so prosili, naj pošlje danes vojake, ki bi stražili grad.«

»Toda vojakov še ni,« se je oglasil nekdo malodušno in podrl vpliv logarjevega govorjenja.

»Samo vojaki bi nas rešili,« je pristavil pisar, ki je bil boječe narave. »Zakaj jih ni?«

Pritrjevanje nekaterih je razodevalo, da besedam velikega logarja prav ne zaupajo, da so večinoma mnenja pisarjevega, s katerim sta si bila vedno navzkriž; to je logarja speklo, da je nejevoljen poskočil in se pobahal:

»Pa če ni nikogar na pomoč, jaz se ničesar ne bojim. Naj pridejo vsi Ižanci pred grad, strel iz moje puške bi zadostoval, da bi se drhal bliskoma razkropila in klicala vse mile majke na pomaganje!«

Nihče ni utegnil odgovoriti na junaške besede velikega logarja in glas njegov se je še tresel po prostorni sobani, ko je že zagrmelo po vežah in hodnikih mogočno trkanje na velika vrata.

Za hip so vsi ostrmeli in onemeli, zakaj trkanje, ki je prihajalo od vrat, ni bilo proseče trkanje popotnika, ki išče zavetja in prenočišča, temveč so težki udarci padali z vso silo na vrata, da so hreščala, se stresala vrata soban in šklepetala okna vsega gradu; nihče ni mogel dvomiti o nameni obiskovavcev.

Tedaj so ženske zavreščale in se ozrle po moških, proseč jih zavetja, pisar je pa viknil z glasom, ki je razodeval vse kaj drugega kot junaštvo:

»So že tukaj!«

Razburjenje je naraščalo, zakaj grad se je stresal kakor ob potresu.

V gradu ni nihče vedel, kaj bi naredil, le veliki logar je res stopil k oknu in ga odprl, da bi posvaril neljube goste. Toda komaj je drhal zagledala v odprtem oknu graščinskega človeka, tedaj je zagnala z nepopisno silo strašni krik:

»Glavo ali pa urbar!«

Iz sto in sto grl je prihajal strašni klic, ki ga je delala temna noč še strašnejšega, ki ga je razbijanje na vrata delalo še groznejšega.

Strah in koprnenje je obšlo ljudi v gradu in jih zmešalo, da niso vedeli ne kako ne kam.

Veliki logar še ni utegnil nagovoriti množice, tedaj je bilo že po oknih, da so zvenčale razbite šipe in je logar presenečen skočil nazaj.

»Glavo ali pa urbar!«

Ta strašni klic se je razlegal sedaj še strašneje in še razločneje.

Vsi grajski ljudje so sedaj v strahu razumeli, da jim gre za glavo, in to spoznanje je izvabilo ženskam obupni klic: »Jezus! Marija!«

Jok se je razlegnil po grajskih sobanah. Veliki logar je sikal: »Psi!« — streljati pa ni utegnil.

»Bežimo!« je nenadoma zavrisknil nekdo in tisti hip je nastalo prerivanje in skakanje po sobanah. Kakor brez glave so tekali sem in tja, iskali klobukov in obleke, klicali drug drugega, se gnetli pri vratih. Vse je bilo razburjeno, vse zmešano.

V oknih je blisknil žar ognja. Trepet po sobanah je postal še večji.

»Ven! Ven! Ven!«

Drug čez drugega so se prekopicavali po hodnikih in stopnicah. Javkanje, vpitje, klici na pomaganje, kletve — vse se je razlegalo po gradu, a zunaj je postajalo svetlejše in svetlejše, zakaj puntarji so zažigali slamnate kopicice, s katerimi so bile odete razne žlahtne rože in grmi.

»Kdo bo v temi delal! Pali!«

Vrata so naposled pod sekirami, krampi in cepini odnehala, zasijale so široke špranje, udirali so se posamezni kosi in vpitje črnih postav, ki so naskakovale grad, se je razlegalo tako čvrsto in jasno po vežah in hodnikih, kakor da bi bili strašni gostje že znotraj, graščincem za petami.

»Ven! Ven!«

Na prednjih vratih so bili divji gostje, zato so prebivavci graščine bežali skozi zadnja vrata v park, iščoč zavetja v temi, čim dlje od nesrečnega gradu, tem bolje.

Ko so vrgli velika vrata iz tečajev, da je zašrmelo in se streslo po vsem gradu, so napadovavci zavriskali od veselja, a oni, ki so bili na begu, so še bolj pospešili korake.

Drhal je hipoma navalila v vežo, se razlila po hodnikih, s silo odpirala vrata v sobane in shrambe, pred njo je pa šel strašni klic:

»Glavo ali pa urbar!«

»Urbar! Tukaj je!« je viknil Ahtik, ko je odpehnil duri v pisarno in se zagnal proti omari, v kateri so bile zaklenjene knjige.

»Urbar! Urbar!« je zagnala množica in tiščala v pisarno, kjer so ležale knjige v omarah in so bile nakopičene po visokih policah razne listine in debele knjige, več ali manj vredne, vse pa potrebne za graščinsko gospodarstvo.

»Tukajle so! Cela vrsta jih jel!« je zavpil Ahtik, ko so bila vrata omare v koscih in je vzel v roke prvo knjigo in jo odprl, kakor bi hotel brati. Vsi so stegnili roke,

kakor bi si hoteli s prsti ogledati tisto strašno zver, ki davi in mori graščinskega kmeta.

»To bomo popravili!« se je napenjal Ahtik, da bi prišel do veljave, toda že je stegnil Maček iz Podgozda dolgo roko in mu je iztrgal urbar iz rok in zakričal z grozno zadovoljnostjo:

»Na ogenj z njim! Vse na ogenj! Vse naj zgori!«

Zagrabil je knjig in papirja, kolikor je mogel, in vpil:

»Kdo bo popravljaj, ko je vse napak! Sežgimo! Vse sežgimo!«

S tovorom se je zagnal proti vratom. To je navdušilo vse, ker je bil zadel njihovo misel. Zatulili so od veselja, sto rok je seglo na police in omare. Nekateri so vlekli tovore ven, drugi so si delo olajšali in metali kar skozi okna pred grad, kjer so drugi zmetali vse na grmado, ki je postajala večja in večja; plamen je švigal više in više, mogočni šopi isker so se igrali v zraku, zažareli so oblaki in v grajski okolici je nastal krvav dan.

Ljudi je obšla tolika slast uničevanja, da so potem, ko je zmanjkalo knjig in papirja, planili na pohištvo. Mize in stoli so hreščali, omare so bobnele in vse je šlo skozi vrata ali okna na gorečo grmado.

»Gori! Grad gori!« je jeknilo po Studencu, pa nikogar ni bilo, ki bil šel bit plat zvona, nikogar, ki bi hotel gasiti.

Ko je bila oplenjena pisarna tako, da je ostal le še kak žebelj v zidu, ko so zvlekli tudi vrata in okna na ogenj, so šli naprej od sobe do sobe, od stanovanja do stanovanja v pritličju in potem više v nadstropja in na vse strani.

Vse, karkoli se je dalo odtrgati ali odbiti, je prišlo na grmado: dragocena oprava obednice in velike sprejemne sobane, zastori in preproge, slike znamenitih umetnikov, podobe prednikov turjaških in prejšnjih lastnikov graščine, porcelan in steklo, vse vse je šlo na ogenj ali se je pa izpremenilo v črepinje.

Ogenj je pa naraščal in njegov svit je segal preko Mahu do Ljubljane, da so se lesketala okna v Rebri.

Pred gradom se je pa ustavil general. Njegova vojska je razdevala sovražno taborišče, on je pa opazoval gorečo grmado in se grohotal:

»Hahaha! Tako je prav! Vse dol! Svoboda, vivat svoboda!«

Odgovarjalo mu je sto grl onih, ki se niso mogli uvrstiti pri pokončevanju:

»Tlaka in desetina je preč, ne bo nas drla graščina več!«

»Svoboda! Svoboda je prišla!«

Iz gradu so pa še vedno nosili razno pohištvo, orodje, posteljnino, obleko, posodo in še vsakovrstne stvari, ki so bile že od nekdanj v gradu. Stvari, ki so bile koristne in potrebne, tudi take, ki bi prišle prav v kmečki hiši. Tedaj se je zazdelo škoda temu in onemu, da bi stvar uničil ogenj, in če ni bilo greh vse uničiti, gotovo ni bilo greh oteti jo in jo spraviti na varno.

»Vse je bilo naše! Naši žulji so bili! Mi smo delali. Mi smo zbirali!«

Take misli so jih obšle, stegnili so roke po stvareh, ki jih je bilo privleklo navdušenje na grmado, da jih otmo in se okoristijo z njimi.

Pohlep se je zbudil in lakomnost jih je gnala naprej od sobe do sobe, od shrambe do shrambe, od nadstropja do nadstropja in kar ni bilo prenerodno, da se je dalo odnesti, je dobilo novega gospodarja. Obleka, perilo, posoda, orodje, vse je prav prišlo. Najbolje so pa zadeli tisti, ki so si bili odprli pot v shrambe, polne žita in jestvin.

Segli so po gnjatih, klobase so se kar drobile v rokah, žepi so bili takoj polni in tlačili so si za srajco in grabili in grabili, dokler je bilo kaj in kolikor so mogli spraviti. Srečen tisti, ki je zalotil kako vrečo ali primerno posodo, da je mogel spraviti. Tam so viseli tudi lepo okajeni bohi, ponos in uteha vsake gospodinje. Vsi so segli po njih, toda samo krepkemu Šviglju iz Sarskega se je posrečilo, da je odnesel največjega, enega celega je dobil tudi Štrumbelj iz Iške vasi.

Nevoščljivost je sijala iz marsikaterega očesa, ki je gledalo za Švigljem, kako se je postavljaj z bohom, ki ga je odnesel in nosil oprtiv. Zavidali so pa tudi one, ki so odnašali moko v vrečah, ki so odnašali žito in kričali:

»Sedaj je pa desetina nazaj!«

Oni s plenom so odhajali, da spravijo priborjeno na varno, a tisti, ki so bili še praznih rok, ki so skrbeli le, da bi grmada ne pogorela, ki so vlečili iz gradu gorljive predmete in skrbeli, da bi noben papir ne ostal, ki je kdo ve kakšno nevarno pismo, so pa sedaj, ko jih je nevoščlji-

vost podžigala, s tem večjo poželjivostjo planili za blagom po vseh prostorih, preteknili vse kote do podstrešja in končno vlomili v kleti.

»Vino! Vino! Vino!« Ta klic se je razlegnil na vse strani in hipoma je nastala pred kletmi gneča, ker so hoteli vsi kmalu do sladkih studencev. Napolnili so kleti tako, da so komaj napravili prostor za generala, ki ga je bil zdramil veseli klic in zbudil v njem neizmerno žejo.

»Oštarija!« je viknil general, poln želje po vinu. »Bomo videli, kakšnega si je gnadjivi gospod grof privoščil. Bomo videli, kakšen okus ima gnadjivi gospod grof. Hahaha! Vina gor!«

»Prostor za generala!« je tulil pred seboj in se prerival do sodov, kjer so bile pipe že odprte in je vino teklo v najrazličnejšo posodo, ki je bila uplenjena, pa ni bila nikdar namenjena za vino, nastavljali so klobuke in kape, črepinje in prgišča, teklo je tudi na tla.

»Tukaj bo nocej generalkvartir!«

S temi besedami je sedel Krivanoga na lego poleg soda, in ker ni imel kozarca, niti kake druge posode, ker se ni udeleževal plenjenja, je potegnil klobuk z glave in ga podstavil k pipi, kakor je videl druge, in pil s slastjo.

V kleti je hrumelo. Beseda je postajala čimdalje bolj drzna in silovita.

»Na marof! K fešnarju! V farovž!«

Tako se je začelo razlegati po kletih. Klic je bil vedno silnejši in nestrpnejši. Klicali so oni, ki so imeli dovolj pijače in so si zaželeli drugih stvari, lepih, priročnih in koristnih.

Tedaj je izpregovoril general:

»Pa stopite v farovž! Tam je zapisan pasji snop. Pa postrašite farja! Naj dá kaj od sebe! Glavo ali pa urbar!«

»Glavo ali pa urbar!« je zadonelo v kleti, so ponovili po vežah in hodnikih in ponavljali pred gradom, kjer je bilo dovolj plena željnih, ter so jo udrli proti vasi nad farovž.

V kleti je postalo skoraj prazno. H generalu so prišli nekateri možakarji, ki so imeli vino nad vse radi, in so se »težki« naslanjali ob sode in na zid.

V grajski kleti je ostal tudi Glavanov Janez iz Škrilj. Ni se mu ljubilo ne peti ne govoriti, tudi pil ni. Zamišljen je slonel ob zidu in premišljeval.

Tedaj ga je ugledal Tone in ga zdramil:

»Fant, kaj se pa ti tako kislo držiš? Pij in poj! Takega še nisi pil in tako poceni tudi ne!«

»Nisem žejen!« je odvrnil Janez.

»Pa kakšno zini, široko, da je ne bo mogel nihče pogoltniti. Kaj premišljaš! Ni čas za to.«

»Tri dni sem ga oprezoval, pa ga nisem dobil,« mu je odgovoril Janez in razgrnil svoje srce in dušo, da ga je Tone izpregledal in vedel, kaj mu je treba.

»Teslo! Kaj pa čakaš? Ako misliš z Lahom poravnati, pojdi! Sedaj je ura! Take nikdar več ne bo. Videl si pa tudi, kako se naredi. Na, pij!«

In Janez je pil iz Tonetovega klobuka in sedaj je videl jasno vso pot pred seboj do cilja, do katerega je že dolgo, dolgo namerjal.

»Na Preseko! Škriljani, na Preseko! Tam je naš hudič!«

Tako je bolj zarjovel kakor zavpil Glavanov Janez in zavihtel nad glavo sekuro, ki jo je imel v rokah.

»Škriljani, na Preseko!«

»Na Preseko!« so se oglašali posamezni, čimdalje več jih je bilo, in šli za Janezom, ki je vedno ponavljal:

»Na Preseko! Škriljani, na Preseko! Golani, na Preseko! Nad Menata!«

Ta klic je izzvenel pred gradom in zdolaj po cesti in na vasi.

»Škriljani, na Preseko! Maček, pojdi z nami!«

Janez je prevpil ves hrup in vsi oni s hribov, ki so ga slišali in razumeli, so šli za njim, ukajoči in vikajoči.

V graščinski kleti je ostal le general Tone in nekaj hudo vinskih puntarjev. Pili so in se veselili, da je bila ura že blizu polnoči. Tedaj se je pa razlegnilo v veži prestrašeno vpitje, tekanje sem in tja in skoraj je planil v klet ves zasopljen človek, ki je komaj sunil iz sebe:

»Vojaki!«

In sleherni, ki je zasopljen prihitel v klet, je imel na jeziku besedo: »Vojaki!«

»Kje? Kje?« je vprašal general osuplo in se vzdignil z lege poleg soda.

»Kje so? Kje so?« so vprašali vsi oni, ki so bili še trezni in so razumeli naznanilo.

Malnarček, ki je bil med prvimi pribežal, je vzel Tonetu klobuk z vinom in pil, potem pa povedal:

»Nameravali smo udariti v farovž. Ko ni bilo tebe, sem dal jaz povelje, da morajo eni iti po vasi in odzadaj mimo kaplanije, jaz sem hotel s tistimi, ki so se mene držali, pa mimo Mesarja po ulicah v farovž. Tako bi nam še miš ne bila ušla. Naročil sem bil ljudem, naj grabijo samo po papirju in po bukvah, da nam ne bodo mogli očitati, da smo sirovi, zlasti ker imamo itak jesti dovolj. Gremo po ulicah, kolikor mogoče nalahko, in že pridemo blizu farovža, tedaj pa pred nami nekdo zakriči: Haltberdja! — Kar mraz mi je šel po hrbtu in sem dejal, ko sem se nekoliko zavedel: Kdo tam? Naprej! Tako sem dejal in smo porinili tiste, ki so bili pred nami. Tedaj je pa od vseh strani prihajalo: Haltberdja! Haltberdja! Naši so pa vpili: Nazaj, nazaj! in pritiskali nazaj, da so nas odrinili. Soldatje! Paganeti! so vpili vse vprek. Povsod je nastal vrišč. — Ni pošast! sem dejal in napenjal oči, kje bi koga zagledal, ker si še misliti nisem mogel, da bi bili vojaki. Pa sem se kmalu prepričal, da so zares vojaki z dolgimi paganeti na puškah in dolgimi muštacami pod nosom; zakaj komaj sem se nekoliko razgledal, že sem stal skoraj sam nasproti vojakom, ki so imeli pred seboj paganete povešene. Tedaj sem videl, da se je treba umekniti, kakor so se drugi, in prišel sem, da ti povem.«

»Niste znali udariti? Niste imeli krampov in cepinov? Udarili bi bili! Udarili, da bi se bilo vse razkropilo. Saj pravim, ako ni človek zraven, je pa vse narobe!«

»Anti veš!«

»Kaj misliš, da bodo vojaki sem prišli?«

Malnarček je skomizgnil, češ, saj se jih tudi pred farovžem nismo nadejali.

»Res je! Tako bi lahko še generala ujeli, pa bi bilo vojske konec. Jaz se jim že ne dam!«

To je rekel, zapustil klet in šel v temno noč, da se reši in ohrani.

In tudi drugi so naredili takisto.

Cesarski guverner grof Welsersheimb je po prejemu pisma svojega prijatelja cesarjevega komornika Auersperga odredil, naj pošljejo nekaj vojakov med nemirneže, ki bi varovali graščinsko last in s svojo navzočnostjo ohladili nemirno kri podložnikov. Niti v sanjah pa ni mislil, da bi kmetje kaj resnega nameravali. Vsa zadeva se mu ni zdela važna.

Iz tega miru ga je pa predramil klic, ki je tistega večera zadonel po Kresiji: »Na Igu je punt!« in ki je bil spraval vse ljudi v Kresiji pokonci.

»Punt je! Na Igu je punt! Ižanci gredo!«

Tako je odmevalo po vežah in hodnikih in je skočilo tudi na ulico, da je šlo po vsem mestu.

»Na Igu je punt!«

To novico je prinesel v Ljubljano ižanski kaplan, ki je bil pripeketal na svojem konjiču, vsem mokrem in penastem, prav v Kresijo in prosil pomoči in varstva zoper razdivjano drhal, ki je bila izgubila vse spoštovanje do svetne in duhovske gosposke in je vstala, da vse pokonča.

Tako so mu poročali zaupniki in ogleduhi, ki so nastavljali ušesa med kmeti in prinašali njihove krvave grožnje v grad in župnišče.

Oddelek, ki je bil pripravljen na Ižansko, je dobil povelje za takojšen odhod, in sicer v brzem koraku. Ko je poveljnik oddelka opazil na ižanskem gradu velik ogenj, je priganjal svoje ljudi in tako so še pravočasno prispeli na Studenec in zastražili župnišče. Na gradu ni bilo kaj varovati in zato so ostali v vasi, da otmo župnišče in druge domove, ako bi se jih lotila ropajoča drhal. Streljali tiste dni itak niso, ker je tako želela tista oseba, ki je bila oznanila ljudem svobodo, vsaj na ljudi niso smeli.

Tudi na Studencu niti enkrat niso ustrelili, ižanska vojska je pa s krampi in cepini pobegnila pred golimi bajoneti in tako je ostal v župnišču pasji snop za večne čase zapisan.

Enajsto poglavje.

Pohod na Turjak.

V tisti vihartni noči so spali na Ižanskem samo otroci. Vse drugo je bdelo deloma od strahu, večinoma pa v veseljem pričakovanju dogodkov.

»Urbar! Ali ga bodo dobili v roke? Ali ga bodo popravili tako, da bo tudi za kmeta prav?«

Naposled so se vračali prvi. »Glej ga! Ta nese vrečo na rami. Kaj neki ima? Onile nese v vsaki roki stol. Lej ga, kako je zagrabil, da si je komaj pobasal pod pazduho. Ali je obleka ali kaj? Ga vidiš, kako je širok? Bog vé, kaj si je natlačil v nedrija. Poglej ga no, kako gredo psi

za njim. Kaj pa nese? O, pošast, gnjati je pograbil. Ta se bo mastil!« Z vsakršno ropotijo so prihajali, celo z različnimi gosposkimi piskri, ki so jih pobrali po policah in omarah, v kuhinjah in sobah.

»Kje je pa urbar?«

Tako so končno vprašali nekateri, ki jim je bil urbar v srcih in so ga imeli v mislih. In takoj so zvedeli:

»Pekel ga je požrl. Ali nisi videl, kako je gorelo? Nobena črka ni ostala, glavo zastavim!«

Sedaj pa ni bilo pripovedovanja ne konca ne kraja.

»Ali ni bolje, da sem prinesel domov moko, kakor da bi bila zgorela? Ali nam ne bo prav prišla? Pa tale kos mesa? In ta pisker in tile prtiči? Ali naj bi bilo vse zgorelo? Kdo bi pa imel kaj od tega?«

»Pa to ni naše. To je graščinsko!«

»Kaj ni vsa graščina naša? Sedaj smo samo nekaj tistega nazaj vzeli, česar nas je graščina leto za letom oropala. Ali ni graščinec vsako leto desetnil? Nocoj smo pa mi!« Tako so pogladili občutljivo vest, ki se je tu in tam krotovičila.

Največ občudovanja, pa tudi zavisti je užil Švigelj s Sarskega. Vsi so ga videli, ko si je bil oprtal boh, vsi so ga zavidali, pa tudi doma so povedali, kako je bil Švigelj srečen, ki je bil boh zalotil.

»Zakaj ga pa ti nisi prehitel, saj veš, da nimamo nič. Zakaj si ga pustil?« je očitala marsikatera žena možu.

Toda oni možje, ki so bili doma, so pa morali preslišati: »Viš ga, dedca lenega! Švigelj je možak. Cel boh je prinesel, lahko bo ona belila, tebi bom pa nezabeljen močnik dajala!«

Marsikomu je bilo žal, ki ni bil pograbil kaj boljšega, najbolj je bilo pa žal onim, ki so ždeli doma takrat, ko se je delilo graščinsko blago in so si izžanski kmetje vračali desetino.

V jutru po tej zmagoslavni noči je cerkovnik pri Sv. Lenartu na Zgornjem Igu prvi zapazil, da vstaja na dolenski strani beli dan. Tedaj je udaril na veliki zvon in udarjal plat počasi in slovesno: »Na noge, Ižanci! Ura je!«

In kmalu nato je bilo plat zvona po vseh cerkvah v dolini ter po cerkvah na gričih in hribih.

Vzdramila se je dolina in gora in vzdignilo se je vse, kar je bilo zmožno udariti.

Tedaj pa, ko je že zvonilo po vseh cerkvah ižanske fare in še čez, koder so vedeli za zaroto, je farni zvon molčal in ljudje so se spraševali: »Ali je farni mežnar zaspal? Ali drži z graščino? Naj ga strela!«

Na splošno presenečenje pa se je razlegnil po Studencu čednikov rog, dasi ni bilo v gmajni nobene muljave in je bilo barje še požgano od mraza.

Čednik je pa trobil, trobil.

Takoj je bilo na Studencu vsem jasno, kaj pomeni čednikov glas, in so se odpravili prav tako, kakor bi jih bil zvabil zvon, in so vzeli čednika z rogom s seboj, da jim bo trobil po poti, koder bo korakala vojska s Studenca.

In dobre volje so bili, se smejali in grohotali, ko se je čednik napenjal, in so se izpraševali, kdo se je domislil čednika.

»Mi se pa postavimo!«

Tako so se bahali zarotniki s Studenca. Malnarček, ki jih je vodil, je bil pa še bolj ponosen, zakaj on je bil tisti, ki je spravil čednika pokonci, ker mu je prišel cerkovnik povedat, da ne more v zvonik, ker ga straži vojak in mu grozi z bodalom. Jazen je bil zaradi tega, ker ni vedel, kako bi sklical sosede, a tedaj se mu je zasvetilo, da je ukazal: »Naj pa čednik zatrobi!«

In tako je šla vojska s Studenca za čednikom in to je bilo drugim tako všeč, da jim je bilo žal, ker niso tudi iz drugih vasi vzeli čednikov s seboj. Samo oni s Pijave gorice, ki imajo sv. Judeža za patrona, ki se že takrat niso dali onim s Studenca pod noge, so privedli svojega čednika s seboj, ko so slišali znani rog s Studenca.

Ko so le-ti s Studenca trčili z onimi s Pijave gorice v Okljuki skupaj, je pa rekel Tone Krivanoga, ki je bil pri Malnarčku prenočil in je šel sedaj z onimi od fare:

»Ni pes, da bi se Turjak sedaj ne razvalil. Okoli Jerihe so samo trobili, pa je šlo zidovje v drobno, mi pa imamo rogove in krampe s seboj. Tudi Turjak mora iti vsaksebi! Dol z njim!«

»Glavo ali pa urbar!« je odgovorila vojska.

Urbar je imel vsakdo na jeziku, v srcu je imel pa salo. Salo mora dobiti, da bo žena zadovoljna, obleko za otroke ali vsaj čevlje, pisker iz porcelana ali vsaj še kaj od sto drugih dobrot, ki so nakopičene v turjaškem gradu. Vsak je samo to Boga prosil, da bi bil prvi v gradu.

Morda se bo že v Námršlju kaj dobilo. Pa tam nimajo Bog ve kaj, ko je bajta majhna in Pem tako skop, da še sebi ni nikdar nič privoščil.

»Na Turjak! Tam imajo!«

Te misli so privzdigovale vse, ki so imeli korake usmerjene proti Turjaku in so nosili na ramah krampe, vile, cepine in sekire.

Ko je kmečka vojska dospela do Podrebra, so jo Želimejci pozdravili z vriskanjem.

»Glavo ali pa urbar!« so jim odgovorili Ižanci in krenili proti Námršlju. Toda Želimejci jih niso spremili. Smejali so se jim in si pritrjevali, češ, kako prav smo naredili. V ranem jutru so namreč gradiček že sami opleni in urbarje zažgali.

»Hudirja, kar brez nas! Pa vse do zidu!« so se srtinili Ižanci, ko so se vračali praznih rok.

»Vsaj toliko pravice imamo v Námršlju kakor Ižanci. Ali ste vi nas kaj vabili na Ig?«

Skoraj bi se bili spoprijeli, da ni prav tedaj završelo po hribih. Po vseh stezah so drli hribovci navzdol. Vihteli so težke okovanke nad glavami in bliskali z očmi na vse strani. Najbolj divji so bili Škriljani, ki jih je vodil Glavanov Janez, sam srdit, da je kar pihal.

»Kako si opravil?« ga je pozdravil Tone Krivanoga.

»Nocoj smo jazbino na Preseki razpotegnili in požgali, jazbec nam je pa ušel,« je povedal Janez in zaškripal z zobmi.

»Če ti je sedaj, ti ne uide drugič, Janez. — Sedaj pa,« se je obrnil Krivanoga do vojske, »čedniki naprej! Na Turjak!«

Zatrobili so rogovi, bobnarji so tolkli takt na prazne banke in na škafe, da je šlo kakor pri vojaki: ena, dve! Vmes pa je šlo med vojsko gor in dol: »Glavo ali pa urbar! Vse dol! Tlaka in desetina je preč, ne bo nas drla graščina več!«

Potoma so pritiskali še zmerom novi puntarji od vseh strani. Za vsakim grmom ob cesti so čakali, na križpotih je bila glava pri glavi. Z Gradišča, z Vrha, z Rogatca so prišli, pa so prilezli od Ščurkov, z Visokega so pridrli, iz Zapotoka so vsi pridrevili, tako da so Ižanci že kar godrnjali, da jih je preveč, da ne bo kaj deliti na toliko glav. Mimo Zaločarja so kar šli; malokateri je

stopil noter, da ga je sunil merico ali dve. Plačal pa nobeden ni nič, je pravil kesneje Zalogar, vsak je rekel: Bom plačal nazaj grede. Tako je Zalogar tržil tisti dan, iztržil pa nič. Ustavili so se šele pri Matičku pod Turjakom.

Tako je prišla ižanska vojska pod Turjak.

Grof Jožef Marija Auersperg se po tistem neprijetnem dogodku na Studencu Ižancem ni več prikazal, temveč je ponoči zajahal konja in se pod vodstvom velikega lovca, ki je poznal vsa pota in steze, podal domov na Turjak po stranskih potih in stezah preko hribov; Ižancev ni hotel srečavati.

Pesem, ki mi jo je povedal mladi Zdražba, pravi:

Grof se v gozdu milo joča,
pa se Bogu priporoča:
da bi toliko ga prikril,
da b' Ižanc ga ne dobil!

Jokal turjaški grof najbrž ni, vsaj vpričo velikega lovca ne, toda poln srda je koval načrte, kako bi se osvetil Ižancem za sirovo ponižanje. Ali bi se ne spodobilo, da bi vse Ižance položil na cesti na trebuh in bi se cesarjev komornik in grof turjaški vozil po njih gor in dol? Spodobilo bi se in zaslužili so. Tako je mislil grof turjaški v svojem srdu; ko se je pa začela v njegovih žilah kri nekoliko mirneje pretakati in je začel premišljevati, odkod je prišel nemirni in uporni duh med ljudi, je moral priznati, da je prišlo vse to od zgoraj in da je pravzaprav cesar tisti, ki je vrgel turjaškega grofa in svojega komornika na Studencu iz kočije.

»Kaj blebeta o odpravi tlake in desetine, zakaj obeta svobodo in konstitucijo!« se je v srcu hudoval grof turjaški. »Sedaj pa ima! Kanalja je komaj zavohala prostost, že se je začela zigravati. Že danes je nastavljala rožičke, kaj šele bo, ko ne bo več na verigah? Kdo bo varen pred njo? Ferdinand, slabe svetovavce imaš! Z bičem po kanalji in na kratko jo priveži! Potem boš vladal!«

Takih nazorov je bil grof Jožef Marija, in če bi bil tedaj on cesarjev svetovavec, ne vemo, kako bi bilo kaj s tlako in desetino.

Hud se je vrnil na Turjak, kjer so že vedeli za njegovo nezgodo, in je še manj govoril kakor sicer.

Naslednji dan je pa vendar vzdignil ušesa, zakaj na Turjak so prihajale novice, čudne in neprijetne, ki so vznemirjale bolj in bolj vse, ki so prebivali pod graščinsko streho, in so končno osupnile tudi resnega gospoda grofa.

Uradništvo okrajne komisije, ki je tedaj prebivalo v gradu, je pobegnilo že ob prvih grozečih novicah preko Šentjurja na Grosuplje in naprej po veliki cesti, kjer je bilo vedno dovolj vojakov in bolj varno.

Tudi grofa so nagovarjali, da naj pobegne v Ljubljano in naj prepusti obrambo graščine uradnikom, lovcem in hlapcem; toda grof se ni vdal. Stoletja so že Turjačani na teh pečinah, nikdar se niso zbali, nikdar niso klonili. Ko so divjale vojske in upori v deželi, tedaj so se Turjačani utrdili v svojem gradu in kljubovali vsem viharjem, ali so pa kot vojskovodje drli sovražniku nasproti. Ali se ne pretaka po njegovih žilah kri Herbarta, kri Andreja in drugih slavni prednikov, ki so se odlikovali na bojiščih? Jožef Marija naj pa pobegne? Nikdar! Ne, ne, te sramote pa ne napravi svojemu starodavnemu rodu.

»Branil se bom!« se je odločil Jožef Marija. »Do zadnjega zdihljaja bom varoval dom svojega rodu. Naj pride kanalja! Tur bo pokazal, da je močnejši.«

Zaničevalno je gledal plašno uradništvo, ki se je prehitelo v begu, ko je komaj zaslutilo nevarnost; z velikim spoštovanjem je pa govoril o grajskem župniku — Jože Suhadolnik se je pisal —, ki je ostal v svojem stolpu, četudi so ga nagovarjali od vseh strani, naj beži. Grof in župnik sta ostala torej na svojem mestu in Jožef Marija se je kot previden mož tudi vsestranski pripravljaj na obrambo.

Najprej je sporočil deželnemu poglavarju grofu Welsersheimbu, kaj vse se pripravlja. Opisal mu je načrte upornikov, ki ne nameravajo razbiti samo turjaških graščin, temveč nameravajo udariti tudi na Ljubljano in Bog vé kam še, ker zgledu podložnikov izanske graščine bi sledili tudi drugi in v kratkem bi bila vsa dežela v največjem upor in bi tekla kri graščakov in gospode kakor je bilo že nekdanj, kakor piše zgodovina. Prosil je, naj mu pošlje vojake, da bodo varovali imetje turjaških in upor v kali zadušili.

Potem je pa grof tudi sam storil za obrambo, kar mu je velevala previdnost. Predvsem je bil prijaznejši z lakaji, svojimi uradniki, hlapci in z vsemi ljudmi. Mahoma je spoznal, da so mu potrebni. Poklical je na Turjak vse logarje in lovce, ki sami še niso bili pribežali, vpregel je »purgo«, da je robotala pri utrjevanju grada in marofa. V sobe, iz katerih so lahko metali kamenje na naskakujoče, je velel nanositi kamenja, iz orožarne je dal na razpolago vse uporabljivo orožje, celo oba stara topova, plen iz turških vojn, je ukazal postaviti na baštonu, da sta grozila na ižansko stran. Postavili so na notranjem dvorišču kotle za vodo.

Na pristavi so pa pripravili močna bruna, s katerimi bi bili zavarovali vrata.

Pozabil pa ni poslati ogleduhov in poizvedovavcev v uporni tabor. Med tlačani so bili vedno ljudje, ki so slepo služili graščini. Ti so poročali vse podrobnosti, ki so jih izvedeli ali opazili. In tako je grof Jožef Marija izvedel, da je vznemirjena vsa pokrajina, katere središče je Turjak, da se ljudje rotijo, da ne bodo dajali nobene desetine, da ne bodo hodili na tlako in da mora vse dol, graščine in gospoda. To grofa sicer ni vznemirjalo, ker je že tako vedel, da pameten tlačan vedno kolne graščaka in se roti, da ne bo dajal ne desetine ne tlake; bolj so ga skrbele priprave Ižancev. Poizvedovavci so mu prinesli vse načrte Ižancev kakor tudi, da iščejo zaveznike na vseh straneh, da bi kakor val butnili od vseh strani na Turjak in ga potopili.

»Glavo ali pa urbar!«

Ali so uporni tlačani res željni krvi graščakov in gospode? Ali se bo res treba udariti z njimi na življenje in smrt?

V taki negotovosti je prešla noč, ki so si jo bili izbrali Ižanci za upor. Na Turjaku so bili pripravljene ustaviti se navalu. Razen straž so smeli iti vsi počivat, samo pod kotli je moralo goreti, da bi bil pripravljen krop, s katerim bi bili ohladili glave upornikov. Toda kdo bi spal takrat, ko trka sovražnik na vrata, ko mu v pričakovanju slika domišljija dogodke, polne groze in trpljenja. Nihče ni spal, in tudi ko bi bila napadala koga dremavica, bi ga bila naglo pustila, ko je zadonel grozen klic:

»Gori! Na Igu je ogenj!«

Vse se je gnetlo na obzidje, nagibali so se skozi okna in zrli na Ig, kjer je žarenje neba naznanjalo požar, ki se zdi v noči še večji in strašnejši kakor je v resnici.

In vsi so ugibali, kaj gori. Ali gori grad ali marof, ali se je slučajno vnel ogenj pri kakšnem kmetu?

Po polnoči je pa bilo jasno, da pokončava ogenj graščinsko imetje, zakaj takrat se je posvetilo tudi pod Mokrcem in vsi lovci in logarji, ki so poznali natančno vse ozemlje, so potrdili, da gori graščinska hiša na Preseki. Gozdar Menat, ki je bil tudi pribežal na Turjak, si je segel od togote v lase, zakaj vedel je, da bo vse njegovo imetje pepel. Rotil se je, da jim še vrne.

Sedaj je bilo vsem jasno, da se je začel punt in se razlil na vse strani in da bo skoraj pljusknil ob turjaško ozidje.

Grof je dajal povelja, nadoskrbnik je nadzoroval, kako se izvršujejo, in naročal logarjem in lovcem, naj pač pazijo, da ne pojde noben strel zastonj. Pod kotli je moralo goreti.

Proti jutru so pribežali nekateri ubežniki iz ižanske graščine in povedali, da je upornikov kot listja in trave, da se nihče ne more ustavljati črnim pošastim.

»Se bomo pa streljali,« je menil grof in dejal lovcem in gozdarjem: »Naravnost v srce!«

Zjutraj so prišli na Turjak vojaki, ki jih je bil poslal deželni poglavar v varstvo prijatelja Auersperga.

Z vojaki je pa prišel tudi pogum, ki je privzdignil junaške brambovce na Turjaku, da so se jim mračni obrazi zjasnili in so se kljubovalno ozirali na ižansko stran.

Grof Jožef Marija je vzkliknil: »Pa naj pride kanalja!«

Stari Potokar iz Želimpljega se je kot fant tudi udeležil pohoda na Turjak. Na stara leta je pravil vsakomur, ki ga je hotel poslušati, kako je bilo takrat. Pisatelj te povesti ga je rad poslušal in zato misli, da je najbolje, ako nam Potokar tudi sedaj govori. Poslušajmo!

»Pri Matičku smo se najprej oddehnili,« je pravil stari Potokar, »zakaj tam se začne cesta vzpenjati v hrib, na katerem je Turjaški grad. Treba je pa bilo tudi premisliti, kako se ga bomo lotili. Neki Ižanec je vedno in vedno drežnjaj: Najprej poiščimo urbar! Urbar moramo dobiti!

Toda niso bili vsi njegovih misli, zakaj drugi Ižanci so ugovarjali in vpili: Najprej v shrambo, pa nikamor drugam. Šele tisti Krivanoga je naredil mir, ki je dejal: Najprej v grad, potlej pa kamor kdo hoče. Jaz pojdem najprej v klet pogledat. — Ta ima prav, smo dejali, ki da vsakemu prostost, da bo delal, kar ga bo najbolj veselilo. Potlej so pa začeli izpraševati: Kje so pa Krvavci in smolarji? Škocjanci, kje so? Poljci, kje so? In oni od Lašč? Kaj nam niste pravili, da bomo vsi kmalu udarili? Počakajmo jih, so dejali tisti, ki so nas vodili. Krivanoga je povedal: Dolhar iz Škocjana je sporočil, da bo vse pripeljal. Mišček iz Dobrépolja naznanja, da Poljce komaj zdržuje, da hočejo kar sami z graščino vse urediti in da ne odnehajo. Okoli Lašč je vse na nogah. Samo Krvavci in smolarji se še niso sporazumeli. Smolarji pravijo, da ima graščina več smole v gozdovih kakor kmetje in da bi bilo pametno držati z graščino. Na urbar ne dajo nič, ker ni notri o smoli nič zapisanega. Smolo ima tisti, ki ima strug v rokah, pa nihče drugi. Pa Usnik je rekel: Čeprav ne bo mogel vzdigniti smolarjev, Krvavci pridejo gotovo. Ti so gorki graščini in bi si jezo radi ohladili. Tako je, počakajmo! Toda Ižanci niso bili teh misli, zagnali so vse vprek: Kaj bomo čakali! Kdor prej, ta prej! Prej pride, prej melje. Kar naprej! Kar nekaj mešati se je bilo začelo in vsak bi bil najraši udaril na svojo roko. Tudi jaz sem bil prijel trdneje vile in sem si mislil: zadnji ne bom, gorje mu, kdor mi pride nasproti. Popolno zmešnjavo je preprečil Krivanoga, ki je zavpil: Vsi tisti, ki imajo kaj besede, naj pridejo k meni! V hipu so se zbrali tisti, ki so imeli pri posameznih oddelkih prvo besedo, okrog Krivanoga, mi smo se pa zgrnili okrog njih, da bi slišali, kako bo posvèt. Kaj bi? je začel Krivanoga, ki mu je bilo poznati takoj, da je čez vse druge. Ako počakamo, pojde zlahka. Kar poigrali se bomo, pa bomo v gradu, pa bo urbar naš in vse drugo, nihče nam ne bo mogel uiti, zakaj samo ena vrata so v grad in iz grada. Ne grof ne kdo drugi nam ne uide, še Ardigata nam bo prišel v roke, ki ga imate vsi črno zapisanega. Pa ni treba precej udariti po njih, da bi jih bilo konec in bi jih imeli potem na vesti, da jim še časa za pokoro nismo privoščili in smo jih gorke poslali hudiču na vile. Na rokah jih pa tudi ni treba nositi, zakaj je pa vojska; ampak zmeniti se je treba z njimi. Kdor je kdaj

palice držal na Turjaku, ta naj jih vrne grofu z obrestmi vred, da bo videl, po čem je taka mast. Ali pa Pemu in Ardigati. Vsi trije so jih zaslužili. Le po njih! Vse vrniti! Vse se mora plačati z judovskimi obrestmi vred. Kar vseč je bila ljudem taka misel, da so se oglašali: Grofa dajte meni v roke! Jaz si bom Ardigato privoščil! Pem, sedaj boš videl! Tisti divji fant iz Škrilj je pa kar tulil, ne vem, ali od jeze ali veselja: Pes s Preseke je pa moj! — Pa naš! so vpili Škriljani. Tudi nam je dolžan! Vojvodi so pritrjevali velikemu in je bilo sklenjeno: Počakajmo! Špijoni naj pa gredo pogledat, kdaj bodo druge vojske prišle. Toda Ižanci so bili drugačne volje: Nič ne bomo čakali. Koga se pa bojimo? Nas je itak že pol preveč. Zakaj pa imamo krampe in sekire? Naprej! Pa naj bi bili prej vstali. Bodo pa na ostanke prišli. Naprej! Udri, Cecman! Svoboda je! Najbolj so vpili tisti, ki so bili po obrazu sajasti in so imeli samo v očeh nekaj belega in pa zobe, kadar so se režali. Drugi se pa tudi nismo nič bali, pa smo zagnali vsi kakor en mož: Naprej! Naprej! Vojvodi so morali odnehati. Krivanoga se je raztogotil: Jaz ne bom kriv, ako bo napak! Vsaj oglasimo se prijateljem. Naj uka sova! Udarimo v imenu božjem! Tisti umazani Ižanci, ki so bili tako neugnani, so pa zaukali kakor sove. Dejali so, da je to puntarsko znamenje, da se zvohejo. A nihče se ni odzval in tudi nismo utegnili poslušati, ker so Ižanci kar naprej drli po cesti in so na vsak način hoteli biti prvi, tako da smo drugi hočeš ali nočeš kar za njimi ostali. Prav za nami so bili pa vojvodi, ki so bili prej med prvimi, a so šli sedaj prav zadnji, da se mi je kar zdelo, da bodo vse zamudili in bodo najbrž mrzlo jedli kakor Poljci in drugi. Tako smo se začeli vzpenjati po tisti kačji cesti pogumni in veseli: sedaj je ukala sova, nato je pa udarilo: Udri, Cecman! Vse dol! Glavo ali pa urbar! — da je odmevalo od bregov in iz gozda, kakor bi se nam grohotalo tisoč vragov. Vihteli smo sekire nad glavami, zamahovali s krampi, z vilami suvali v zrak, tolkli s cepini po kamenju, da so se kresale iskre, in kakorkoli je mogel kdo pokazati srčnost in razposajenost: Udri, Cecman! Tlaka in desetina je proč! Svoboda je! Tako smo prišli do vrhnjega ovinka, od koder je videti grad. Tedaj smo zagledali vojake, ki so obkoljevali grad spredaj in od naše strani. Kar mraz nam je šel po

hrbtu, zakaj bolj gotovo bi se bili nadejali srečati samega peklenščka na Turjaku kakor pa vojaka, pa celó graničarja po vrhu, tistega, ki ima bele špičaste hlače in mu vise muštafe pod nosom. Prednji so kar obstali in za njimi se je ustavljalo vse in se je zdelo, da bi šli najrajši kar ritenski. Začeli smo vpiti: Naprej, naprej! Sprednji so se pa branili: Vojaki, paganeti! Zadnji so tiščali naprej, prednji so se upirali nazaj, da je kar gneča nastala na cesti in ni bilo nobenega vodstva več. Prednjih kar nismo mogli spraviti naprej in so se samo otepali: Kam bom šel z golimi rokami? — Naprej! Kaj se bojiš, zakaj imaš pa sekuro? — Tako smo vpili vse križem, iz grajskih oken so nam pa zijala kazali in grozili. Ko so poveljniki prišli pogledat, kakšen šent je cesto pretekel, da ne more vojska naprej, so jim Ižanci kazali graničarje in vpili: Paganete imajo! — Kaj se pa bojite? Cesar je velel, da njegovi vojaki ne smejo ljudi streljati, se je naraščal Krivanoga. Naprej! Drugi je vpil: Fantje, naprej, po urbar! — Pa nista mogla premekniti Ižancev, ki so le vpili, da ne gredo na paganete. Krivanoga jo je pa pogruntal: Zakaj imamo pa vile? Z vilami jih bomo! In precej se je glasilo povelje: Z vilami vsi spredaj! Naprej z vilami! Povelje je šlo sem in tja, toda tisti z vilami niso bili prav zadovoljni in so godrnjali: Pa bi bili ukazali podajače prinesti! Kakšna komanda je pa to, ki nič ne ve? — Vendar so začeli prihajati v prve vrste, kateri se je pa še obotavljal, so ga kar spehali naprej. Tako se je zdelo, da se bo vojska iznova uredila in Ižanci so se začeli bahati: Jim bomo že pokazali! S pestmi so grozili vojakom pred gradom. Sedaj bo pa šlo, ko so vile spredaj, smo se pomenkovali in stopali v vrsto, Tone Krivanoga je pa od zadaj vpil: Naprej! Jaz sem žejen! Hitro naprej! — Komaj so prišle komandantove besede do grada, tedaj se je pa na zidu nekaj posvetilo in pokadilo ter zagrmelo, da se je vse streslo okoli nas in pod nami. Za trenutek je vse obmolknilo in najbrž je ljudem tudi sapa zastala in srce. Šele ko je grom udaril nazaj od nasprotnega brega, od Ločnika, od Kureščka, kakor bi bili povsod okrog nas postavljeni topovi in bi streljali na nas, so se nekateri zavedeli in z glasom, polnim strahu in groze, zavpili: Štuki! Štuki! Bežimo! — Bežimo! je jeknilo po vsej naši vojski in tisti hip je bila vojska pod cesto in se je spuščala po strmini navzdol med

drevjem in grmovjem, loveč se po vseh štirih, od drevesa do drevesa, se prekopicovala čez glavo, se vozila kakor na saneh po drčah, po grušču in koreninah, kakor je kdo mogel, kakor se mu je zdelo varneje in hitreje. Nihče se ni utegnil obrniti, da bi bežal po cesti, vse je tiščalo naprek. Jaz sem bil še ostal na cesti, mlad sem bil in radoveden, pa tisti Krivanoga se je še nekaj obotavljal in nekaj drugih. Tedaj je pa zopet zagrmelo, da se je vse treslo. Po zraku so letele goreče cunje. Komaj sem se ozrl, sem že videl, kako se je Krivanoga zagnal na kraj ceste in zavpil žalostno na pomaganje: Prizajeti smo! Sin Davidov, reši me! — in v istem hipu se je vrgel za drugimi v grmovje. Zadnji sem bil na cesti in taka groza me je bila obšla, da sem se še jaz spustil nizdol. To pa rečem, noben vihar ne bi bil tako naglo pometel ceste, kakor so bili s Turjaka s praznimi topovi pognali vso našo vojsko. Zakaj pravili so kesneje, da so za poskušnjo le s cunjami nabili topove in z njimi pozdravili sovražnika; ko so pa videli, kako so lahko spravili celo vojsko v dir, je velel grof streljati od veselja. Graničarji so pa vpili: Ura, ura, ura! ker jim je bil grof obljubil, da bodo pili, kolikor bodo hoteli, ko bo vojska končana. Mahoma smo bili zdolaj, nekateri so prišli z glavo naprej, drugi z nogami, malokateri je prišel dol tako, kakor ljudje hodijo, vse je bilo na kupu, da take kurje mese še nisem videl kakor je bila takrat in je tudi ne bom. Kakor hitro se je mogel kdo izkobacati in postaviti na noge, jo je ubral čez travnik na cesto. Nihče ni pobral orožja, ako mu je padlo iz rok, nihče ni iskal klobuka, če ga je izgubil, nihče se ni ozrl nazaj, zgoraj na hribu so jih pa izpuščali, da se je majala gora in dolina, in to nas je gnalo naprej na žive in mrtve. Jaz sem bil mlad, čvrst in gibčen v nogah, da sem se spretno lovil po hribu in sem brez vsake nezgode prišel dol in potem sem jo ubral za drugimi. Dam se pa ne! sem dejal sam pri sebi in sem stegnil noge, da sem v trenutku pustil tiste nadušljivce za seboj, pretekel prve in bil prvi za ovinkom na Virji, kjer me nihče s Turjaka ni mogel videti. Tedaj sem začel bolj polagoma teči, da sem zgubil sapo, ki sem se je bil nalovil. Ker so pa drugi le pritiskali za menoj in je na gradu še zmeraj grmelo, sem jo pa le ucedil in pritekkel prvi do Zalogarja, kjer sem smuknil v vežo. Zalogar je bil baš stopil na lestvo in tarnal: Sedaj mi bodo pa vse

požrli. Fant, nikar me ne izdaj. Skril se bom. Molči, ne bo zastonj! — Je že dobro! sem dejal in potiskal lestvo za njim, ki jo je vlekel za seboj na izbo. Komaj se je bil Zalogar odmeknil od line, že so prisopihali za menoj po cesti in nekateri so planili v vežo, zahtevajoč: Brž pijače! Kje je kaj požrtnega? Klicali smo vsi skupaj Zalogarja in poskušali odpreti vrata v klet. Tedaj je pa k sreči na Turjaku zopet primazalo, kar je vse žejne lžance vrglo iz Zalogarjeve veže, da so se spustili v dirkanje z drugimi, ki so se poganjali po cesti. Jaz sem se pa v veži smejal in gledal razbito vojsko na begu. Seveda so se še zatekali v Zalogarjevo vežo, zakaj žejni so bili gotovo vsi, pa streljanje na gradu jih je vedno pognalo naprej. Pa sem jih gledal. Dosti jih je bilo brez pokrivala, obleka je bila raztrgana, da so kar cunje visele od njih; drugi so bili vsi opraskani po glavi, da so imeli krvave maroge, nekateri so imeli roke obrezane, da je kri curkoma kapala iz ran. Nekateri so se opraskali ob grmovje in potolkli ob deblih in kamenju, drugi so se ranili ob lastno orožje. Najbolj smešen je bil pa Glavanov Jože iz Škrilj. Kakor sem pozneje izvedel, je bil sedel kar v drčo, kakor je druge videl, in se spustil navzdol. Toda on ni imel irhastih hlač, ki so trpežne, ampak navadne hodnikove. Seveda je bilo precej po njih, kolikor na široko je sedel, in tako se je pripeljal po golem do dna. Seveda je bilo tudi po koži in pokazala se je sama krvava rana. Peklo ga je in najbrž bi se bil hladil pod hribom, ko bi ne bilo zgoraj streljalo. Tako se je pa le pobral in jo je pobiral za drugimi, pa naj je peklo ali pa bilo grdo, z roko je zaslanjal, kolikor se je dalo, pa bežal z drugimi, da bi ga ne dosegle bombe s Turjaka. Seveda so se smejali in kazali za njim in ga spraševali: Jože, kdo ti je pa to rdečo zaplato prišil? — Prav zadnji je bil pa tisti Tone Krivanoga. S težavo se je metal po cesti, kolikor je mogel, da bi preveč ne zaostal, in od časa do časa je prošil: Počakajte! Počakajte! Pa v vojski je že tako: vsakdo beži na svojo pest, pa naj bo prostak ali general, in na begu nobeno povelje ne drži. — Potlej sva se pa z Zalogarjem dobro imela. Jaz sem mu pravil, kar sem vedel, kako je bilo na Igu in kako smo naskočili Turjak. Mož se je tolkel po kolenih in nazadnje rekel: Fant, zapomni si! Cesar je dal kmetom svobodo, graščakom pa vojake. Pa naj gledajo, kdo bo na vrhu.

Saj si videl! Nič ni vredna taka svoboda. Žal mi je, ker sem v kmečki koži! — Nekaj pa še moram dodati. Četežani, turjaški purgarji in kmetje iz drugih vasi tam naokoli so hodili pobirat sekire, vile in drugo orodje, katero je pustila izanska vojska po grmovju in na begu, in so si nabrali toliko, da bodo imeli sto let zadosti tega blaga. Pa naj bo kakor hoče, lepo je pa le bilo takrat, čeprav smo bežali.«

Tako je pravil stari Potokar.

D v a n a j s t o p o g l a v j e.

Gosposka vrača.

Grmenje topov na turjaškem baštonu je pretreslo vso deželo. Grmljavica je segla do cesarskega Dunaja. In šlo je po deželi kakor vihar, da se je vse razburilo, vse razmajalo:

»Ižanci so graščino ugnali. Vse so požgali. Nobenega pisma ni več. Grofa in pisarja so v jarem vpregli! Hej, kako so vlekli in orali z njima! Z bičem so ju gonili! Živela svoboda! Ni tlake, ni desetine! Vse dol!«

Dežela je bila podobna velikemu uljnaku pred rojenjem. Vse šumi in bega sem in tja.

»Kmetje, sekire in vile v roke!«

Podložniki planinske in šneperške graščine so pridrli v grad in oboroženi zahtevali svoje pravice. »Nobene štibre ne plačamo. Nobene gosposke nočemo. Vse mora proč. Kje je oskrbnikova glava?« Na srečo je bil oskrbnik pravočasno odnesel pete in glavo.

Pa je zavrelo okrog Polhovega gradca, Smledničani so prirjuli v graščino in iskali barona.

Kmetje ribniške in rtneške graščine so postali nepokorni in silili v gradove. Trebanjci so podirali gozdove graščine lanšpreške in še marsikje so hladili podložniki staro jezo ob graščinskem imetju.

»Vse dol! Vse je naše! Ni desetine, ni tlake, ni štibre! Živela svoboda!«

In pili so takrat in peli, zakaj kmet je bil dobre volje kakor še nikdar prej, ko je brez strahu zmerjal gospodo, ko je hodil s krampom trkat na graščinska vrata, pa ni bilo nikogar, ki bi ga bil vrgel na dolgi stol in bi mu jih bil naštel petindvajset.

Petindvajset in še več jih je dobil graščinec, ki je bil toliko nepreviden, da je še trkal na svoje pravice.

»Vse dol!« je kazala ura, pa je niso znali brati ljudje po graščinah, da jim je moral dopovedovati podložnik s kolom in sekiro.

Toda ura se je bila takrat zaletela in zdrknila pre-daleč in zbudila kmeta prezgodaj. Preden se je bil zdramil iz stoletnega spanja in si zmel spanec iz oči, je že segal po orožju, s katerim si bo trebil pot v beli dan, toda bleščeča svoboda ga je slepila, da ni poznal pravega orožja, da ni videl pravih steza in cest, ki vodijo v svobodni dan.

Pregrozna je bila luč, s katero si je kmet razsvetljeval pota v svobodo. Kramp in sekira v njegovi roki sta pomenjala smrt in razdejanje. Vsi, ki niso nosili takrat pruštofa, so se zgražali, se bali za svoje življenje, pa se ozirali navzgor, kje je krotivec, ki bi kmeta obvladal in ga ukrotil.

Na Ižanskem je bilo veliko razočaranja, ko so možje in fantje zasopljeni pricepali domov brez bohov, brez gnjati in drugih graščinskih dobrot, večinoma golih rok, opraskani in raztrgani, pa lačni kakor volkovi.

»Kje pa imaš kaj? Nisi nič dosegel? Kam si pa dejal? Ali res nisi nič dobil?«

Ženske so bile nejevoljne, pa so godrnjale in očitale, zlasti one, ki tudi dobrot iz ižanske graščine niso bile deležne in so se bile nabrusile, da bodo dobile iz Turjaka še več.

Dedci pa hudi:

»Kaj ni streljalo? Ali nisi slišala? Štuki! Že smo se držali gradu in noben krst nas ne bi bil mogel zadržati, tačas so pa izpustili. Kaj bi bilo, ako bi nas bilo zadelo, ko nas je že sam puh vrgel kakor bi mignil z vrha v dolino, da smo kar obležali; ko je pa drugič ustrelilo, nas je pa vrglo zopet kvišku, da smo bežali, kar se je dalo. Boga zahvali, da me še vidiš!«

Ko je Ižancem šel zopet strah iz udov, da so šli zopet lahko tja, kamor jih je bila volja, so se pa zopet gnetli pri »Zlati kočemajki«, pri »Pustem Janezu«, pri »Vrenku« in drugod po hišah, s »kazalcem« označenih. Pa ni bilo pravega duha med njimi. Nekaj jim je manjkalo in kar tako je jeknilo vprašanje:

»Kje je Tone? Kje je Krivanoga?«

Nihče ga ni videl od takrat, ko je poveljeval pod Turjakom, in zato so ugenili:

»Prizajet je! Obesili ga bodo!«

Končno so vendar izvedeli, da je bil pribežal mimo Zalogarja in da ga potemtakem niso ujeli.

»Kje je?«

Kmalu so povedali:

»Sram ga je, ker je vojsko izgubil. Kakšen general pa je to: na vojsko gre, topove pa doma pusti. Ali je to general in vojskovoja, ko caplja od zadaj? Sram ga naj bo! Spredaj bi bil moral marširati pa pokazati, da je kaj možaka, ki se ničesar ne boji. Ali ni mogel ukazati: Stojte! ko je zagrmelo, da bi bili počakali. Še zinil ni takrat. To je poveljnik! Pa oglednike je bilo treba naprej poslati, da bi bili videli, kaj imajo na Turjaku. Pa nič!«

Nekdo je opomnil: »Krivanoža je rekel, da počakajmo še druge puntarje, da bi bili vsi kmalu udarili. Pa ga nismo ubogali.«

»Da bi bili drugi vse pred nami požrli! Saj nismo neumni!«

Zagovornik je moral utihniti pod težo tako tehtnih ugovorov.

»Udarimo še enkrat! Jaz sem sekuro kar tam pustil, da mi je ne bo treba nositi s seboj.«

Tako je svetoval nekdo in kmalu mu je pritrdilo več takih, ki so pustili sekire in krampe pod Turjakom.

»Dokler vojak grad straži, ni nič!« je ugovarjal nekdo.

»Saj ne smejo streljati! Saj je cesar ukazal!«

»Pa imajo paganete. Ako ne bodo streljali, bodo prebadali. O paganetu ni cesar nič ukazal.«

»Viš ga, hinavca!«

»Nobene čez cesarja! Tlako je vrgel dol. Desetino je odpravil. Na vse se pa tudi ni mogel spomniti; kaj bi, ako je na paganete pozabil. Mi smo neumni, ki smo se ustrašili paganeta!«

»Pojdimo nazaj!«

E, pa jih je bilo malo take volje!

»Tja že ne grem, kjer vojak stoji. V grmovje grem. Po drva grem. Hoje grem podirat, da bom imel deske.«

Spogledali so se, zakaj misel se jim je zdela modra.

»V grmovje! V gozd!« je zagrmelo kakor bi trenil po Ižanskem, in vsi so se odpravljali v graščinsko hosto.

Viknilo je čez izansko zemljo:

»Kmet je zasadil, kmet bo sekal! To je naša pravica! Frajost!«

Zacvilila so kola, zamukala je vprežna živina, bič je švignil in voznik je veselo pokal, ko je priganjal živino k napornejšemu delu. Deblo za deblom je šlo iz graščinske hoste domov, na žago ali se je pa potegnilo samo toliko iz graščinske hoste, da je ležalo na kmečki zemlji.

»Delaj! Svoboda je!«

Drevje so podirali brez konca in kraja. Nihče se ni ustavil, da bi trenutek premislil, koliko še potrebuje, ali morda nima že več kakor dovolj. Toda ni bilo časa. Naprej! Hodnična srajca se je ovijala života, od las je teklo, pa nihče se ni utegnil oddehniti in odpočiti. Od zore do mraka so podirali, od zore do mraka je vlekla živina. Strašen pohlep jih je bil obšel, najrajši bi bil vsak zase posekal gozdove na Stražarju, v Mokrcu, v Krimu, po robovih od Studenca do Podgozda.

So pa bili tudi kmetje, ki so pustili hojo in bukev in so se spustili za zverjadjo, ki jo je graščina skrbno gojila v obširnih gozdovih. Po visokih dolinah za Mokrcem, Malinjakom, Lačenbergom in drugimi vrhovi so se tedaj pasle družine jelenov. Mnogobrojni tropi srn so prehajali preko Velkih Senožeti in oživiljali gozde. Jazbec je imel svoje trdnjave ob robu gozdov in lisica je bila povsod doma, zajcev je pa mrgolelo po goljavah graščinskih in kmečkih. Mejaši graščinskega ozemlja so že od nekdaj lovili divjačino. Rod za rodom je tihotapsko nastavljal pasti in zanke in streljal, ako ni slutil v bližini zelenca. Zato so si bili z graščino vedno v laseh, nikdar zaupljivi z logarji in lovci in mnogi so jih držali na dolgem stolu, da niso mogli več vstati; mesece in mesece so odsedeli v ječi samo zato, ker se niso hoteli izpreobrniti k veri, da je Bog divjačino samo za gospodo ustvaril.

Sedaj je pa nenadoma prišla svoboda in zverjad na planem ni imela nobenega gospodarja več.

Hej, kako je zaigrala lovska kri po žilah!

Nihče ni imel več obstanka doma, nobeno delo jih ni zadrževalo. Iz skrivališč so dvignili puške in pasti, vzeli vedno pripravljene zanke in šli v grmovje in gozdove. Pse so jim bili sicer postrelili zelenci, a to jih ni oviralo nič, o, saj so poznali ležišča zveri, poznali steze in prehode,

po katerih se premika žival, zato so podirali iz zasede. Pa se niso vzdignili samo posamezniki, cele tolpe so šle v lovišča. Kdor ni imel puške, je bil pa za psa.

Grof Jožef Marija Auersperg je klel in robantil kakor kak voznik, ko je izvedel, da so kmetje planili v gozdove in da podirajo vsevprek. Ko so mu pa povedali, da so se kmetje spustili za živaljo v gozdu, in ko je na lastna ušesa slišal pokanje divjih lovcev, se je pa še bolj raztogotil in njegova jeza ni poznala nobene meje. Zaprl se je v svojo sobo in ondi je med štirimi stenami v nič deval cesarja, ki ne zna vladati. Kar se da nespoštljivo je govoril o njem, čigar komornik je bil. Toliko plemenit je še bil, da tega ni storil vpričo drugih, vpričo uslužbencev, a drugače si ga je privoščil tako kakor že dolgo ne kakega hlapca.

Kajpak so preklinjali kmečke razbojnike tudi vsi drugi graščinci. Najbolj se je izponašal tisti s Preseke, ki ni imel nobene strehe več. Ta je posebno grozil.

Grofa je včasih prijelo, da bi bil kar s svojo vojsko, z graničarji in uslužbenci, udaril za divjimi lovci in lesnimi tatovi v gozde, a poveljnik graničarjev mu je povedal, da ima nalog, varovati samo njega in grad. Moral je torej to misel zavreči in iskati drugega pota in drugih sredstev, s katerimi bi ustavil ižansko povodenj, ki vse razdeva in uničuje in ki žuga razdreti vse vire, iz katerih zajema graščina svojo moč in blagostanje.

In ko si je tako podpiral glavo in iskal rešilne misli, se mu je pa posvetilo:

»Welsersheimb naj pomaga! Njih c. kr. Veličanstva skrivni svetovavec in deželni poglavar, hahaha! Oblast ima in vojake! Njegova dolžnost je, skrbeti za red in varnost v deželi. Ali bo dremal takrat, ko steza razdivjana kmečka drhal umazane kremplje po glavah plemstva, ko ropa in požiga graščine, udobna prebivališča gospode od stanu. Ali grof Welsersheimb res ni slišal grmenja topov na Turjaku?«

Najprej mu je nameraval pisati, a se je premislil in sklenil sam stopiti predenj in mu potožiti nesrečo, ki ga je zadela, in splošno nevarnost, ki preti gospodi in gradovom ter naposled deželi in državi, ako se ne bo ukrotila zver, ki se je sprostila na Ižanskem in sedaj divja, da bo vse pomandrala.

Grof je povedal, kaj namerava, in ukazal zapreči veliko kočijo z grbom turjaške rodovine. Določil je, da ga spremljajo oboroženi uslužbenci na konjih, pobral je dragocnosti, kolikor je mogel, in se odpeljal z grofico in otroki po slabi cesti čez Št. Jurje na veliko cesto pri Grosupljem in od tam v Ljubljano, kjer se človek nekoliko laže zavaruje pred viharjem.

Ljubljančani so debelo gledali turjaškega grofa, ko se je pripeljal skozi Karlovska vrata in se peljal naprej po Florijanskih ulicah in Starem trgu na Novi trg v palačo, kjer je bival, ko ga je debela zima pregnala s Turjaka in so igrali v deželnem gledališču in so bile zabave in veselice v Reduti, na strelišču in v Kazini. Najprej niso verjeli svojim očem, naposled pa vendar ni moglo biti drugače, zakaj grofa in njegovo vprego je poznala vsa Ljubljana, poznala tudi turjaški grb.

»Živ je! Turjaški grof je še pri življenju,« je šlo od moža do moža, ženske so si pripovedovale, kakšna sreča je, da se je grof rešil, in šlo je od ulic do ulic, po vsej Ljubljani, ki je zadnje dni globoko sočustvovala z usodo grofovo. Zakaj povedali so bili, da so ga Ižanci deli na klop, na tisto klop, kjer so sicer Ižanci palice držali, in so ga bili toliko časa, dokler je bilo kaj življenja v njem, potem so ga pa v gozd zavlekli zverem v hrano.

In radovedneži so hiteli poizvedovat na Novi trg in tam so izvedeli resnico:

»Grof je z družino pribežal. Komaj se je rešil.«

Takrat pa ni pribežal samo turjaški grof iz svojega gradu pred razburjenimi kmeti, pribežali so tudi mnogi drugi, ki so bili od stanu, in se niso čutili varne med svojimi tlačani.

Zato je bila Ljubljana polna plemenitih beguncev. S povzdignjenimi rokami so prihajali v deželno palačo, se gnetli okoli deželnega glavarja in gonili obupni: »Supplicamus!« (Ponižno prosimo!)

»Supplicamus! Reši nas! Pomagaj nam! Otmí nam premoženje!«

In ko je deželni poglavar grof Welsersheimb nastavil uho, da sliši prošnje in pritožbe, tedaj je stopil predenj cesarjev komornik grof Jožef Marija Auersperg in dejal:

»Glej, moj ižanski grad je razvalina! Razburjena tlačanska drhal me je oplenila skoraj do golega. Razrušila in

požgala stanovanja mojih uslužbencev na Igu in na Preseki, opustošila je moj gradič Námršelj, cela vojska oboroženih kmetov je pridrla na Turjak, kjer sem se jih komaj ubranil s topovi in vojaki. Sedaj pa divja in uničuje v gozdovih, brezmišlno podira drevje. Žival, ustvarjeno in hranjeno nam v zabavo, lovi in mori, kolikor je doseže. Kot grozen požar se razširja vstaja na vse strani. Strast pokončavanja je vedno silnejša. Že odmevajo klici, ki zahtevajo naše glave, in tudi Ljubljana je v nevarnosti; zakaj načrt upornikov je, navaliti na Ljubljano, ko bodo izropali Turjak in druge gradove. Mi smo bili zvesti cesarju, zadovoljni smo bili z razmerami, ki so bile v deželi, nikdar nismo zahtevali kakšne posebne svobode. Red, to je vse. Red hočemo in varnosti za naše premoženje. Pomagaj nam! Punt je! Cesar naj pošlje vojsko, da ukrotimo kanaljo. Tega prosimo! To zahtevamo!»

»Supplicamus! Supplicamus!« so zagnali iznova plemeniti begunci.

In stopili so pred deželnega glavarja po vrsti baron smledniški, graščak polhograjski, odposlanec graščine planinske, s Šneperka, graščak lanšpreški in še drugi, ki so z živimi besedami opisali razdejanje, ki so ga povzročili razdivjani tlačani, in so slikali nevarnost, ki preti deželi in državi, ako kmeta ne ukrote.

Deželni poglavar je spoznal pretečo nevarnost in bil prepričan o potrebi ostrejših sredstev za pomirjenje dežele, katerih pa sam ni imel, oziroma jih ni smel uporabljati. Tedaj je poslal kurirja na Dunaj, enega do ministra, drugega pa do samega cesarja, ki sta nesla sledeče sporočilo, ki se je dolgo časa hranilo v arhivu kabinetne pisarne:

»Kmetje vse dežele so se uprli. Drhali razdivjanih kmetov ropajo in požigajo. Življenje plemstva je v nevarnosti. Varnosti za življenje in imetje ni nobene več. Vstaši groze Ljubljani. Upor se širi na vse strani. Potrebne so najstrožje odredbe za upostavitev miru in reda. Vojaštvo naj pomiri upornike s silo!«

Begunci so bili z uspehom svoje prošnje zadovoljni in so si prikimavali:

»Čakaj, kanalja! S svincem in vrvjo te bomo naučili manire!«

Medtem, ko so begunci čakali v Ljubljani odredbe z Dunaja, so se shajali v Kazini, kjer so prisluškovali no-

vicam, ki so prihajale od vseh strani, in so se sicer dobro imeli. Vsaj zabavneje je bilo kakor v puščobi na kmetih, zlasti še v času, ko si niso bili življenja varni. In v takih trenutkih so si pripovedovali dogodke iz najnovejšega časa, ki so jih sami doživeli ali izvedeli od zanesljivih ljudi. Največ je vedel turjaški grof, zakaj ta je bil doživel največ. Nikjer ni bil upor tako splošen in tako silovit. Drugi plemenitniki so se pa grozili, da bi šli s kartečami na kanaljo, ako bi jim prišla tako na muho, kakor je turjaškemu.

Čez dober teden je že prišel odgovor z Dunaja.

Na Dunaju, kjer so dobivali podobna poročila z vseh strani prostrane države in ki so na lastne oči videli, kako se je svoboda razgibala na Dunaju, seveda niso bili tako črnogledi, kakor je bil poglavar v kranjski deželi.

»Ljubi moj Welsersheimb bi imel rad vešala in bajonete. Je preveč črnogled. Pišite mu, naj razposajencem zažuga, posvari naj jih. Preki sod naj jim obljubi, vkvartiranje vojakov in podobna sredstva, ki jih ima moderni vladar,« je dejal dobrotljivi cesar Ferdinand, ko so mu prebrali Welsersheimbovo poročilo. »Ljudje so pametni, samo po človeško ravnajte z njimi. Dobri mož bi rad vojakov. Kaj bodo pa rekli moji vrli generali na Laškem, ki zahtevajo vojakov brez mere in števila, ako jih ustavimo v Ljubljani? In poveljujoči generali v Pragi, Budapešti, na Dunaju, ki se pritožujejo o nedostatnosti bataljonov? Dobrim mojim Kranjcem naj požuga s prstom, pa bodo mirovali. Pa da se mu ustrezne, ustavite prvi moj graničarski bataljon, ki pride v Ljubljano na poti v Italijo, pa naj jih pošlje moj Welsersheimb na gradove mojega plemstva, kjer je kaj nevarnosti. Tako se bodo moji dobri graničarji odpočili, plemstvo bo moralo biti pa toliko velikodušno, da jim bo odprlo shrambe in kleti, ako si jih graničarji že sami prej ne bodo. Tako! Ta zadeva je rešena.«

V tem zmislu so se glasila navodila z Dunaja in deželni poglavar je šel na delo za pomirjenje dežele. Izdal je razglas, s katerim je zažugal s »stojno sodbo«, ako se bodo neredi in nasilstva ponavljala, in vsi oni, ki so morali razglašati vladne razglase, so morali slikati tudi posledice »stojne sodbe«. In naslednje nedelje so z vseh prižnic v deželi, na vseh trgih, kjer so cesarski biriči običajno razglašali uradne ukaze, in povsod, kjer je kak cesarski človek prišel do besede, povsod so rotili in prosili ljudstvo,

naj spoštuje cesarsko in gruntno gosposko, naj ne ropa, ne kolje, ne požiga, zakaj ako bi se ponavljalo kaj takega, kar so doživeli tiste dni na Ižanskem in v še nekaterih drugih krajih, tedaj bo razglašena »stojna sodba«. Roparji, požigavci, ubijavci, tatovi, razgrajači, šuntarji in drugi, ki delajo nemire in širijo upor, bodo sojeni na mestu, kjer jih dobe. Na prvo drevo bo obešen, k najbližjemu zidu postavljen in ustreljen, glavo mu bodo odsekali in zaplenili njegovo imetje.

Vse je zatrepetalo od groze in strah je zavladal po vsej deželi. Omahnile so roke vsem, ki so si namerjali sami delati pravico, malodušnost jih je obšla, pogum jim je izpuhtel.

»Kakšna svoboda pa je to?«

Domorodci so se potili v pomirjevanju in dopovedovanju, da bodo prišle postave, ki bodo kmeta popolnoma osvobodile, zakaj cesar, ki je obljubil svobodo, bo dal tudi postave, ki bodo svobodo zajamčile.

V ogrožene kraje so pa korakali graničarji in namesto, da bi vojaki šli na laško stran, so jih poslali na Turjak, Rtnek, Ribnico, Čušperk, Nadlišek, Polhov gradec, Smednik, Višnjo goro, Trebnje, Mokronog, Planino in še v mnoge druge kraje. Ako je graščak le zaječal, pa je dobil posadko na grad, katero je naposled teže prenašal in krotil, kakor bi bil svoje podložnike, ako bi bili še tako rogovilili.

Srenjam so zagrozili, da bodo morale trpeti vso škodo, ki nastane radi nemirov, in nositi stroške za vojaške posadke.

Tako so pripravili pomirjenje dežele.

Graščakom so se zdela taka sredstva premajhna in nedostatna.

»Vešala!« To bi bilo edino primerno po mnenju graščakov za uporne tlačane, katerim bi bilo stokrat gorje, ako bi bili njihovi graščaki še imeli moč, odločati o usodi upornih tlačanov.

Ižanci so se smejali, ko so jim slikali grozote »stojne sodbe«, zakaj kar je bilo v graščini ižanski, so bili že pospravili, Preseka je bila pepel, v Námršlju so bile samo še gole stene, Turjak bo pa že še prišel na vrsto. Ko bo neko noč gnadljivi gospod grof sanjal, da je v malih nebesih, tedaj bodo vrgli Ižanci turjaška vrata iz tečajev in bodo

udarili po slanini in vinu tako naglo, da gospod grof še topa ne bo utegnil izprožiti. Potem ga bodo pa še naučili kozjih molitvic, kakor je on nekaterikrat Ižance učil. To je bila tedaj pri Ižancih sklenjena stvar in tista »stojna sodba«, ki se je še otroci ne boje, jih naj v uho piše. Kar nadalje so še v graščinskih gozdovih podirali drevje in ga izvlačevali ali so pa gonili zverjad in se oblizovali, ko so obirali pečenko.

Tedaj so pa preplavili ižanske vasi vojaki in z njimi so prišli cesarski biriči, ki so stikali za hudodelci. Otovrej so se pokazali tudi graščinski ljudje, ki so si v navzočnosti vojakov in biričev upali zopet na beli dan in ki so poznali orodje graščinsko in so vedeli, kaj je imela graščina na Igu in v Námršlju. Logar Menat naj bi bil sam pokazal blago, ki je bilo ukradeno na Preseki.

Začele so se hišne preiskave. Najprej so bili na vrsti oni, o katerih so splošno vedeli, da so bili oteli mnogo blaga pokončevanju v graščini, ki so sami pravili, kaj so domov prinesli, ali katere so raznesli zavidljivi sosedje, in tako so bili med prvimi Malnarček, Štrumbelj, Švigelj, ki so dobili obiske biričev in vojakov, kateri so jim pretekneli vse shrambe in vse kote, odnesli, kar ni bilo njihovega in o čemer so potrdili graščinski, da je bilo nekda v ižanski graščini; odnesli so pa še marsikaj drugega; zakaj graničarji niso bili pretenkovestni in so se kaj malo brigali, kaj je bilo graščinsko in kaj kmetovo.

»Nazaj! Vse nazaj!«

Tako so vikali biriči in jemali do živega. In ko je bila preiskana vsa hiša, ko ni bilo nobenega prostora več na kmetovi zemlji, kamor ne bi bil vteknil svojega nosu birič in kamor ne bi bil pogledal graničar, tedaj so pa obkolili odrasle moške, ki so bili pri hiši, in jim napovedovali:

»V imenu postave!«

Bajoneti so se povesili, zarožljalo je železje in žuljave kmečke roke so dobile železne zapestnice. Nobeno izgovarjanje, nobeno zatrjevanje o nedolžnosti ni pomagalo. Pri komer so dobili kaj graščinske imovine, je bil vklenjen.

In biriči so hoteli natančno vedeti, kdo je bil še poleg, kdo je požigal in ropal, zahtevali so, da bi izdajali sosede in prijatelje.

»So bili še nekateri črni možje zraven, pa jaz nisem poznal nobenega,« je bil navaden odgovor, ki pa ni zadoščal.

»Vam bomo že pokazali, kanalje tolovajske.«

Brezobzirni in brezsrčni so bili cesarski biriči. Preiskavali in vklepali so ob najmanjši sumnji in gonili uboge Ižance v Ljubljano.

In vsa Ljubljana, polna miroljubja in svobodoljubja, se je zgražala in kazala za nesrečnimi Ižanci:

»Lejte ižanske roparje in tolovaje!«

In širile so se nove storije o strašnih hudodelstvih, ki so se godila na Ižanskem, da je bila knjiga grozodejstev, ki so jih pisali na rovaš Ižancem, še bolj črna.

Na Ižanskem je bil pa trepet in jok in stok po vaseh. Jokale so žene za možmi, otroci za očetom, matere za sinovi, zakaj bili so prepričani, da se vidijo zadnjikrat na svetu, saj se je govorilo splošno:

»Ob glavo bodo!«

»Pomagajte! Marija, pomagaj! O Bog, usmili se nas!«

Tako so vpile žene in matere in s povzdignjenimi rokami prosile pomoči, kjerkoli so se nadejale usmiljenega srca.

»Kdor ne uboga, ga tepe nadloga,« jim je povedal gospod župnik, ko so pridrle v farovž. »Ali jim nisem povedal na prižnici? Ali me niso slišali in me niste slišale tudi ve? Zakaj me niso ubogali? Dobro, milosti bom prosil za zapeljance.«

Matjaž z Maha, ki je »Novice« bral in včasih tudi pisal vanje in ki je veljal za modrega moža, ki pa ni mogel priti prej do besede, kakor smo že omenjali v naši povesti, je pa dejal:

»Ali nisem pravil, da bo napak? Nihče me ni hotel poslušati. Zdaj pa imajo. Norci, ki so mislili, da je rop in požiganje svoboda.«

Srečni so bili tisti, ki niso prišli takoj do njih biriči in vojaki. Ti so nagrabljeno blago uničili, poskrili ali pa odnesli v grmovje, da niso imeli ničesar pri hiši. Kdor je pa imel slabo vest in se je bal biričev in ječe, je pobegnil in odšel k žlahti tam za deveto goro.

»Pomagajte! Kje je Krivanoga? Kje je svoboda?«

Pa vse zastonj! Zaman jok in prošnje. Rešitelja ni bilo nikjer. Nihče jim ni hotel pomagati v uri stiske. Stiskani in zapuščeni so jadikovali med seboj:

»Ni svobode! Ni Krivanoga!«

Trinajsto poglavje.

Osveta.

Na Ižanskem so trpeli tiste dni vsi od kraja kakor črna živina. Na nobeni tlaki, ki je bila še tako naporna, se niso toliko potili kakor na tej, ki se je vršila tiste dni in ki so si jo bili nakopali sami.

Ko so bili preteknili biriči in vojaki vse hiše in pobrali blago, kar so ga našli, so se lotili kupov lesa, ki je bil nagromaden okrog hiš, ki je ležal posekan ob potih, ki je bil podrt v gozdovih.

»Kdo je sekal?«

Nihče se ni hotel vdati, nihče nikogar izdati, in izšlo je povelje, da morajo zapreči vozove in spraviti ves les na graščinske žage in graščinska skladišča. Le tisti, o katerem so gotovo vedeli, da ni bil udeležen pri pokončavanju, je smel ostati doma, vse drugo je pa moralo na delo. Ljudje so se upirali na žive in mrtve, ko so vzdigovali debele krlje in dolge goli, pot jim je lil po obrazu in niti preklinjati niso smeli na glas in upirala se je živina od zore do mraka. Voznik ni ukal, ni veselo pokal z bičem, v nemem srdu je bil živino, da je hitreje vozila, da bi bilo prej konec trpljenja in sramote.

Namesto ukanja in pokanja se je pa razlegalo škodoželjno grohotanje graščincev, ki so se bili razmahnili v objestni prešernosti tiste dni ter so pozdravljali ubogo paro kmečko:

»Delaj, živina!«

Ko je bil zadnji hlod iz gozda, je zavladal na vsem Ižanskem mir, podoben miru na božji njivi. Mir v žalosti in pričakovanju. Gostilne so bile prazne, ljudje so bili doma ali so pa šli po svojem delu zamišljeni v svoje skrbi in bolečine:

»Kaj bo? Kaj bo?«

To vprašanje je migljalo vsem pred očmi, jih je motilo pri delu in spanju, zakaj graščinci so grozili še na vse strani. vsakovrstni škrici so prihajali na Ig, ki so precenjevali škodo in pisali brez konca in kraja številke, same številke.

Grofovi advokatje so bili na delu.

»Jim bomo že pokazali. Vso škodo morajo povrniti. Do zadnjega solda!«

Tako grožnjo so vrgli graščinci med ljudi, katere je obšla mrzla zona in jim je obupen strah pogledal iz oči, da so zatrepetali in zagnali iznova stok, da je nastal po vsem Ižanskem jok in je šel samo en glas, obupen in strašen:

»Ob grunte bomo!«

Toda po pobočjih Mokrca, po dolinah in globelih, skritih za vrhovi, po graščinskih gozdih in planjavah, je bilo še vedno veselo lovsko življenje. Graščini nakljub je še vedno pokala puška.

Kajpada so graščinci škrtali z zobmi, ko so slišali pokanje in so precenjevali v duhu škodo, ki so jo napravljali lcvci med divjačino, ko so streljali vse vprek in razgnali divje črede na vse strani v druga lovišča.

Pač bi bili graščinski lovci radi planili v gozdove za svojimi »divjimi« tovariši in se spoprijeli z njimi za zver, toda kaj, ko so imeli toliko opravka drugod, ko so morali stražiti grad na Turjaku ter biti prisotni, ko so biriči in vojaki prevračali po vseh kotih in shrambah na Ižanskem.

V gozdovih turjaške graščine je ukal divji lovec in besedo je imela njegova puška in past.

Grof se je vrnil na Turjak, ko so biriči na Ižanskem dovršili svoje delo in so najpredrzejši ižanski puntarji sedeli v ljubljanskih ječah za trdnimi zapahi.

Na Ižanskem je bil tedaj gluh mir. Gostilničarji so sami posedali pri mizah, ni bilo prešernega petja in govorjenja. O marijah so bila že vsa vrata zapahnjena in iz hiš se je slišala samo molitev. Goreča molitev se je dvigala proti nebesom, da bi se Bog usmilil nesrečnih očetov in sinov.

Na Turjaku pa je poslušal grof poročila nadoskrbnika in pisarjev. Brez posebnega zanimanja je poslušal, kaj so ukrenili na Ižanskem, kako so zbirali razneseno imetje, kakšna škoda je po gozdovih. Toda, ker mu nihče ni omenil divjačine v gozdih, je nestrpen poskočil in vprašal:

»Kaj je z našo divjačino?«

Povedali so mu, da gospodari med njo divji lovec.

Tedaj pa je dostojanstveni cesarjev komornik oštel uslužbence kakor zanikrne hlapce, nejevolja in togota se mu je poznala v vseh kretnjah in v vseh besedah in ukazal je:

»V gozdove! Za tatinci! Postrelite jih!«

Tako se je glasilo grofovo povelje in lovci in logarji so pustili vse drugo delo, potisnili v stran druge skrbi in obšla jih je samo ena velika skrb: iztrebljenje divjih lovcev.

In logarji in lovci so se vračali s svojimi družinami v zapuščene lovske hiše in vsi graščinski uslužbenci, ki so znali rabiti puško in nož, in drugi graščini vdani ljudje so morali iti na pomoč lovcem in logarjem.

Samo logar s Preseke in pa lovec, ki je bival v lovski hiši sredi gozdov v dolini med Malinjakom in Mokrcem, nista imela strehe in so ju morali deti drugam. Tako je prišel logar Menat v logarsko hišo v Krvavi peči, ki je prostorna in blizu velikih lovišč, ki so bila nekdanj najizdatnejša in zato sedaj najbolj obiskovana od divjih lovcev.

Po teh pripravah se je začelo naskakovanje divjih lovcev. Graščinski lovci so napeli oči in ušesa in so z nabitimisanicami in nabrušenimi noži udrli v gozdove. Boj kajpada ni bil lahak. Vse ozemlje, ki meji na graščinsko, je bilo taborišče divjih lovcev, kjer je bil sleherni človek sovražnik graščine in pomagač divjih lovcev. Tako so divji lovci vedno pravočasno izvedeli za pretečo nevarnost in se umeknili v kraje, kjer so bili brez skrbi, ali so se pa potuhnili in vrnili k sekiri in motiki.

Zasledovanje je bilo kakor naporno in utrudljivo, vendar pa brez pravega uspeha, tako da so postajali vsi nejevoljni in zdražljivi. V gozdovih pa niso pokale puške samo za živaljo. Pripetilo se je pogostokrat, da so bili graščinci nepričakovano pozdravljeni s streljanjem iz zased in goščav. Pa tudi za divjimi lovci so pokale puške in žvižgale krogle. Šlo je čimdalje bolj za res, ker sta bila oba nasprotnika neumorna in trdovratna.

Gozd je bil že ozelenel in hoja je tudi v najvišjih legah pognala mladje. Tedaj so nekega dne zastonj pričakovali v Krvavi peči logarja Menata. In ko ga ni bilo tudi ponoči in se je naslednji dan nagibal na noč, je pa postala njegova mati nemirna, objela jo je silna skrb in zagnala je krik okrog graščinske hiše v Krvavi peči:

»Kje je moj sin? Kje je Menat?«

In ko je prečula tudi naslednjo noč v pričakovanju in ga ni bilo, je viknila še silneje v obupu:

»Sina ni! Mojega sina ni! Kje je moj sin? Kje je Menat? Kje je?«

Pa nihče ji ni mogel odgovoriti, nihče je potolažiti in nastalo je vprašanje: »Kje je logar?«

Začelo se je poizvedovanje.

Preteknili so bregove in doline, obšli goščave in čeri in ga našli naposled v goščavah na gozdni planjavi, ki se razprostira med Velikim Malinjakom, Kamnom in Mokrcem, nedaleč od pogorišča lovske hiše, zažgane od divjih lovcev. Ležal je v krvi s prestreljenimi prsi in izstreljeno puško poleg sebe. Ali je bil zgrešil, ali ga je bil pa nasprotnik prehitel. Kdo ve? Usta logarjeva so bila onemela za ta svet in gozd, ki je bil sicer poln življenja, ni izdal nikogar.

»Menat je mrtev! Ustreljen! Divji lovci so ga!«

Tako je šlo od ust do ust, od vasi do vasi, je planilo do grofa in udarilo v graščinski hiši vpričo logarjeve matere silovito in neusmiljeno:

»Menat je mrtev! Mrtev je tvoj sin!«

Mrtvega logarja so prenesli v mrtvašnico na Kureščku in ga tudi ondi pokopali.

Sam grof je prijahal na višavo Kureščka h pogrebu, zakaj njegovo srce ni bilo trdo in pokazati je hotel uslužbencem, da ni preziran tisti, ki je zvest graščini.

Ko so med tarnanjem nesrečne matere pogreznili krsto v odprti grob in je duhovnik vrgel trikrat prsti na krsto, tedaj so se lovci in logarji vstopili v vrsto in so, obrnjeni proti Mokrcu, ustrelili vsi kmalu na čast mrtvemu tovarišu.

Trikrat je zagrmelo in trikrat je odmevalo iz gozdov in je šel odmev na vse strani preko gričev in polj, mimo selišč in vasi, da se je vse oziralo, odkod prihaja močno streljanje, in poizvedovalo:

»Kaj se je zgodilo? Kaj neki pomeni?«

Ko so v Škriljah izvedeli, da je bil to zadnji pozdrav logarju Menatu, ki je izdihnil v lesovih Mokrca, so sicer dejali: »Bog se usmili njegove duše!« — toda vse močneje in z vse drugačnim glasom se je razlegnilo po Škriljah in so ponavljali sto in stokrat na vse strani:

»Ni Preseke! Ni Menata! Sedaj je svoboda!«

Izdala in založila Družba sv. Mohorja.

1926.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS @

0000075582

